

220

UCHWALA Nr XVIII/243/07/ SEJMIKU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

z dnia 17 grudnia 2007 r.

w sprawie: przyjęcia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2011

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.), Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwala co następuje:

§1. Przyjmuje się Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2011. stanowiący załącznik do uchwały.

§2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Wielkopolskiego.

§3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Sejmiku
Województwa Wielkopolskiego
(-) *Lech Dymarski*

Załącznik
do uchwały Nr XVIII/243/07
Sejmiku Województwa Wielkopolskiego
z dnia 17 grudnia 2007 r.

WIELKOPOLSKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI na lata 2008 - 2011

1. Wstęp

Wielkopolski wojewódzki program opieki nad zabytkami powstaje pierwszy raz. Zawiera wiele ważnych informacji, których źródłem jest:

Raport o stanie zabytków na terenie województwa

Wielkopolskiego oraz założenia programu ochrony zabytków.

Raport powstał w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu, pod kierunkiem Pana Aleksandra Starzyńskiego - Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program będzie obowiązywał w od stycznia 2008 r. do końca 2011 r., a jego podstawowym zadaniem jest koordynowanie i stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. Jest rzeczą niezmiernie ciekawą, czy i w jaki sposób będzie się on wzajemnie dopełniał z gminnymi i powiatowymi programami, które powstają w Wielkopolsce niezależnie od siebie. Rezultaty jego oddziaływania powinny być zauważalne za rok lub dwa.

Pracami zespołu opracowującego Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami kierował Pan Jacek Bartkowiak - p.o. Dyrektora Departamentu Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego. W pracach uczestniczyli:

- Pani Radomiła Banach - Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Poznaniu,
- Pani Mirosława Dernoga - Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu,
- Pani Małgorzata Grzemska - Departament Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego,
- Pan Andrzej Kaleniewicz - Departament Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego,
- Pani Natalia Kraśkiewicz - Departament Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego,
- Pan Maciej Lochyński - Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego,
- Pani Dorota Matyaszczyk - Dyrektor Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Poznaniu,
- Pani Adriana Mikołajczak - Departament Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego,
- Pan Jacek Piotrowski - Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu,
- Pan Jacek Podbielski - Departament Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego.

1.1. Podstawy prawne opracowania

1.1.1. Podstawowe uwarunkowania prawne sporządzenia Programu opieki nad zabytkami.

Normą, która wprost nakazuje zarządowi województwa sporządzenie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami na okres 4 lat, jest przepis art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).

Art. 87 ust. 2 ww. ustawy określa, iż program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Podstawą merytoryczną do sporządzania programów opieki jest ewidencja zabytków (art. 21 ustawy).

WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI przyjmuje sejmik województwa, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 3 i 4 ustawy)

Z realizacji programu zarząd województwa przedstawia sejmikowi województwa co 2 lata sprawozdanie (art. 87 ust. 5 ustawy).

1.1.2. Warunki prawne opieki i ochrony zabytków

Uwarunkowania formalno-prawne dla ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce sformułowane są w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.), gdzie zdefiniowano pojęcie zabytku oraz określono formy oraz sposoby ich ochrony i opieki nad nimi.

Zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1 ustawy).

W art. 6 został uszczegółowiony przedmiot ustawy przez stwierdzenie, iż ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome, będące w szczególności kraj obrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
2. zabytki ruchome, będące w szczególności dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3. zabytki archeologiczne, będące w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2 ustawy). Przy czym ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (art. 4 ustawy).

Natomiast zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

Przepis art. 7 ustawy określa ponadto, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

1.1.3. Program opieki nad zabytkami jako część regionalnej polityki rozwoju

Politykę rozwoju w skali regionu prowadzi samorząd województwa. Składa się na nią m.in. wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystanie (art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju - Dz.U. 227 poz. 1658 z późn. zm. w zw. z art. 11 ust. 2 pkt 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa (Dz.U. 2001 r. Nr 142 poz. 1590 z późn. zm.).

Podstawą prowadzenia polityki rozwoju w województwie jest strategia rozwoju województwa, o której mowa w art. 11 ust. 1 ustawy o samorządzie województwa, która winna uwzględniać m.in. następujące cele:

1. pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej,
2. zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,
3. kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Na gruncie ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami powyższym normom odpowiada przepis art. 18, który nakłada na samorząd województwa obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporząd-

zaniu i aktualizacji strategii rozwoju oraz planów zagospodarowania przestrzennego województwa. W dokumentach tych, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Wykonaniem powyższego zobowiązania nałożonego na samorząd Województwa Wielkopolskiego jest „Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020” stanowiąca załącznik do uchwały Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 19 grudnia 2005 roku, gdzie został wyznaczony cel operacyjny 1.3. „Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego”, który ma być realizowany m.in. poprzez ochronę dorobku kulturowego.

Strategia rozwoju województwa jest realizowana przez programy wojewódzkie (art. 11 ust. 3 ustawy o samorządzie województwa). Poza niniejszym opracowaniem do tychże programów należy zaliczyć:

1. „Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Wielkopolskiego” stanowiący załącznik do uchwały Sejmiku Województwa Wielkopolskiego nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 roku,
2. „Strategię Rozwoju Turystyki w Województwie Wielkopolskim” stanowiącą załącznik do uchwały Sejmiku Województwa Wielkopolskiego nr X/103/07 z dnia 25 czerwca 2007 roku, które stanowią szczegółową odpowiedź na ww. cele postawione przed strategią rozwoju województwa, określone w ustawie o samorządzie województwa.

1.1.4. Program opieki nad zabytkami a krajowa polityka ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego ma obowiązek zainicjować i opracować krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres 4 lat, który określałby cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji (art. 84 i 85 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami).

W 2004 Minister Kultury przygotował „Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami”.

Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, sporządzane co 2 lata, jest wykorzystywane przy opracowaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu (art. 87 ust. 6 ww. ustawy).

Kwestie związane z ochroną zabytków i opieką w skali kraju obejmuje obecnie „Narodowy Program Kultury - Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego - na lata 2004- 2013”, który jest jednym z programów służącym wdrożeniu „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013”.

2. Uwarunkowania ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

2.1. Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego

W ocenie potencjału wewnętrznego województwa zawartej w „Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 r.” wskazane zostały silne i słabe strony związane z dziedzictwem kulturowym. I tak:

- silne strony to: bogate dziedzictwo kulturowe, materialne i niematerialne,
- słabe strony to: pogarszający się stan dóbr kultury.
- Kwestie związane z dziedzictwem kulturowym porusza:
- Cel strategiczny 1. - „Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku”:
- Cel operacyjny 1.3. „Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego”:
„Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski pełni kilka funkcji. Jest ono czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego, gdyż może być bazą dla turystyki i usług kulturalnych. Szczególnie ważnym elementem tego dziedzictwa jest wielkopolska kultura przedsiębiorczości. Cel ten realizowany będzie przede wszystkim poprzez:
- Inwestycje w instytucje kultury,
- ochronę dorobku kulturowego,
- wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu,
- promocję aktywności kulturalnej mieszkańców”

Strategia określa również zestaw miar osiągnięcia wymienionych celów:

- powierzchnia i kubatura odrestaurowanych/zrewaloryzowanych obiektów dziedzictwa kulturowego,
- Liczbę uczestniczących w imprezach kulturalnych oraz odwiedzających muzea,
- Liczbę nowych i zmodernizowanych obiektów kultury”.

2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego, dziedzictwu kulturowemu poświęcono rozdział 5.2. - „Uwarunkowania środowiska kulturowego w rozwoju województwa”. Autorzy zwracają uwagę na konieczność „ochrony dziedzictwa kulturowego” (5.2.1.), z której wynikają ograniczenia (budynki, układy przestrzenne i komunikacyjne oraz zasady przekształceń obszarów zabytkowych), konflikty (transport i komunikacja) i wymagania (ograniczenia rozwoju przestrzennego) związane z ochroną zasobów materialnych środowiska kulturowego. W Planie wymieniono również „Zasoby środowiska kulturowego o najwyższej wartości” (5.2.2.) to:

- „pomniki kultury: Ostrów Lednicki oraz katedry w Gnieźnie i Poznaniu,
- założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków obejmujące 58 układów w miastach, 17 układów urbanistycznych wsi, które były w przeszłości miastami oraz 7 układów ruralistycznych,
- dzieła architektury o niezaprzeczalnych najwyższych wartościach artystycznych, wyodrębnione jako obiekty o znaczeniu ponadregionalnym; są to: katedry w Poznaniu i Gnieźnie, ratusz i fara w Poznaniu, bazylika w Gostyniu, zespół klasztorny w Łądzie, ratusz w Lesznie, pałac w Rogalinie oraz zamki w Gołuchowie, Kórniku i Rydzynie.
- (...) parki w Gołuchowie, Kórniku i Rogalinie,
- wybrane miejsca pamięci narodowej: Lednica, (...) miejsca upamiętniające wojny: Cytadela w Poznaniu i cmentarze z okresu I i II wojny światowej w Pile Leszku,
- jak również miejsce martyrologii narodu polskiego w Chelmie nad Nerem.
- (...), miasta o najwyższych walorach dziedzictwa kulturowego: Poznań, Kalisz, Gniezno, Rydzyna oraz o wysokich walorach: Łobżenica, Kórnik, Leszno, Gostyń i Rawicz.
- (muzea): Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (pomnik kultury) z oddziałami w Dziekanowicach i Gieczu, Muzeum Narodowe w Poznaniu z oddziałami w Gołuchowie, Rogalinie, Śmiełowie,
- Muzeum PAN w Kórniku.
- Ponadregionalne ośrodki kultu religijnego (...): miejsce obrzędów religijnych upamiętniających początki państwa polskiego, sanktuaria maryjne w Borku Wlkp., Gostyniu, Licheniu i Półku k. Bralin, sanktuarium św. Wojciecha w Gnieźnie (katedra stanowi pomnik kultury), sanktuarium św. Józefa w Kaliszu.

Uwarunkowania przyrodniczo-kulturowe województwa pozwalają na określenie obszarów, na których obie cechy przestrzenne mają bardzo wysokie znaczenie w regionie, co stwarza przesłanki do objęcia tych terenów wyższą formą ochrony jako parki kultury. (...):

- rejon Skrzatusza,
- rejon Górki Klasztornej i Łobżenicy,
- rejon Wągrowca i Łekna,
- rejon Owińsk i Radojewa,
- rejon Kórnik, Rogalina i Zaniemyśla,
- rejon Łądu,
- rejon Żerkowa, Śmiełowa, Dobrzycy i Gołuchowa,
- rejon Wolsztyna i Przemętu,
- rejon Nowego Tomyśla, Grodziska Wlkp. i Rakoniewic,
- rejon Kościana i Śmigła,

- rejon Osiecznej, Gostynia i Krzywina,
- rejon Leszna, Rydzyny i Rawicza,
- rejon Zdun i Sulmierzyc,
- rejon Ostrzeszowa. „

Następna kwestia poruszona w Planie, to „Wymagania dotyczące przekształceń układów komunikacyjnych w miastach” (5.2.3.). Przede wszystkim zwrócono uwagę na konieczność wyprowadzenia ruchu tranzytowego poza układy zabytkowe.

Omówiono także „Zasoby kulturowe generujące rozwój turystyki” (5.2.4.) podkreślając, że „Zasoby historycznej przestrzeni województwa wielkopolskiego mogą stanowić elementy wspomagające rozwój turystyki”.

3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa.

3.1. Zabytki nieruchome.

3.1.1. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych (zestawienie liczbowe).

**ZASOBY ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW:**

	Powiat	Chodzież	Gniezno	Gostyń	Grodzisk Wlkp.	JAROCIN	Kalisz pow. Ziem.	Kalisz pow. Gr.	Kępno	Koło
1. UKŁADY URBANISTYCZNE		1	1	6	1	2	2	2	3	2
2. UKŁADY RURALISTYCZNE				1						
3. ZABUDOWA MIESZKALNA		36	20	43	52	39		51	8	17
4. OBIEKTY SAKRALNE		12	66	42	28	22	44	19	25	40
a. kościoły		11	39	18	24	19	33	9	21	26
3. klasztory			2	2	2		3	5		3
c. synagogi, bożnice									1	1
d. kaplice, dzwonnice, bramy, ogrodzenia inne	1	25	22	2	3	8	5	5	3	10
e. plebanie										
5. BUDOWNICTWO OBRONNE										
a. zamki i ich reliktory			1	1	1	1	1	1		4
b. miejskie mury obronne						2	1			
c. fortyfikacje nowożytne i późniejsze		41								
6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ		24	4	12	10	20	16	4		11
a. ratusze		1	2	2	1	1	1	1		4
b. budynki adm. publ., sądy, banki, poczty		4		2		5	4	1		1
c. szkoły		5		1	2	4	2	2		
d. leśniczówki i gajówki			1							
e. karczmy i zajazdy		1	1	6	1					4
f. inne		13		1	6	10	9			2
7. OBIEKTY PRZEMYSŁOWE I GOSPODARCZE	3	12	9	7	1	5	2	2		5
a. zakłady przemysłowe				2		2	2			1
b. dworce kolejowe z zespołami bud.					1					
c. spichrze, magazyny, stodoły			6							1
d. młyny										
e. gorzelnie i browary		2		2						
f. młeczarnie				2						
g. kuźnie		1								
h. wiatraki	1	2	3							2
i. wieże ciśnień		3						1		
j. inne	2	4		1		3		1		1
8. PAŁACE I DWORY	7	23	39	18	18	18	3	12		
9. ZESPOŁY FOLWARCZNE		1	24	5	2			1		28
a. stodoły		1	5	10	2	3				
b. spichrze		4	29	7	5	5		3		3
c. obory		1	5	11	2			1		1
d. stajnie			8	6	2	1				2
e. chlewnie			2	1						
f. owczarnie				1						
g. kuźnie		1	2	1	1					
h. wagi				1	1					
i. inne magazyny			1		3					
j. gorzelnie i browary		4	3	4	2					1
k. inne		3	1	5	27	2				6

10. BUDOWNICTWO WIEJSKIE (w zagrodach)		1		1					
a. stodoły		1		1		1			
b. obory		1				1			
c. chlewnie									
d. stajnie									
e. inwentarskie									
f. inne			15			1			22
11. PARKI	9	42	39	23	17	15	3	7	7
a. altany, lodownie, inne elem. małej arch.		5	3	6			2		3
b. bramy i ogrodzenia		14	3	10					
12. CMENTARZE	17	4	3	1		4	4		5
a. rzymsko-katolickie	9	3				1	1		3kw.
b. ewangelickie	8		3	1		1	1		2
c. prawosławne						1	1		
d. żydowskie						1	1		
e. inne		1							
13. INNE								1	

	Powiat	Konin pow. ziem.	Konin pow. gr.	Kościan	Krotoszyn	Leszno pow. ziem.	Leszno pow. ziem.	Międzybóże	Nowy Tomyśl	Oborniki Wlkp.
1. UKŁADY URBANISTYCZNE		3	1	3	1	3	1	1	2	1
2. UKŁADY RURALISTYCZNE		1		1	1	4				
3. ZABUDOWA MIESZKALNA		20	23	134	45	63	101	48	69	26
4. OBIEKTY SAKRALNE		54	9	45	35	37	9	17	31	18
a. kościoły		35	4	26	24	26	4	11	21	13
b. klasztory		2	1	2	3	1				1
c. synagogi, bożnice		2	1				2	1		
d. kaplice, dzwonnice, bramy, ogrodzenia inne		15	3	17	8	10	3	5	10	4
e. plebanie										
5. BUDOWNICTWO OBRONNE										
a. zamki i ich relikty			1		1					
b. miejskie mury obronne				1						
c. fortyfikacje nowożytne i późniejsze						21			1	
6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ		1	5	31	8	3	36	9	2	13
a. ratusze			1	2	3	1	1	1	1	1
b. budynki adm. publ., sądy, banki, poczty			1		3		3	1		2
c. szkoły			2	2		1	2			
d. leśniczówki i gajówki			1							
e. karczmy i zajazdy					2	1	1	1		
f. inne		1		27			29	6	1	10
7. OBIEKTY PRZEMYSŁOWE I GOSPODARCZE			1	16	4	17	5	2	4	5
a. zakłady przemysłowe			1	1			2			
b. dworce kolejowe z zespołami bud.				1				2		
c. spichrze, magazyny, stodoły							1		1	
d. młyny									1	3
e. gorzelnie i browary										
f. mleczarnie									1	
g. kuźnie					1					1
h. wiatraki				13	3	14	2		1	1
i. wieże ciśnień				1						
j. inne						3				
8. PAŁACE I DWORY		29	2	39	22	38	2	23	20	24
9. ZESPOŁY FOLWARCZNE				9	1	17		8	4	1
a. stodoły		3		6		1		6	4	
b. spichrze		6	1	11	1	9		6	5	2
c. obory		1		9	2	10		8	5	
d. stajnie				10	2	5		17	9	
e. chlewnie				1		2		2	1	
f. owczarnie				6		1		2	1	
g. kuźnie				2	2	3		2	4	
h. wagi						1				

i. inne magazyny			1				2		
j. gorzelnie i browary	2	1	4	1	4		3	5	
k. inne	2		12				12	11	
10. BUDOWNICTWO WIEJSKIE (w zagrodach)									
a. stodoły	1								
b. obory									
c. chlewnie									
d. stajnie									
e. inwentarskie					1				
f. inne			15				1		
11. PARKI	30	2	42	9		1	22	22	30
a. altany, lodownie, inne elem. małej arch.	2				1		2	3	
b. bramy i ogrodzenia			1		1		2	1	
12. CMENTARZE	21	4	3				4		
a. rzymsko-katolickie		2	3						
b. ewangelickie	14	1					4		
c. prawosławne	6								
d. żydowskie									
e. inne	1	1							
13. INNE		1					2		

	POWIAT	Ostrów Wlkp.	Ostrzeszów	Piła	Pleszew	Poznań pow. ziem.	Poznań pow. gr.	Rawicz	Śępca	Szamotuły
1. UKŁADY URBANISTYCZNE		3	2	1	2	6	6	6	2	1
2. UKŁADY RURALISTYCZNE										
3. ZABUDOWA MIESZKALNA		14	2	9	5	74	220	75	13	8
4. OBIEKTY SAKRALNE		29	22	28	22	74	44	32	30	23
a. kościoły		17	19	26	18	50	31	22	21	16
b. klasztory		1	2		1	2	11	1	1	1
c. synagogi, bożnice		1		1		3		1		
d. kaplice, dzwonnice, bramy, ogrodzenia inne		10	1	1	3	19	2	8	8	6
e. plebanie										
5. BUDOWNICTWO OBRONNE										
a. zamki i ich relikty			1		1	2	2			2
b. miejskie mury obronne							5			
c. fortyfikacje nowożytne i późniejsze							22	2		1
6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ		4	1	7	7	27		10	2	6
a. ratusze			1	1	1	2	1	4		1
b. budynki adm. publ., sądy, banki, poczty				2	2	1	14	3		
c. szkoły		4		1	2	3	41	3	1	
d. leśniczówki i gajówki						2				
e. karczmy i zajazdy				1	2	6			1	
f. inne				2		13				5
7. OBIEKTY PRZEMYSŁOWE GOSPODARCZE										6
a. zakłady przemysłowe						23	8			
b. dworce kolejowe z zespołami bud.						2				2
c. spichrze, magazyny, stodoły								22		1
d. młyny		1				1				
e. gorzelnie i browary						1		7		
f. młeczarnie										
g. kuźnie				1		1				
h. wiatraki					1			6	2	
i. wieże ciśnień			1					1		2
j. inne		1		2		11	5	1		
8. PAŁACE I DWORY		20	4	21	21	64	11	32	19	36
9. ZESPOŁY FOLWARCZNE			1		1	6	2	22		3
a. stodoły						4		12	2	2
b. spichrze		2		2	4	8		15	5	5
c. obory						5		15	3	4
d. stajnie				1		6		15	3	5

e. chlewnie					3		2		2
f. owczarnie									2
g. kuźnie			1		5		2		3
h. wagi									
i. inne magazyny							3		
j. gorzelnie i browary	1		1		3		5	1	4
k. inne	2			1	14		1	1	11
10. BUDOWNICTWO WIEJSKIE (zagrodach) (w					24				
a. stodoły					2		22		
b. obory					1				
c. chlewnie									
d. stajnie									
e. inwentarskie									
f. inne	2								
11. PARKI	13	2	30	14	80	11	33	24	47
a. altany, lodownie, inne elem. małej arch.				3	8		6	1	
b. bramy i ogrodzenia					19		3		
12. CMENTARZE	1		33		4	6	3	4	2
a. rzymsko-katolickie	1		15		3		2	3	2
b. ewangelickie			10				1		
c. prawosławne			1						
d. żydowskie					1				
e. inne			7					1	
13. INNE									

	POWIAT	Środa Wlkp.	Śrem	Turek	Wągrowiec	Wolsztyn	Wrzesnia	Złotów	Czarnków Trzcianka	Razem
1. UKŁADY URBANISTYCZNE			2	2	1	2	1	1	2	64
2. UKŁADY RURALISTYCZNE										8
3. ZABUDOWA MIESZKALNA		19	6	53	7	33	28	10	7	139 5
4. OBIEKTY SAKRALNE		20	31	21	36	21	35	27	20	107 2
a. kościoły		16	20	18	30	12	24	25	16	745
b. klasztory		1	2		1	2	2			55
c. synagogi, bożnice										14
d. kaplice, dzwonnice, bramy, ogrodzenia inne		3	9	3	5	7	9	2	4	256
e. plebanie										
5. BUDOWNICTWO OBRONNE										99
a. zamki i ich reliktory				1	2		1			21
b. miejskie mury obronne							1			10
c. fortyfikacje nowożytne i późniejsze			7	1	2					64
6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ		1	17	2	14	5	9	5	3	329
a. ratusze		1	1				1	1	1	40
b. budynki adm. publ., sądy, banki, poczty			1		7		1	2	1	61
c. szkoły			2		6	1	2			99
d. leśniczówki i gajówki							2			6
e. karczmy i zajazdy				2	1		2			33
f. inne			13			4	1	2	1	156
7. OBIEKTY PRZEMYSŁOWE I GOSPODARCZE		3	2	4	1	10	1	5	1	
a. zakłady przemysłowe			1					1		24
b. dworce kolejowe z zespołami bud.										8
c. spichrze, magazyny, stodoły								3		35
d. młyny										6
e. gorzelnie i browary										12
f. mleczarnie							1			3
g. kuźnie										5
h. wiatraki		3		4	1	10	1	1	1	72
i. wieże ciśnień		1	1							29
j. inne								2	5	342
8. PAŁACE I DWORY		29	33	14	37	13	23	6	16	773

9. ZESPOŁY FOLWARCZNE	2	4			2	1			145
a. stodoły	1	4	1		3				70
b. spichrze	2	8	3		3				154
c. obory	4	2	1		4				94
d. stajnie	2	5	1		3	4		1	108
e. chlewnie		1							17
f. owczarnie	1				1				15
g. kuźnie	1				1				31
h. wagi									5
i. inne magazyny		1							11
j. gorzelnie i browary		1	2		2	1			55
k. inne		13	2		5	2			133
10. BUDOWNICTWO WIEJSKIE (w zagrodach)									26
a. stodoły					4				32
b. obory									2
c. chlewnie									
d. stajnie									
e. inwentarskie									1
f. inne					1				56
11. PARKI	45	33	15	41	13	33	16	24	842
a. altany, lodownie, inne elem. małej arch.	1		1			6			52
b. bramy i ogrodzenia	7					14			73
12. CMENTARZE	3		6	7		1	15	31	186
a. rzymsko-katolickie	3		1	6		1	9	6	74
b. ewangelickie			2	1			4	22	75
c. prawosławne									9
d. żydowskie			2				2	2	9
e. inne			1					1	13
13. INNE									4

3.1.2. Omówienie zasobów zabytków nieruchomych w województwie wielkopolskim.

Przedstawione zestawienia tabelaryczne ilustrują stan zasobów zabytków w województwie wielkopolskim. Zgrupowano je w 13 działach ze względu na typ i funkcję, jakie pierwotnie pełniły. Działy te obejmują kolejno: układy urbanistyczne, układy ruralistyczne, zabudowę mieszkalną, obiekty sakralne, budownictwo obronne, obiekty użyteczności publicznej, obiekty przemysłowe i gospodarcze, pałace i dwory, zabudowa, budownictwo wiejskie, parki architektura ogrodowa, cmentarze, inne.

zespoły folwarczne, budownictwo wiejskie w zagrodach, parki, cmentarze oraz inne obiekty, które trudno jednoznacznie sklasyfikować. Dodatkowo wprowadzono podział na obiekty murowane i drewniane, aby wyróżnić zabytki zbudowane z nietrwałego materiału, gdyż one najszybciej ulegają destrukcji i znikają z krajobrazu.

Na terenie województwa wielkopolskiego jest 6220 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

ZASOBY ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM W EWIDENCJI ZABYTKÓW:

Powiat	Układy urbanistyczne	Układy ruralistyczne	Zabudowa mieszkalna	Obiekty sakralne	Budownictwo obronne	Obiekty użyteczności publicznej	Przemysłowe gospodarcze	Pałace i dwory	Zabudowa	Budownictwo wiejskie	Parki architektura ogrodowa	cmentarze	inne
chodzieski	4	27	1197	37	1	54	257	21	113	b.d.	12	140	2
czarnkowsko-trzcianecki	5	29	2468	97		128	417	36	122	b.d.	30	217	6
gnieźnieński	5	-	2052	113	41	189	261	77	354	111	20+bd	2+bd	-
gostyński	6	101	1418	113	1	78	107	62	656	130	127	58	-
grodziski	4	4	1179	49	1	88	43	25	358	194	46	75	-
jarociński	3	41	1174	103	1	143	60	28	747	145	b.d.	b.d.	-
kaliski	5	17	1334	137	1	59	51	37	104	210	43	41	-
kępiński	4	19	988	84	-	102	27	45	221	11	46	40	10
kołski	7	5	900	131	4	37	71	46	118	84	53	60	5
koniński	8	10	938	199	3	49	79	47	92	47	43	108	8
kościański	4	127	1404	78	1	134	58	52	533	127	29	3	-
krotoszyński	5	11	1879	136	1	137	62	31	285	22	47	49	-
leszczyński	3	4	840	101	1	62	58	52	340	18	b.d	b.d	-

m Kalisz	2	1	1025	19	3	45	12	5	1	-	5	12	-
m. Konin	1	-	235	31	1	25	39	2	13		4	8	1
m. Leszno	2	-	910	14	1	93	81	2	13	-	5	11	-
m. Poznań	6	~	5624	75	24	252	49	3	29	—	14	9	—
międzychodzki	3	15	918	34	-	92	18	31	340	198	49	94	-
nowotomyski	4	12	1570	46	1	94	53	26	204	273	36	99	-
obornicki	6	b.d.	1273	42	-	79	44	31	187	223	b.d.	b.d.	-
ostrowski	4	15	2062	95	-	168	53	59	234	89	56	50	-
ostrzeszowski	4	3	602	49	1	46	18	27	209	30	36	39	-
piłski	6	33	1535	104	36	151	236	51	144	b.d.	53	178	7
pleszewski	3	20	1110	75	1	109	31	46	231	86	56	52	-
poznański	11	19	2799	139	3	203	159	107	611	191	156	158	-
rawicki	6	2	1934	94	1	103	90	44	277	200	43	57	-
śłupecki	4	6	785	141	1	59	63	39	123	128	46	67	7
szamotulski	6	1	1299	72	3	118	61	51	556	129	70	89	-
średzki	4	-	985	48	1	57	33	35	219	50	56	25	-
śremski	3	44	1184	84	-	86	27	51	480	82	13	b.d.	-
turecki	5	10	808	211	21	17	29	20	51	109	19	41	15
wągrowiecki	6	4	1280	98	4	146	97	67	378	139	b.d.	b.d.	-
wolsztyński	4	5	1290	72	-	60	34	24	220	297	29	55	-
wrzesiński	3	-	678	57	3	73	48	45	432	53	66	61	-
złotowski	5	62	2135	110	1	82	276	28	139	b.d.	40	210	11

3.1.2.1. Urbanistyka.

Obraz wielkopolskiego osadnictwa ukształtowany we wczesnym średniowieczu jest obecnie słabo widoczny. Poza relikty większych ośrodków grodowych, osadnictwo przedlokacyjne widoczne jest po wnikliwej analizie zachowanych przestrzeni miejskich. Dopiero rozwój osadnictwa w XIII i XIV wieku przyniósł tak duże zmiany, że zapisały się one trwale w krajobrazie regionu. Ciągły wzrost liczby ludności i rozwój wymiany handlowej z sąsiednimi regionami wywierały dużą presję na rządzących wówczas książętach, zachęcając do promowania działań osadniczych. Proces lokacji miast na terenie Wielkopolski nabrał tempa od połowy XIII wieku i trwał nieprzerwanie aż do początków wieku XV. W tamtym okresie był on wprężony w złożony system gospodarczo-sądowniczo-prawny ustroju feudalnego. Wzorce, jakimi się wówczas posługiwano pochodziły z Magdeburga i później ze Środy Śląskiej. Wzorzec kształtu przestrzennego ośrodka miejskiego był jednym z elementów tego systemu. Odstępstwa od niego były możliwe jedynie w stopniu, który nie burzyłby porządków społecznego i ekonomicznego będących fundamentem każdego organizmu miejskiego. Zmiany te wywołane były albo wcześniejszymi układami osadniczymi (grody, klasztory, osady targowe itp.) albo były spowodowane specyficznymi cechami ukształtowania terenów, na których wznoszono miasta.

Ogólne uwarunkowania historyczne spowodowały, że liczne miasta Wielkopolski powstałe w tym okresie mają podobne układy przestrzenne. Standardowymi cechami charakteryzującymi przestrzenie miejskie są prostokątne, najczęściej zbliżone do kwadratu place targowe - rynki oraz charakterystyczna szachownica ulic. Specyficzną cechą średniowiecznych miast były również lokalizacje kościołów w narożnych działkach przyrynkowych lub w niewielkim oddaleniu od centralnego placu osady. Zamożniejsze ośrodki miejskie lub takie, które pełniły strategiczne znaczenie, otaczane były murami obronnymi i fosami.

Średniowieczne inicjatywy lokacyjne w Wielkopolsce były na tyle duże, że po nasyceniu się regionu przestrzenią zurba-

nizowaną, konieczny dla sprawnego funkcjonowania gospodarki proces osadniczy ustał. Miasta średniowieczne pokryły tereny Wielkopolski siecią ośrodków oddalonych od siebie o około 20 kilometrów. Odległość ta pozwalała kupcom odbyć drogę z jednego miasta do drugiego i z powrotem w ciągu jednego dnia. Łatwo zauważalna jednorodność przestrzenna miast regionu, w połączeniu ze znaczną liczbą tychże ośrodków powoduje, że do czasów współczesnych, pomimo upływu wielu stuleci i zaistnienia w tym czasie wielu nowych inicjatyw kształtujących przestrzeń, Wielkopolska stanowi ciągle czytelny obraz procesów osadniczych rozwiniętego średniowiecza. Fakt ten powinien być koniecznie uwzględniany przy podejmowaniu każdej decyzji, której konsekwencją byłaby zmiana ukształtowania przestrzennego poszczególnych miast regionu. Ciągłe przeplatanie się starej tkanki miejskiej z licznymi nawarstwieniami i nowych działań nakłada na wszystkich obowiązek dbałości o relikty dawnych uregulowań przestrzennych. W Wielkopolsce zachowało się 131 zespołów miejskich lokowanych w wiekach od XIII do XV. Ożywienie gospodarcze, które miało miejsce w okresie nowożytnym na terenie Wielkopolski, nie przybrało znaczących rozmiarów. Pojedyncze lokacje są tego najlepszym przykładem. Układy miast z tego czasu nawiązywały zazwyczaj do wypracowanych średniowiecznych wzorców, czasem jednak odwoływały się do modeli charakterystycznych dla osadnictwa ruralistycznego. Praktykowano również całkowicie nowe formy, w których plac centralny przybierał np. kształt mocno wydłużonego prostokąta. Inną charakterystyczną cechą tych ośrodków było również to, że lokowane były w bezpośrednim sąsiedztwie dawniejszych miast. W tych latach w sposób nieznaczny zmienił się system prawny stojący u podstaw lokacji ośrodków miejskich. Wyraźną nowością było natomiast wcześniej sprecyzowane wytyczenie celów gospodarczych właścicieli tych ośrodków. Uwidaczniało się to zasiedlaniem nowych ośrodków rzemieślnikami jednej specjalności np. tkaczy. Konsekwencją jednorodności profilu gospodarczego miast nowożytnych była ujednolicona w formie zabudowa.

Z całkowicie odrębnych lokacji przeprowadzonych w wiekach od XVI do końca XVIII w. Wielkopolsce zachowało się 17 zespołów miejskich.

Bardzo ciekawe procesy przekształceń zurbanizowanych przestrzeni Wielkopolski można odnotować w XIX wieku. Administracja pruska zapoczątkowana na końcu XVIII wieku prowadziła konsekwentną politykę głębokich przemian przestrzennych w obrębie już istniejących ośrodków. Działalność pruskiej policji budowlanej pod hasłem „odnowy” franc.: „retablissement” promowała standaryzowane dla całej prowincji przekształcenia przestrzenne.

Układy urbanistyczne miast oraz architektura podporządkowane były generalnie kilku wymogom. Dawne, ciasno zabudowane miasta stanowiły niebezpieczny hamulec dla szybkich przemarszów wojsk. Stara zabudowa, głównie drewniana była bardzo podatna na pożary. Biedne i zniszczone miasta o dokuczliwym braku higieny, były w końcu potencjalnym źródłem groźnych epidemii. Mając na uwadze te zagrożenia administracja pruska doprowadzała do kompleksowych przebudów wielkopolskich ośrodków miejskich. Na fali zmian gospodarczych również w XIX wieku powstało 5 nowych ośrodków miejskich. Z końca XIX wieku pochodzą dalsze liczne zmiany w przestrzeniach miast wielkopolskich. W tym okresie odnotowuje się wielokierunkowy rozwój wielu ośrodków miejskich. Wznoszono wielorodzinną zabudowę mieszkaniową, budowano fabryki, tworzone nowoczesną infrastrukturę komunalną, kolejową i drogową. Budowano wiele obiektów użyteczności publicznej. Zmiany przestrzenne podporządkowane były również nowym wymogom militarnym. Nowe procesy urbanistyczne były najbardziej widoczne w dużych ośrodkach, gdzie koncentrowano inwestycje przemysłowe i gdzie tworzyły się duże węzły komunikacyjne.

Prawie wszystkie formy rozwoju przestrzennego miast regionu w sposób szczególnie uwidaczniają się historii Poznania. Lewobrzeżny Poznań lokowano w 1253 roku. Jeszcze w średniowieczu powstało kilka osad miejskich i wsi, których ślady są do dzisiaj wyraźnie widoczne. Należą do nich między innymi: Śródka i Chwaliszewo oraz Jeżyce i Wilda. Dla historii Poznania kolosalne znaczenie miały również kolejne fazy rozwoju, szczególnie z XIX wieku i początku XX wieku, których kluczowymi elementami były: Nowe Górne Miasto zamknięte pasem fortyfikacji, wsie przekształcające się w wielkomiejskie dzielnice (Wilda, Jeżyce, Łazarz), osiedla willowe (Sołacz) oraz strukturalne przekształcenia przestrzenne prowadzone wewnątrz miasta, takie jak Ring Stubben. Do kręgu podstawowych działań przestrzennych rzutujących na historyczny obraz miasta należy dołączyć fortyfikacje z 2 pól. XIX wieku oraz rozwój przestrzenny Dębca, jako peryferyjnej, przemysłowo-mieszkaniowej dzielnicy Poznania. Lokacje miast wielkopolskich

Powiat:	Lokacje XIII-XV w.	Lokacje XVI-XVIII w.	Lokacje XIX w.
chodzieski	4		
czarnkowsko-trzcianecki	2	2	1
gnieźnieński	6	1	
gostyński	5		1
grodziski	2	2	
jarociński	2	1	
kaliski ziemski	5		
kępiski	3	1	
kolski	6	1	
koniński	5		
kościański	4		
krotoszyński	6		
leszczyński	2	1	
m. Kalisz	1		
m. Konin	1		
m. Leszno	2		
m. Poznań	3		rozwój metropolii
międzychodzki	3		
nowotomyski	3	1	
obornicki	3		
ostrowski	3		1
ostrzeszowski	4		
piłski	6		
pleszewski	3		
poznański	7	2	2
rawicki	4	2	
śłupecki	4		
szamotułski	6		
średzki	2	1	
śremski	3	1	
turecki	5		
wągrowiecki	6		
wolsztyński	4		
wrzesiński	4	1	
złotowski	5		
Suma	134	17	5

Na terenie województwa wielkopolskiego istnieje razem 156 historycznych układów urbanistycznych (posiadających prawa obecnie prawa miejskie i pozbawionych ich w przeszłości), z których do rejestru zabytków jest wpisanych 75 (7 z terenu Poznania) (stanowi to 48,1% zasobów). Ochroną konserwatorską przez wpis do rejestru zabytków należy objąć pozostałe założenia urbanistyczne.

3.1.2.2. Architektura sakralna.

Architektura sakralna na terenie województwa reprezentuje wszystkie epoki historyczne i stylistyczne, od architektury preromańskiej i romańskiej poczynając, poprzez obiekty budowane w okresie gotyku, renesansu, baroku, rokoka, klasycyzmu, historyzmu, okresu XIX wieku oraz początku XX wieku. Są także nieliczne przykłady architektury sakralnej zaliczającej się do stylu modernistycznego. Na przestrzeni stuleci kościoły, a przede wszystkim klasztory, były ośrodkami skupiającymi w swych wnętrzach najwięcej dóbr kultury oraz dzieł sztuki, będąc przy tym świadectwem rozwoju kultury w każdym okresie dziejowym. Zachowane na terenie województwa obiekty sakralne innych wyznań chrześcijańskich oraz judaizmu świadczą o wielowyznaniowym charakterze kultury w Wielkopolsce.

Do najcenniejszych obiektów należą kościoły wzniesione w okresie początków państwa polskiego i związane z rozwojem struktury kościelnej na tym obszarze. Są to m.in. kościoły w Gieczu, Kazimierzu Biskupim, Lubiniu. Bardzo cenne są też duże gotyckie świątynie: katedry w Gnieźnie i Poznaniu, kościoły w Gostyniu, Kościanie, Środzie Wlkp., Śremie, Wrześni, Wągrowcu i Szamotułach. W Wielkopolsce zachowały się też znakomite przykłady nowożytnej architektury sakralnej, szczególnie epoki baroku. Istotną rolę pełniły także zespoły klasztorne. Wiele zespołów prezentuje wysokie walory zabytkowe, zarówno jako obiekty architektoniczne jak i artystyczne związane z bogatym wyposażeniem wnętrz (m.in. klasztory w Poznaniu, Łądzie, Lubiniu, Owińskach, Bieniszewie, Kaliszu, Gnieźnie, Gostyniu, Obrze, Ołoboku).

O obliczu małych miast oraz wsi, w dużym stopniu decydowały istniejące w nich świątynie. Z reguły są to budynki mniejsze, jednonawowe, z wyodrębnionym prezbiterium, nakryte dwuspadowymi dachami, często ze szczytem lub

wieżą w elewacji zachodniej. Na terenie województwa wielkopolskiego znajduje się 1026 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, zaliczających się do architektury sakralnej i jej towarzyszącej (np. plebanie). Stanowi to około 15,6% zabytków z ogólnej liczby obiektów wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa. Są to obiekty, które można podzielić na kilka grup ze względu na pełnioną funkcję:

- kościoły: 714 obiektów,
- klasztory: 44 obiekty,
- synagogi: 14 obiektów,
- pozostałe: 254 obiekty (kaplice, dzwonnice, plebanie, ogrodzenia, bramy etc.). Zabytki te położone są na terenie wchodzącym w skład 8 diecezji: poznańskiej, gnieźnieńskiej, kaliskiej, bydgoskiej, koszalińskiej, włocławskiej, wrocławskiej i lubuskiej. Najwięcej obiektów znajduje się w diecezjach prawie w całości znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego (poznańska, gnieźnieńska, kaliska).

3.1.2.2.1. Kościoły murowane.

Zabytkowe kościoły murowane na terenie województwa wielkopolskiego stanowią jedną z najważniejszych grup zabytków stanowiących o randze i jakości zabytkowych zasobów. Jest to grupa 521 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zachowane obiekty prezentują różną rangę artystyczną, od wybitnych, o klasie europejskiej (np. barokowe kościoły w Gostyniu, Łądzie, Owińskach), po znacznie skromniejsze, mające niewątpliwie znaczenie dla historii kultury i sztuki regionu, składając się na całościowy obraz środowiska i krajobrazu kulturowego. Zróżnicowana jest także chronologia. Obiekty prezentują wszystkie formacje stylowe - od romanizmu po przykłady historyzmu i modernizmu.

3.1.2.2.2. Kościoły drewniane.

Dużą grupę cennych zabytków sakralnych stanowią kościoły o konstrukcji wykonanej z użyciem drewna. Na terenie województwa zachowało się około 230 kościołów drewnianych, a 193 z nich są wpisane do rejestru zabytków.

Zasoby kościołów drewnianych w powiatach:

Powiat	Ilość kościołów drewnianych
chodzieski	2
czarnkowsko-trzcianecki	7
gnieźnieński	7
gostyński	3
grodziski	10
jarociński	6
Kaliski	12
kępiński	14
Kolski	8
koninowski	9
kościański	5
krotoszyński	6
leszczyński	9
m. Konin	0
m. Leszno	1
międzychodzki	1
nowotomyski	4

obornicki	4
ostrowski	7
ostrzeszowski	10
piłski	1
pleszewski	8
poznański	12
rawicki	6
śłupecki	10
szamotuński	2
średzki	4
śremski	6
turecki	3
wągrowiecki	9
wolsztyński	3
wrzesiński	7
złotowski	10

Kościoły drewniane w swej największej liczbie są zgrupowane zasadniczo w trzech obszarach:

- między Poznaniem a Gnieznem i od Tarnowa Pałuckiego przez Wrześnię po Konin wzdłuż biegu Warty,
- w okolicach Kalisza i na południe od niego w stronę Kępna,
- na obszarze między Poznaniem a Lesznem i od Zbąszynia po Krotoszyn.

Ponadto enklawa obiektów drewnianych znajduje się w powiecie złotowskim i w okolicach Trzcianki. Najwięcej zachowanych do dziś kościołów drewnianych wzniesiono w XVIII wieku (ok. 145). Spośród obiektów starszych, tj. głównie z XVII wieku, zachowała się mniejsza grupa (ok. 45). W wieku XIX i na początku XX wieku wzniesiono jedynie ok. 27 obiektów.

Zdecydowana większość kościołów, ponad 82%, została wzniesiona w konstrukcji zrębowej, z poziomo układanych belek, łączonych w narożach przy pomocy ciesielskich nacięć zwanych zamkami. Pozostałe obiekty były wznoszone w konstrukcji szkieletowej (ryglowej, szachulcowej) polegającej na tworzeniu szkieletu budowli z poziomych, pionowych i usztywniających skośnych belek, wypełnionych gliną lub ceglami. Najwięcej tego typu obiektów zostało wzniesionych w północnej części województwa, w powiatach: złotowskim i czarnkowsko-trzcianeckim (9 na 13 drewnianych obiektów). Obszar tych powiatów jest związany z osadnictwem olęderskim. W tej technice powstawały głównie świątynie protestanckie.

3.1.2.2.3. Klasztory.

Na terenie województwa znajdują się 44 klasztory, w większości użytkowane przez zgromadzenia i wspólnoty zakonne.

Zespół opactwa Benedyktynów w Lubiniu, fundowanego około 1075 r. przez Bolesława Śmiałego, założony został na znacznym wyniesieniu, poniżej którego znajdują się zabudowania folwarczne i ogród. Wielowiekowa tradycja zaznaczyła się tu licznymi zmianami w architekturze, od motywów romańskich po barokowe.

Istotną rolę w końcu wczesnego średniowiecza, średniowieczu i czasach nowożytnych spełniał ośrodek w Łądzie. Osiedleni tutaj cystersi wzniesli swój klasztor i kościół, które

przetrwały do dzisiaj. Fragmenty gotyckiego założenia widoczne są w architekturze samego klasztoru (kaplica św. Jakuba, kapituła), w murach piwnic i parteru. Przebudowę klasztoru i budowę nowego kościoła w stylu barokowym, rozpoczęto w XVII w. i zakończono w 2 poł. XVIII w.

Spośród klasztorów wielkopolskich, do bardzo cennych i najstarszych należy zespół pocysterski w Ołoboku, ostrowski, a w nim przede wszystkim kapituła i skarbczyk oraz kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, drewniana dzwonnica, organistówka, brama i mur kościelny.

Ważne miejsce w historii wielkopolskich klasztorów zajmuje pocysterski zespół w Owińskich.

Należy ponadto wymienić zespoły w Poznaniu, Woźnikach, Obrze, Biechowie, Brdowie, Grabowie nad Prosną i Śremie, a także dawny klasztor OO. Franciszkanów w Obornikach - własność Urzędu Miasta oraz klasztor Bernardynów w Kole. Ponadto należy wspomnieć o poreformackim klasztorze w Choczu.

3.1.2.2.4. Kościoły poewangelickie.

Dużą grupę zabytków sakralnych wpisanych do rejestru zabytków stanowią kościoły poewangelickie.

Do najcenniejszych obiektów zaliczają się budynki wznieszone w XVIII wieku. Cechą wyróżniającą tych obiektów jest zastosowanie przy ich wznoszeniu konstrukcji szachulcowej. Duża grupa tych budowli znajduje się na północy województwa. Ponadto występują pojedyncze świątynie w centralnej i południowej części województwa (m.in. w Rakoniewicach, Krośnie i Miejskiej Górze).

Kościoły poewangelickie wznoszone w dwóch okresach XIX wieku, to obiekty z pierwszej połowy wieku (np. Bnin, Murowana Goślina, Pobiedziska) odznaczają się prostą architekturą oraz skromnych detalem architektonicznym. Kościoły ewangelickie powstające na przełomie XIX i XX wieku (np. Zakrzewo, Luboń, Jerzykowo, Rokietnica, Jezioro, Tarnowo Podgórne) cechowały się świadomym i różnorodnym stosowaniem rozwiązań architektonicznych odwołujących się do minionych epok.

Rozwój architektury sakralnej wspólnot protestanckich w sposób widoczny reprezentowany jest w aglomeracji Poznania.

3.1.2.2.5. Synagogi.

W minionych wiekach, trwałym elementem panoram miast wielkopolskich były synagogi. Do czasów obecnych zachowało się zaledwie kilkanaście obiektów, których stan zachowania pozwala identyfikować charakter budowli, co stanowi zaledwie drobny procent ogółu obiektów, które istniały jeszcze przed 1939 rokiem. Do wyróżniających się obiektów powstałych głównie w XIX i na pocz. XX wieku, należy zaliczyć synagogi w Poznaniu, Lesznie, Ostrowie Wielkopolskim, Mosinie, Sompólnie, Koninie, Buku, Kępnie czy Kaliszu.

3.1.2.2.6. Pozostałe obiekty.

W skład tej grupy obiektów wchodzi 254 zabytków wpisanych do rejestru. Są to budowle towarzyszące kościołom, znajdujące się w ich otoczeniu, czyli: kaplice, plebanie, domy

katolickie, organistówki, bramy, mury ogrodzeniowe, dzwonnice itp.

Do ważniejszego zespołu obiektów w tej grupie należy zaliczyć zabudowania Wzgórza Lecha w Gnieźnie i zabudowę Ostrowa Tumskiego w Poznaniu.

W Gnieźnie zlokalizowane jest także Wyższe Seminarium Arcybiskupie. Jest to zespół zabudowań wzniesionych w 1848 roku i zasadniczo rozbudowanych w latach 1927-28 według projektów S. Cybichowskiego.

3.1.2.2.7. Rezydencje.

Na terenie woj. wielkopolskiego zachowało się około 1350 dworów i pałaców, z czego 773 dworów i pałaców wpisanych do rejestru zabytków (wraz z miastem Poznań) pozostałe zaś figurują w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Ilość rezydencji wpisanych do rejestru zabytków na terenie poszczególnych diecezji:

Powiat	Ilość dworów i pałaców w rejestrze zabytków
Chodzieski	7
Czarnkowsko-trzcianecki	16
Gnieźnieński	24
Gostyński	39
Grodziski	18
Jarociński	24
Kaliski	20
Kępiński	15
Koński	28
Koniński	26
Kościański	39
Krotoszyński	22
Leszczyński	38
m. Konin	2
m. Leszno	2
Międzychodzki	23
Nowotomyski	20
Obornicki	24
Ostrowski	20
Ostrzeszowski	4
Piński	21
Pleszewski	21
Poznański	63
Rawicki	32
Słupski	18
Szamotuński	36
Średzki	28
Śremski	27
Turecki	14
Wągrowiecki	36
Wolsztyński	12
Wrzesiński	23
Złotowski	6

Najstarsze obiekty pałacowe i dworskie zachowane na terenie Wielkopolski pochodzą z XVII w. Są to m.in. pałac w Konarzewie, okazała rezydencja w Rydzynie powstała na bazie murów wcześniejszej średniowiecznej budowli. Przykładem wybitnych założeń pałacowych z XVIII w. są pałace w Rogalinie, Siedlcu, Pawłowicach, Ciężeniu, Pępowie, Czernejewie będące wyrazem możnowładczych aspiracji bogatej szlachty wielkopolskiej. Z tego samego czasu pochodzą nieco

skromniejsze pałace w Wąsowie, Turwi, Niechanowie, Gultowach, Biernikach, Lewkowie, Mchach i Racocie.

Największa liczba zachowanych rezydencji pochodzi z XIX w. i pocz. XX w. Reprezentowane są rozmaite style odzwierciedlające tendencje panujące w europejskiej architekturze. Mamy więc rezydencje powstałe pod wpływem ówczesnej architektury berlińskiej jak np. pałac w Jankowicach, pałac

w Baszkowie, pałac w Grodźcu, pałac w Owińskach wiązany z osobą wybitnego architekta Karla Friedricha Schinkla, Najbardziej jednak znanym dziełem tego architekta jest mdrzewiowy pałac myśliwski w Antoninie.

Na terenie Wielkopolski zachowały się wybitne przykłady architektury neogotyckiej - przede wszystkim zamek w Kórniku, zameczek w Trzebawiu na wyspie Jeziora Góreckiego, pałac w Turwi, pałace w Rokosowie, Łęce Wielkiej, Jarocinie, Śliwnikach, Podrzeczu, Będlewie, Margoninie, Charcicach, Śródce, Nowej Wsi, Rozbitku.

Do wzorów architektury włoskiej odwołują się natomiast rezydencje w Wojnowie, Czaczu, Rakoniewicach, Bytniu, Spławiu, Pakosławiu, Strzelcach, Czerwonej Wsi, Iwnie, Wróblewie, Dusinie, natomiast do wzorców architektury francuskiej pałace w Zakrzewiu, Posadowiu, Tarcach, Cerekwicy, Gołuchowie, Bagateli, Zalesiu i Siekowie.

Do ciekawych dzieł architektonicznych należą rezydencje będące kompilacją rozmaitych stylów np. pałac Hardtów w Wąsowie, pałace w Kłęce, Górze koło Jarocina, willa w Porążynie, pałace w Morownicy, Kobylnikach, Napachaniu oraz realizacje polskich architektów Sławskiego (Skoraszwice, Dłoń, Chudopczyce, Wolsztyn) czy też Boreckiego (Winna Góra, przebudowa pałacu w Jarogniewicach i Objezierzu).

Osobną grupą w sensie lokalizacji, a zatem również w związku z odmiennymi rozwiązaniami architektonicznymi (niezależnie od czasu powstania i stylu) są pałace miejskie Poznania, takie jak: pałac Górków (XVI-XVII w.), pałac Działyńskich (XVIII w.), pałac Mielżyńskich (XVIII w.) i pałac arcybiskupi (XVIII-XIX w.).

Przeważająca liczba zachowanych rezydencji na terenie Wielkopolski wzniesiona została w technice murowanej z cegły, częściowo z kamienia. Bardzo nieliczną grupę stanowią dwory drewniane i szachulcowe, których na terenie województwa wielkopolskiego zachowało się około 30. Warto wspomnieć, że jeszcze w XVIII w. dominowały one nad murowanym budownictwem. W ciągu XIX i XX w. wcześniejsze drewniane siedziby zostały zastąpione murowanymi, co wynikało m.in. ze wzrostu zamożności właścicieli, podnoszenia standardów domostw oraz z przepisów budowlanych.

Z zachowanych do dnia dzisiejszego dworów większość stanowią obiekty szachulcowe, a jedynie kilka wzniesiono w konstrukcje zrębowej np. dwory w Giżycach, Rojowie, Lubini Małej. Obecnie zachowane dwory drewniane w większości pochodzą z XVIII w. Są to dwory w Dzieżycynie, Siedmiorogowie, Kotlinie, Studzieńcu, Łomnicy, Łopuchowie, Koszutach, Ruszkowie, Gaju Wielkim, Kucharach, Osówcu.

Ten bardzo pobieżny przegląd rezydencji w Wielkopolsce pokazuje, jakim bogactwem rozmaitych obiektów pałacowych i dworskich charakteryzuje się nasze województwo i jak ważna jest jego ochrona. Charakterystyczne dla Wielkopolski były nieduże lub średnie majątki, rzadko kiedy przekraczające powierzchnię ponad 1000 ha. W 1926 r. średnia wielkość majątku stanowiącego własność prywatną wynosiła 271,4 ha. Każdy właściciel majątku budował na jego terenie bardziej lub

mniej okazałą rezydencję, stąd też bardzo duża liczba zachowanych dworów i pałaców na terenie Wielkopolski w porównaniu do innych części kraju. W wielu z nich zachowały się elementy dawnego wyposażenia i wystroju - sztukaterie, ozdobna stolarka oraz tylko częściowo znane polichromie. W wielu bowiem obiektach pierwotny wystrój ścian i stropów został zamalowany. Pełna wiedza o stanie zachowania tych obiektów będzie znana dopiero po przeprowadzeniu koniecznych badań. Taką perspektywę ujawniły niedawne odkrycia dokonane we dworze w Ujeździe.

Często przy dawnych rezydencjach wznoszone były oficyny mieszkalne. Na terenie województwa wielkopolskiego do rejestru zabytków wpisanych jest 130 oficyn.

Szereg wielkopolskich rezydencji związanych jest ze sławnymi osobami i postaciami historycznymi. Wielkopolska jest jedynym rejonem w Polsce, w którym przebywał Adam Mickiewicz w okresie od sierpnia 1831 r. do marca 1832 r. Podejmowany był tutaj przez liczne rodziny ziemiańskie m.in. w Budziszewku, Kopaszewie, Osieku, Lubiniu, Bielewie, Śmielowie, Żerkowie, Dębnie, Krzyżanowie, Choryni, Luboni, Oporowie koło Ponieca, Drewcach, Pudliszkach, Sarbinowie, Zakrzewiu koło Rawicza, Łaszczynie, Objezierzu, Łukowie. Zachowała się większość z wyżej wymienionych rezydencji, chociaż są one w różnym stanie i stanowią różną własność. Tylko w jednym z pałaców tj. w Śmielowie znajduje się Muzeum im. Adama Mickiewicza, Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu. Na terenie Wielkopolski przebywał też Fryderyk Chopin. Z nim związany jest Antonin księcia Antoniego Radziwiłła, gdzie gościł w 1827 r. oraz we wrześniu 1829 r.

Szereg rezydencji i miejscowości związanych jest z wybitnymi postaciami historycznymi. W 1807 r. Winną Górę otrzymał od Napoleona gen. Jan Henryk Dąbrowski. Niedaleko w sąsiednich Manieczkach osiadł Józef Wybicki. Obie rezydencje z tamtego okresu zostały zastąpione przez późniejszych właścicieli nowymi budynkami, jednakże pamięć po obu bohaterach nadal tam funkcjonuje, o czym świadczy chociażby istniejąca izba pamięci gen. Jana Henryka Dąbrowskiego w Winnej Górze oraz starania społeczności Manieczek i Śremu o utworzenie izby poświęconej Józefowi Wybickiemu.

Wiele rezydencji wielkopolskich należało do wybitnych działaczy politycznych XIX w. np. Pomarzanowice i Wronczyn do Jackowskich, Turew do gen. Dezyderego Chłapowskiego, Miłosław do Seweryna Mielżyńskiego, Czeszewo do Karola Libelta, Wąsowo do Emilii Sczanieckiej.

Na osobną uwagę zasługuje architektura zamku cesarza Wilhelma II w Poznaniu. Kompleks rezydencjonalny został wzniesiony w latach 1905-1910 i przebudowany w okresie 2 wojny światowej.

3.1.2.2.8. Parki.

Na terenie województwa wielkopolskiego znajdują się 1463 parki zabytkowe, z których 842 wpisane są do rejestru zabytków. Prócz tego w rejestrze zabytków figurują dęby rogalinśkie oraz 24 aleje lipowe, dębowe, brzozowe oraz pasy wiatrochronne w Turwi.

Powiat	Ilość parków w rejestrze zabytków
Chodzieski	9
Czarnkowsko - trzcianecki	24
Gnieźnieński	42
Gostyński	39
Grodziski	23
Jarociński	17
Kaliski	18
Kępiński	7
Kolski	28
Koniński	30
Kościański	42
Krotoszyński	9
Leszczyński	38
m. Konin	2
m. Leszno	2
Międzychodzki	22
Nowotomyski	22
Obornicki	30
Ostrowski	13
Ostrzeszowski	2
Piński	30
Pleszewski	14
Poznański	80
Rawicki	33
Śtupecki	24
Szamotulski	47
Średzki	45
Śremski	33
Turecki	15
Wągrowiecki	41
Wolsztyński	13
Wrzesiński	33
Złotowski	16

Najstarsze zachowane parki na terenie województwa wielkopolskiego powstały w 2 połowie XVIII wieku. Są to m.in. założenia w Rogalinie, Konarzewie, Gultowach, Siedlcu. Zdecydowana większość założeń parkowych powstała w XIX w., często z wykorzystaniem starszego drzewostanu, istniejącej konfiguracji terenu, zasobów wodnych itp. W Wielkopolsce dominują parki krajobrazowe. Przetrwało niewiele regularnych założeń (Rogalin, Trzebnia, Posadowe, Łomnica). W niektórych parkach zachowała się mała architektura w postaci altan, bram, lodowni, mostków, ogrodzeń. Usytuowano na ich terenie również kaplice, niekiedy okazałe (Taczanów, Wieleń, Manieczki). Ciekawy zespół budowli parkowych zachował się w Kościele Kolskim (minaret, ruina romantyczna), w Dobrzycy (panteon, monopter), w Dłoni (pawilon chiński), w Śliwnie (wieża romantyczna, kaplica). W nielicznych ocalały rzeźby parkowe. Na terenie niektórych parków zachowały się dawne cmentarze rodzinne m.in. w Rozbitku, Luboszu, Złotnikach, Goraju, Wąsowie. Na terenie niektórych parków brak jest rezydencji, gdyż zostały one zniszczone i rozebrane w okresie powojennym.

3.1.2.2.9. Zabudowa folwarczna.

W licznych miejscowościach województwa wielkopolskiego zachowały się interesujące folwarki i budynki gospodarcze, stanowiące integralną część naszego krajobrazu kulturowego. Do dzisiaj czytelne są układy kompozycyjne dawnych założeń, w skład których wchodzi ciekawe budownictwo gospodarcze oraz domy mieszkalne pracowników folwarcznych.

Obecnie na terenie u poznańskiego zewidencjonowano prawie 9100 budynków folwarcznych wchodzących w skład zespołów lub ich pozostałości z zachowanym układem podwórza gospodarczego.

Do rejestru zabytków wpisane są 143 zespoły folwarczne. Najwięcej zespołów folwarcznych i budynków wpisanych do rejestru zabytków znajduje się na terenie gmin dawnego województwa leszczyńskiego oraz poznańskiego tj. na terenie gmin: Bojanowo, Borek, Brodnica, Kamieniec, Kościan, Krzemieniewo, Kuślin, Kwilcz, Miejska Górka, Pępowo, Osieczna, Piaski, Poniec, Śmigiel, Świąciechowa, Wielichowo i Wolsztyn. Natomiast na terenie pozostałych 85 gmin nie wpisano jeszcze do rejestru zabytków folwarków oraz budynków folwarcznych.

Zabudowa folwarczna wznoszona była z różnych materiałów, głównie z cegły, niekiedy licowanej kamieniem, często tynkowana z zachowanym detalem. Niektóre z obiektów budowane były w technice szkieletowej z wypełnieniem z gliny lub cegły. Zachowały się jedynie pojedyncze budynki z drewna - głównie stodoły. Zespoły budynków gospodarczych wznoszonych na terenie podwórz folwarcznych charakteryzują się przemyślaną kompozycją, harmonijnym układem obiektów powiązanych przestrzennie z zespołami rezydencjonalnymi. Niestety część folwarków została rozparcelowana już w końcu XIX i na początku XX wieku przez Komisję Kolonizacyjną. W majątkach tych zespoły zachowały się w stanie szczątkowym. Tutaj też nastąpiły największe

przekształcenia kompozycji podwórz oraz budynków folwarcznych, które często adaptowane były na mieszkania. Kolejne przemiany nastąpiły po II wojnie światowej, w wyniku realizacji dekretu o reformie rolnej, gdy na bazie odebranych majątków powstały spółdzielnie produkcyjne oraz państwowe gospodarstwa rolne. Część zespołów znalazła się w rękach instytutów badawczych, stacji hodowli roślin, Akademii Rolniczej w Poznaniu, stadnin koni. W wyniku tych przemian w zasobach państwowych lub spółdzielczych znalazło się prawie całe budownictwo folwarczne.

Na terenie województwa wielkopolskiego zachowało się wiele cennych założeń folwarcznych, których budynki odzwierciedlają współczesne im style panujące w architekturze europejskiej. Poza tym w budownictwie folwarcznym wykorzystywano najnowsze technologie, nowoczesne materiały budowlane itp. Majątki wielkopolskie w większości reprezentowały wysoką jakość zabudowy, często staranniej wykonanej niż rezydencje właścicieli.

Najstarsze zachowane budynki folwarczne na terenie województwa wielkopolskiego pochodzą z 2 poł. XVIII w., niekiedy z wykorzystaniem jeszcze wcześniejszych budowli. Należą do nich m.in. spichlerz w Brześnicy, czy też browar w Racocie, spichlerz w Brzósce wie -jeden z najznakomitszych przykładów architektury folwarcznej. Z I poł. XIX w. zachowało się dość sporo klasycystycznych spichlerzy i gorzelni m.in. w Bodzewie, Gogolewie, Szelejewie, Jankowicach. Znakomitym przykładem architektury neogotyckiej jest zabudowania w Gościeszynie, Starej Dąbrowie, Koźminku, Smogorzewie, neobarokowa w Gorzyczkach, Gołębinie Starym, Czempiniu. Na terenie Wielkopolski zachowało się wiele interesujących budynków wykorzystujących połączenie kamienia i cegły (zespoły obiektów w Wituchowie, Lutomku, Kobylnikach, Próchnowie, Koszkowie, Wonieściu), cegły i muru pruskiego (Wąsowo, Chelmino, Racot).

W skład zespołów folwarcznych wchodzi także dawne rządcówki i kolonie domów pracowników folwarcznych. Do rejestru zabytków wpisane są 32 rządcówki i 5 kolonii domów.

3.1.2.2.10. Ruralistyka i architektura wiejska.

Obraz osadnictwa wiejskiego dzisiejszej Wielkopolski, podobnie jak kraj obraz zurbanizowany, w znakomitej mierze został ukształtowany w wiekach jednoczenia się Polski i wielkiej prawno-gospodarczej reformy kraju. Osadnictwo wczesnośredniowieczne nie pozostawiło po sobie do dzisiaj czytelnych śladów. Przekształcenia zachodzące w wiekach od XIII do XV były tak silne i kompleksowe, że doprowadziły do gruntownego zatarcia uregulowań przestrzennych wsi z wcześniejszego okresu. Obraz wsi tworzonych na tzw. „surowym korzeniu” lub, jak należy sądzić, również lokowanych w miejscach starszych osad, podobnie jak wizerunek miasta, był pochodną wypracowanego i importowanego z Zachodu wzorca. W przypadku wsi, podstawami, które regulowały przestrzeń były z jednej strony porządek społeczny, czyli umiejscowienie dworu i kościoła na jednym krańcu osi zabudowy i najczęściej karczmy, czasem cmentarza na drugim krańcu. Pośrodku znajdował się wydłużony plac z zabudową gospodarstw chłopskich lub, jeżeli oś wsi stanowił ciek wodny, to dwie równoległe drogi z zabudową chłopską po ze-

wnętrznej stronie i łąkami i ogrodami warzywnymi po wewnętrznej. Dodatkowym elementem kształtującym obraz średniowiecznych wsi były granice pól, łąk i lasów. Po granicach tych prowadzono drogi. Poważniejsze odstępstwa od omówionych zasad podyktowane były zazwyczaj specyfiką ukształtowania terenu. Schemat ten był standardowo powielany w zdecydowanej większości układów. Zważywszy na to, że większość dzisiejszych wsi wielkopolskich pochodzi z czasów tamtej akcji osadniczej, liczba zachowanych relikwów średniowiecznego ukształtowania jest bardzo duża, a ich współudział w kształtowaniu dzisiejszego obrazu Wielkopolski jawi się jako fundamentalny. Podobnie zresztą jak w przypadku omówionych wyżej zespołów urbanistycznych.

Poważne zmiany na wsi, zupełnie inaczej niż w przypadku ośrodków miejskich, zachodziły właśnie od końca wieku XVI do końca wieku XVIII (poza zastojem mającym miejsce w okresie wojen w 2 połowie wieku XVII i na początku XVIII wieku). Zmiany te polegały na znacznym rozwoju folwarku szlacheckiego. Również w okresie nowożytnym na terenach Wielkopolski rozwinęło się tzw. „osadnictwo olęderskie”. Wsie olęderskie zrazu wznoszono w na sposób zwarty, podobnie jak starsze wsie, z tą tylko różnicą, że nie było przy nich dworu i folwarku (chłopi z wsi olęderskich zawierali umowy czynszowe).

Wiek XIX przyniósł wiele zmian w krajobrazie wsi. Zmiany te spowodowane były uporządkowaniem własności, czyli uwłaszczeniem chłopów oraz obligatoryjnym przejściem z dotychczas stosowanej trójpólowej zasady uprawy roli na płodozmian. Oba te działania doprowadziły do separacji gruntów. Dalsze zmiany ekonomiczne wywarły duży wpływ na rozwój folwarku oraz spowodowały powstawanie zabudowy wiejskiej na tzw. „hubach”. Wyprowadzenie zabudowy dawnej wsi nierzadko doprowadzało do zaniku domów chłopskich w tym miejscu. Równoległe z tym procesem narastał w Wielkopolsce proces nowego osadnictwa. W wieku XIX przybierało ono kształt zabudowy rozproszonej. Na początku XX wieku rozwijano osadnictwo organizowane przez Komisję Kolonizacyjną. Przykładem wzorcowej wsi jest Gołęczewo.

Wiatraki.

Na terenie województwa wielkopolskiego zachowało się około 210 wiatraków, z czego 96 wpisanych jest do rejestru zabytków.

W okresie nowożytnym wiatraki były ważnym elementem urozmaicającym dość monotony krajobraz Wielkopolski. Największa ilość wiatraków została wzniesiona w okresie od XVI do XVIII w. W XVIII w. wiatraki usytuowane na ziemi leszczyńskiej stanowiły największe skupisko w Polsce i Europie. Charakterystyczne były zespoły wiatraków liczące po kilkadziesiąt obiektów. Szacuje się, że w końcu XVIII wieku w okolicach Leszna znajdowały się 84 wiatraki, w okolicy Rydzyny 39 wiatraków. W XIX wieku na terenie Wielkopolski znajdowało się około 3000 wiatraków.

Do dnia dzisiejszego z nielicznego grona ocalałych wiatraków nadal ich największym skupiskiem jest teren dawnego województwa leszczyńskiego. Dominującym typem wiatraka jest koźlak, kilka wiatraków to paltraki, oraz holendry - rzadko spotykane na terenie Wielkopolski.

Stan zachowania wiatraków wpisanych do rejestru zabytków kształtuje się w następujący sposób:

- w stanie bardzo złym lub złym - 19 wiatraków,
- w stanie dostatecznym — 29 wiatraków,
- w stanie dobrym - 28 wiatraków.

Zachowało się jeszcze ponad 100 wiatraków, które nie zostały wpisane do rejestru zabytków.

3.1.2.2.11. Architektura miejska.

Zagadnienia związane z miejską architekturą mieszkalną wymagają ciągle dokładniejszego opracowania, rozpoznania istniejących zasobów i wykonania niezbędnej dokumentacji konserwatorskiej. Wynikiem tych działań będzie wytypowanie do wpisów do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów - pojedynczych kamienic i zespołów zabudowań.

Do rejestru zabytków jest wpisany niewielki procent zasobów zabytkowych budynków mieszkalnych w miastach. Dla przykładu w Kaliszu na 1.015 budynków mieszkalnych ujętych w ewidencji zabytków jedynie 51 jest wpisanych do rejestru zabytków. W Gnieźnie, na 796 zabytków w ewidencji tylko 34 są wpisane do rejestru zabytków. W Wągrowcu na 299 obiektów jedynie są 3 wpisane do rejestru zabytków. Można przyjąć, że do rejestru zabytków jest wpisane poniżej 5% zasobów. Podobna sytuacja ma miejsce w Poznaniu, Lesznie, Ostrowie Wielkopolskim i w wielu większych ośrodkach miejskich Wielkopolski. Do rejestru zabytków wpisywano w latach 70 i 80 XX wieku obiekty najstarsze, powstałe w okresie nowożytnym oraz budowane w pierwszej połowie XIX wieku. Są to zwykle niewielkie budynki parterowe lub piętrowe, nakryte dwuspadowym dachem. Te właśnie obiekty ulegają obecnie największym przekształceniom, ze względu na duże zużycie elementów konstrukcyjnych. Zjawisko to jest skutkiem zaniechania bieżących napraw i remontów, a także wskutek stosowania złych technologii i materiałów.

3.1.2.2.12. Architektura przemysłowa.

Ośrodki miejskie powoływane były od samego początku swego istnienia w celu zogniskowania działalności handlowej i rzemieślniczej, później przemysłowej. Najnowsza historia Wielkopolski, szczególnie z okresu XIX i pocz. XX wieku przyniosła bardzo duże zmiany w krajobrazie miast. Jeszcze na początku XIX wieku ośrodki miejskie regionu skupiały drobną działalność handlową, rzemieślniczą oraz rolniczą.

Dopiero w 2 połowie, a szczególnie w końcu XIX wieku i na początku wieku XX gospodarka regionu poddana została gwałtownemu rozwojowi. Równolegle do tych przemian zaczęły zanikać budowle związane z dawnymi sposobami gospodarowania. W tych latach powstało wiele nowych zakładów przemysłowych. Wraz z rozwojem miast oraz ze wzrostem oczekiwań społecznych, co do poziomu jakości życia w tych latach, rozwinęła się również infrastruktura miejska.

Dawny charakter zabudowy gospodarczej i przemysłowej zachował się w małych miastach oraz w dawnych ośrodkach miejskich, które utraciły prawa miejskie. W miejscowościach tych nie zaznaczyła się aż tak gwałtowna industrializacja. Dzięki tej tendencji do dzisiaj zachowały się nieliczne młyny wodne i wiatraki, kuźnie, spichlerze i stodoły. W większych ośrodkach zabudowa ta została wyparta przez zakłady przemysłowe: cegielnie, rzeźnie, mleczarnie, cukrownie, browary, młyny parowe, drukarnie, zakłady przemysłu metalowego oraz różnego rodzaju magazyny. Wraz z rozwojem przemysłu rozbudowywano i modernizowano infrastrukturę komunikacyjną kolejową, drogową i wodną. Na terenie Wielkopolski zachowały się liczne przykłady konstrukcji inżynierskich takich jak mosty, śluzy wodne czy nabrzeża portowe. Istotnym elementem panoram miast były również budowle związane z rozwojem nowoczesnej infrastruktury miejskiej. W miastach, szczególnie większych, zachowały się wieże wodociągowe, również z hydroforniami, stacje energetyczne, gazownie, elektrownie wodne, stacje pomp, oczyszczalnie ścieków itp.

Dawna zabudowa miejska, związana najczęściej z magazynowaniem i przetwórstwem spożywczym związana jest z tradycją nowożytną. Oprócz budowli i konstrukcji pochodzących jeszcze z XVIII wieku, zachowały się również liczne przykłady zabudowy z XIX wieku, która łączyła stary porządek funkcjonalny zespołów miejskich z nowoczesnymi technologiami. Ślady tego procesu widoczne są w zabudowie magazynów, stodoł, młynów itp. Charakterystyczną cechą większości budowli przemysłowych i konstrukcji inżynierskich jest jednorodność technologiczna i w pewnym sensie również stylistyczna. Zjawisko to ma swoje źródło w historii rozwoju regionu, którego szczególne nasilenie przypadło na bardzo krótki okres, tj. ostatnie lata XIX wieku i początek wieku XX, kiedy to rozwój gospodarczy przerwany został działaniami pierwszej wojny światowej. Grupa omawianych wyżej budowli podobnie jak obiekty użyteczności publicznej stanowi istotny składnik wizerunku miast regionu.

Zabudowa przemysłowa i budowle inżynierskie w miastach.

ZABUDOWA PRZEMYSŁOWA I BUDOWLE INŻYNIERYJNE W EWIDENCJI WVKZ

365 OBIEKTÓW

3.1.2.2.13. Budynki użyteczności publicznej.

W rozwijających się miastach wielkopolskich od początku ich istnienia wznoszono budynki użyteczności publicznej. Wielowiekowa tradycja tych ośrodków, widziana szczególnie w przekazach źródłowych, ukazuje dużą różnorodność tego rodzaju budowli oraz ich bezpośrednią zależność od poziomu rozwoju ośrodka, kontekstu politycznego, społecznego itp. Zależności te powodowały najczęściej, że liczne obiekty

użyteczności publicznej powstałe w minionych wiekach były systematycznie likwidowane, w miarę jak zmieniały się wyżej wspomniane uwarunkowania historyczne.

Zachowane do dzisiaj obiekty o publicznych funkcjach w znakomitej mierze pochodzą z nie tak odległych czasów, tj. głównie z XIX wieku, kiedy to tworzyła się nowoczesna struktura zarządzania oraz struktury nowoczesnego społeczeństwa. Mowa tu głównie o budynkach administracji samo-

rządowej, czy państwowej, sądach, bankach, pocztach, szpitalach, remizach strażackich czy komendach i posterunkach policji. Pewnym reliktem przetrwałym z czasów zaborów XIX wieku są strażnice graniczne i izby celne. Próbując pokrótce scharakteryzować tę grupę obiektów należy w pierwszym rzędzie zwrócić uwagę na dużą jednorodność stylistyczną tej zabudowy w poszczególnych jej rodzajach. Prawidłowość ta wzięła się głównie z faktu, że projekty przeznaczone do realizacji poszczególnych obiektów były wykonywane według jednolitego wzorca stylistycznego, akceptowanego przez inwestora i policję budowlaną. Stąd budynki pocztowe, sądowe, starostwa, komendy i posterunki policji są do siebie bardzo podobne. Jednorodność ta nadaje historycznej architekturze Wielkopolski wyraźnie odrębny charakter, stanowiąc jeden z istotnych czynników identyfikujących przynależność regionalną.

W obrębie zachowanej zabudowy publicznej na czoło wysuwają się przede wszystkim realizacje pruskie dokonywane z dużym nasileniem po 1870 roku, tj. po wygranej przez

Prusy wojnie z Francją. Działania budowlane realizowane w tym czasie w sposób szczególnie widoczny rozpoczęły proces różnicowania się otoczenia architektonicznego miast położonych w dawnym zaborze pruskim od miast z dawnego zaboru rosyjskiego.

Szczególnym przykładem ruchu budowlanego związane go ze zmaganiem się z zaborcą oraz z konsekwentnym tworzeniem nowoczesnej struktury państwa jest szereg wyjątkowych, czy to z powodów historycznych, czy to ze względu na wybitne cechy architektoniczne, budowli użyteczności publicznej zlokalizowanych w centrum Poznania. Należą do nich teatry: Polski i Wielki, gmach Collegium Maius, budynki Collegium Minus i Collegium Iuridicum, hotel Bazar, Biblioteka Raczyńskich, główne gmachy Muzeum Narodowego i Biblioteki UAM i wiele innych, w tym szkół i szpitali.

Budynki użyteczności publicznej.

(administracyjne, sądy, banki, poczty, szpitale, remizy, izby celne, posterunki policji itp.)

BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ W EWIDENCJI WWKZ	984 OBIEKTY
--	-------------

Ratusze.

Widocznym akcentem, dodającym miastom ciekawego kolorytu wzbogacając w sposób istotny wartości architektoniczne i artystyczne przestrzeni zurbanizowanych, są ratusze. Wewnętrzna organizacja samorządowa poszczególnych miast charakteryzująca się dużą stabilnością dziejową jest wyraźnie widoczna w tego rodzaju architekturze. Rady miejskie, niezależnie od panującego porządku społecznego czy przynależności państwowej, funkcjonowały nieprzerwanie od początków istnienia organizmów miejskich. Stąd też w Wielkopolsce odnotować należy sporą grupę tych budowli, które wznoszo-

no jeszcze przed XIX wiekiem. Czołowe miejsce w tej grupie zabytków zajmuje ratusz w Poznaniu. Innym istotnym wyróżnikiem ratuszy jest ich różnorodność architektoniczna. W pierwszym rzędzie jest ona podyktowana rozpiętością czasu, w jakim budynki te wznoszono, z drugiej zaś różnorodność ta wypływa niejako z samej natury porządku samorządowego. Poszczególne bowiem rady lub właściciele, niezależnie od panujących w danym czasie obowiązujących tendencji stylistycznych, decydowali o kształcie i wielkości wznoszonych urzędów.

Ratusze w ewidencji WWKZ.

RATUSZE W EWIDENCJI WWKZ	63 OBIEKTY
--------------------------	------------

w tym:

RATUSZE WZNIESIONE PRZED XIX WIEKIEM	11 OBIEKTÓW
RATUSZE WZNIESIONE W XIX WIEKU	40 OBIEKTÓW
RATUSZE WZNIESIONE NA POCZ. XX WIEKU	12 OBIEKTÓW

Ratusze i inne obiekty użyteczności publicznej wpisane do rejestru zabytków.

Ratusze.

RATUSZE WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW	
39 OBIEKTÓW	61,9% Z CAŁEJ GRUPY OBIEKTÓW

Inne budynki użyteczności publicznej.

BUDYNKI WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW	
82 OBIEKTY	8,33% Z CAŁEJ GRUPY OBIEKTÓW

3.1.2.2.14. Architektura obronna.

Na terenie województwa zachowało się do czasów obecnych 59 obiektów związanych z budownictwem obronnym. Niewątpliwie do najcenniejszych zaliczają się obiekty najstarsze - czyli zamki i ich relikty - jest ich 21. Zachowane są również fragmenty miejskich murów obronnych - 5 obiektów. Fortyfikacje nowożytne i późniejsze zamykają się liczbą 64 obiektów, z tego 56 to budynki XIX wiecznych koszar w Gnieźnie, Lesznie i Śremie.

Zamki i ich relikty:

Na terenie województwa wielkopolskiego zachowało się 21 zamków lub pozostałości wpisanych do rejestru zabytków. Są to zanki z XIV i XV w. będące rezydencjami królewskimi, także siedzibami dostojników lokalnego kościoła i rycerstwa. Część dawnych zamków została znacznie przekształcona w późniejszych epokach historycznych (np. zamek w Poznaniu, Szamotułach, Kórniku czy Gołuchowie).

Rezydencje królewskie stanowiły centra administracyjne urzędników królewskich. Schemat takiego zamku opierał się o w miarę regularny obwód warowny z wieżą mieszczącą więzienie w narożu i budynkiem mieszkalno-reprezentacyjnym przylegającym do kurtyny muru. Taki kształt miały np. zamki w Kole czy Koninie. Przykładem siedzib prywatnych z końca XIV w. Są m.in. wieża mieszkalna w Gołańczy wraz z murem i bramą, wieża w Koźminie wtopiona w naroże większego założenia otoczonego murami i fosą. Około roku 1400 wieżę zastąpił regularny zamek o 2 lub 3 skrzydłach ujmujących niewielki dziedziniec. Przykładem tego typu rezydencji jest zamek w Sierakowie, zamek w Gosławicach wzniesiony z fundacji biskupa poznańskiego Andrzeja Laskarza, zamek w Boryslawicach pod Koninem arcybiskupa i prymasa Wojciecha Jastrzębca. Przypuszczalnie podobny kształt miała rodowa rezydencja Górków w Kórniku.

Miejskie mury obronne:

Najstarszymi zabytkami murowanych fortyfikacji miejskich są zachowane fragmenty murów obronnych Poznania z XIII - XIV w. oraz budowle pochodzące z okresu XIV-XVI w. w Kaliszu - fundamenty zamku starościńskiego oraz tzw. zameczek w Stawie (relikty dworu na kopcu).

Koszary:

W Poznaniu, pomimo znacznych zniszczeń wojennych oraz przekształceń zachowała się znaczna liczba budynków koszarowych pochodzących z lat zaboru pruskiego. W Kaliszu zachowane jest założenie carskiej komory celnej z zespołem koszarowym przy ul. Wrocławskiej. W Gnieźnie wpisany jest do rejestru zabytków zespół koszar przy ul. Wrzesińskiej. W chwili obecnej większość obiektów poddawana jest zabiegom remontowym i adaptacyjnym. Właścicielem nieruchomości jest samorząd miejski. W Rawiczu wpisane jest do rejestru zabytków kasyno oficerskie. Koszary w Śremie pełnią w dalszym ciągu swą pierwotną funkcję, podobnie jak w Lesznie. Obiekty są zachowane w pierwotnej formie, bez większych przekształceń.

Fortyfikacje:

Ciekawym przykładem fortyfikacji nowożytnych jest zespół umocnień w Zbąszyniu pow. Nowy Tomyśl. Są to pozostałości założenia zamkowego, które zostało w 1627 roku otoczone umocnieniami ziemnymi typu holenderskiego. Do czasów obecnych zachowała się brama wjazdowa oraz część umocnień ziemnych od strony miasta oraz dawny zamkowy browar (obecnie hotel i restauracja). Podobnie do rejestru zabytków wpisane są pozostałości fortyfikacji ziemnych w Rawiczu z XVII - XVIII w.

Najcenniejszymi zabytkami nowoczesnych fortyfikacji w regionie są zachowane kręgi fortów z siecią dróg, z licznymi bunkrami i relikami umocnień ziemnych w Poznaniu.

3.1.2.2.15. Cmentarze.

Na terenie województwa wielkopolskiego znajduje się 2.352 cmentarzy ujętych w ewidencji wojewódzkiej. Wśród tej liczby znajduje się m.in. 970 cmentarzy rzymsko-katolickich, 1.195 cmentarzy ewangelickich, 2 kalwińskie, 83 żydowskie. Spośród wyżej wymienionych cmentarzy, 180 wpisanych jest do rejestru zabytków, w tym:

- 74 cmentarze rzymsko-katolickie,
- 75 protestanckich,
- 9 prawosławnych,
- 9 żydowskich,
- 9 innych, w tym choleryczne i wojenne.

Elementami tworzącymi cmentarze są nie tylko groby, nagrobki, grobowce, bramy wejściowe, mury ogrodzeniowe, ozdobne ogrodzenia miejsc grzebalnych, ale także zakomponowany układ przestrzenny składający się ze ścieżek i alejek, kwater, z nierzadko umieszczoną w głównym miejscu kostnicą oraz szata roślinna, wiekowy drzewostan nasadzony jednocześnie z założeniem cmentarza.

3.2. Zabytki ruchome.

Określenie „zabytki ruchome” obejmuje w szczególności dzieła sztuk plastycznych w tym malarstwa i rzeźby, rzemiosła artystycznego, sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne i wybitne osobistości. Większość zabytkowych obiektów ruchomych na terenie województwa wielkopolskiego znajduje się w świątyniach wyznania rzymsko-katolickiego, bowiem Kościół jest największym depozytariuszem zabytków narodowej kultury w tym przede wszystkim zabytków ruchomych. Niewielka część zabytków wpisanych do rejestru związana z wystrojem reprezentacyjnych wnętrz, zwłaszcza publicznych. Znajdują się one głównie we władaniu Skarbu Państwa bądź samorządów. Dotyczy to np. witraży i polichromii we wnętrzach sądów, szkół czy ratuszy miejskich. Spośród zabytków wpisanych do rejestru niewielka część znajduje się w rękach prywatnych. Są to kolekcje (np. pojazdów mechanicznych lub konnych) oraz pojedyncze dzieła sztuki czy pamiątki historyczne.

TABELA PODZIAŁU DECYZJI W SPRAWIE WPISÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW NA POSZCZEGÓLNE OBIEKTY.

	Wypożyczenie kościół i innych budynków sakralnych; nagrobki na cmentarzach	Wypożyczenie pałaców, domów mieszkalnych i innych budynków użyteczności publicznej	Figury i kapliczki przydrożne; inne elementy upamiętniające	Kolekcje prywatne	Zabytki techniki	Ilość razem
razem decyzji	610	70	100	9	59	848

Tabela przedstawia ilość decyzji wpisujących do rejestru zabytków zespoły zabytków ruchomych, które obejmują zazwyczaj od kilkunastu do kilkuset obiektów. Największym zespołem zabytków wpisanych do rejestru jest wystrój i wyposażenie katedry w Gnieźnie - 280 pozycji. Większość wpisów obejmuje jednak po kilkadziesiąt obiektów (np. ko-

ściół parafialny w Brodach - 69 pozycji, kościół parafialny w Kobylinie - 54 obiekty).

3.3. Zabytki archeologiczne

3.3.1. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych (na terenie powiatów), zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków, łącznie z ich funkcją.

ZASOBY ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW

Powiat	Kategorie faktów osadniczych w obrębie stanowisk archeologicznych					Łączna ilość stan. arch. wpisanych do rej. zab.
	Grodziska	Osady	Cmentarzyska płaskie	Cmentarzyska kurhanowe	Inne	
Chodzież	2					2
Czarnkowsko-Trzcianecki	1		1	7	1	10
Gostyń	16	21	3	1		41
Gniezno	15	24	6			45
Grodzisk	11	2	4			17
Jarocin	7	6	4			17
Koło	1					1
Kępno	6					6
Kalisz	13		3			16
Konin	7		1		1	9
Kościan	12	89	15			116
Krotoszyn	8	1		1		10
Leszno	10	40	4	1		55
Międzychód	1					1
Nowy Tomyśl	7	1				8
Oborniki	5	3	1			9
Ostrów Wlkp.	7	1				8
Ostrzeszów	2		3			5
Pleszew	5	1	2			8
Piła	9	1	2	3		15
Poznań	21	41	7			69
Rawicz	5	2	3			10
Śrem	5	1	2			8
Środa	8	9	3			20
Ślupca	2	1				3
Turek	1	1			1	3
Szamotuły	21	1	6	1		29
Wągrowiec	12	4	5			21
Wolsztyn	6	26	6			38
Września	7	1	3			11
Złotów	16	9		2	4	31

ZASOBY ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO W EWIDENCJI ZABYTEKÓW

Powiat	Kategorie faktów osadniczych w obrębie stanowisk							Ilość faktów osadniczych w obrębie stanowisk archeologicznych	łączna ilość stan. archeo.
	Grodziska	Cmentarzyska płaskie	Cmentarzyska kurha-nowe	Osady	Punkty osadnicze	Ślady osadnicze	Inne		
Chodzież		28	5	439	275	384	20	1.151	849
Czarnkowsko-Trzcianecki	2	72	17	1056	665	931	6	2.757	2.006
Gostyń	5	37	22	718	451	630	25	1.888	1.354
Gniezno	6	50	11	1.821	1.139	1.592	10	4.629	3.553
Grodzisk	2	52	3	1.026	582	895	33	2.593	2.010
Jarocin	7	83	1	649	405	567	5	1.717	1.254
Koło	3	25	2	1.252	699	1.092	4	3.073	2.403
Kępno	3	38		348	217	304	1	910	651
Kalisz	5	117		1.220	745	1.043	1	3.131	2.323
Konin	3	46		2.352	1.353	2.053	9	5.817	4.563
Kościan	6	71	3	1.654	974	1.447	47	4.202	3.116
Krotoszyn	9	67	3	744	406	609	1	1.859	1.420
Leszno	2	41	2	1.206	615	942	30	2.838	2.176
Międzychód	5	79		719	457	633	6	1.899	1.464
Nowy Tomyśl	4	71	3	1.200	751	1.049	2	3.080	2.315
Oborniki	3	75	27	1.048	680	951	4	2.788	2.119
Ostrów Wlkp.	3	106	4	1.128	659	944	3	2.847	2.125
Ostrzeszów	3	60		843	531	745		2.182	1.692
Pleszew	2	68	1	633	396	553	1	1.654	1.194
Piła	1	49	16	1.546	964	1.353	76	4.005	2.951
Poznań	44	344	27	3.595	2.213	2.837	100	9.116	7.020
Rawicz		22		534	333	467	10	1.366	961
Śrem	10	46	6	715	447	629	3	1.856	1.387
Środa	5	115	12	1.339	836	1.174	25	3.506	2.604
Ślupca	5	25		587	374	525	7	1.523	1.149
Turek	12	28		1.115	698	977	15	2.845	2.118
Szamotuły	2	80	11	1.874	1.180	1.567	15	4.729	3.665
Wągrowiec	2	103	15	1.916	1.155	1.701	30	4.922	3.780
Wolsztyn	7	19	5	662	375	540	8	1.616	1.352
Września	12	86	7	820	472	717	19	2.133	1.560
Złotów	.	109	24	1.474	901	1.344	65	3.917	2.921

3.3.2. Omówienie zasobów zabytków archeologicznych w województwie wielkopolskim

Kategorie danych			ogólna liczba	w tym w rej. zabytków
I.	Stanowiska archeologiczne w wojewódzkiej ewidencji zabytków		70.694	642
II.	Kategorie faktów osadniczych w obrębie stanowisk archeologicznych		ogólna liczba	w tym w rej. zabytków
	II. 1	Grodziska	422	249
	II. 2	cmentarzyska kurhanowe i pojedyncze kurhany	182	18
	II. 3	cmentarzyska płaskie	1.815	86
	II. 4	osady	21.948	286
	II.5	punkty osadnicze	31.195	
	II.6	ślady osadnicze	36.522	
	II.7	inne (w tym nieokreślone)	584	3
III	RAZEM		92.668	642

W województwie wielkopolskim do rejestru zabytków wpisano i objęto prawną ochroną konserwatorską 642 stanowisk archeologicznych, w tym 249 grodzisk, 18 cmentarzysk kurhanowych, 86 cmentarzysk płaskich, 286 osady oraz innych 3. W obrębie zespołów urbanistycznych wpisanych do rejestru zabytków ochronie prawnej podlegają pradziejowe, średniowieczne i nowożytnie nawarstwienia kulturowe.

Ogółem w ewidencji Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu znajduje się 69.866 stanowisk archeologicznych, a w ich obrębie 92.590 faktów osadniczych. Wśród podanej liczby stanowisk archeologicznych zarejestrowano punkty i ślady osadnicze, czyli miejsca, w których natrafiono na niewielką koncentrację substancji zabytkowej oraz stanowiska archeologiczne o charakterze osadniczym, obronnym, produkcyjnym, kultowym oraz stanowiska na obszarach miast

historycznych. Część stanowisk archeologicznych, głównie o własnej formie kraj obrazowej, jak grodziska i kurhany, z uwagi na ich atrakcyjne położenie w lasach czy w okolicach jezior, może stanowić dodatkową atrakcję, czyniąc z nich element ścieżek dydaktycznych czy tras turystycznych.

Wszystkie stanowiska archeologiczne zewidencjonowane zostały w ramach Archeologicznego Zdjęcie Polski (AZP), czyli ogólnopolskiego programu badawczo-konserwatorskiego wprowadzonego w 1978 roku. Program ten stanowi podstawową metodę ewidencjonowania stanowisk archeologicznych, systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez badania powierzchniowe oraz uwzględnianie wszelkich informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach publikacjach. Informacje o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych tą metodą nanoszone są na zestandaryzowanych kartach ewidencji stanowiska archeologicznego (KĘSA). Wyniki badań AZP są bazą wyjściową do określenia lokalizacji stanowiska, jego obszaru, funkcji i chronologii. Ogólnopolski program badawczy AZP realizowany był na terenie Wielkopolski od 1978 roku w obrębie 5 województw: leszczyńskiego, pińskiego kaliskiego, konińskiego i poznańskiego, wchodzących później w skład województwa wielkopolskiego, a zakończony został w 2003 roku. Badania te przyniosły podstawową wiedzę o zasobach archeologicznych na terenie Wielkopolski. Podana powyżej liczba stanowisk archeologicznych nie jest listą zamkniętą, jest to lista ciągle uzupełniana i weryfikowana w procesie rozpoznania archeologicznego Wielkopolski. Do zbioru dokumentacji, reprezentującego stan ewidencji zasobów archeologicznych włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

3.4. Krajobraz kulturowy

3.4.1. Parki krajobrazowe

Narodowe dziedzictwo kultury materialnej jest ściśle funkcjonalnie powiązane z dziedzictwem przyrodniczym. Fakt ten wyraźnie zaznacza się w prawodawstwie polskim związanym z ochroną przyrody. Wśród form ochrony przyrody, których funkcjonowanie przewidziano w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 92, poz. 880), są te które tworzy się między innymi dla ochrony, położonych w grani-

cach ustanawianych form ochrony przyrody, obiektów dziedzictwa kulturowego. Ustawa o ochronie przyrody, przewiduje ponadto również ewentualność obejmowania ochroną obiektów, które jako element środowiska przyrodniczego stanowią również same w sobie elementy dziedzictwa kulturowego. Ma to na przykład miejsce w przypadku dębów rogalińskich uznanych za pomniki przyrody a jednocześnie za dobro kultury wpisane do rejestru zabytków.

Parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe oraz pomniki przyrody to formy ochrony przyrody, które ustanawia się między innymi ze względu na ochronę szczególnych wartości kulturowych lub historycznych, stąd też ich funkcjonowanie może mieć przełożenie na zachowanie we właściwym stanie dziedzictwa kultury materialnej Wielkopolski.

Ważnym zagadnieniem w ochronie dziedzictwa kulturowego, jest również krajobraz a szczególnie krajobraz kulturowy, który często tworzy integralny kompozycyjnie układ z obiektami kultury materialnej. W jego ochronie istotne znaczenie, prócz wspomnianych wyżej rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, mają również obszary chronionego krajobrazu oraz zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Oprócz zakazów, wprowadzanych na podstawie regulacji zawartych w ustawie o ochronie przyrody dla wyżej wymienionych form ochrony przyrody, które w kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego zabezpieczają przed degradacją walory krajobrazowe, ważnym narzędziem w ochronie dziedzictwa kulturowego w granicach tych form są plany ochrony. Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody dokumenty te sporządza się dla parków narodowych, rezerwatów przyrody oraz parków krajobrazowych. Szczególnie duże znaczenie w ochronie dóbr kultury w Wielkopolsce mogą mieć plany ochrony dla parków krajobrazowych, które w wielu przypadkach zostały utworzone między innymi z uwagi na duże nagromadzenie w ich granicach obiektów kultury materialnej.

W województwie wielkopolskim zostało utworzonych 12 parków kraj obrazowych, w tym 2 transgraniczne. Stanowią one blisko 6% powierzchni województwa wielkopolskiego. Znaczna powierzchnia zajmowania przez tę formę ochrony przyrody sprawia, że ma ona istotne znaczenie w ochronie zasobów przyrodniczych oraz dziedzictwa kulturowego Wielkopolski.

Syntetyczną charakterystykę parków krajobrazowych położonych w granicach województwa wielkopolskiego przedstawia tabela.

PARKI KRAJOBRAZOWE WIELKOPOLSKI

Lp.	Nazwa	Rok utworzenia	Przedmiot ochrony
1.	Pszczewski Park Krajobrazowy	1986	Rytna Jezior Pszczewskich oraz przełomowy odcinek doliny Kamionki z fragmentami olsów i łąk, a także roślinnością szuwarów, łąk oraz muraw kserotermicznych.
2.	Lednicki Park Krajobrazowy	1988	Jezioro Lednica wraz z otaczającymi jezioro unikatowymi terenami o wybitnych walorach kulturowych i historycznych (ruiny siedziby księcia Mieszka I na wyspie Ostrów Lednicki, dokumentujące początki polskiej państwowości oraz liczne ślady osadnictwa z okresu neolitu).
3.	Sierakowski Park Krajobrazowy	1991	Krajobraz polodowcowy z licznymi jeziorami rynnowymi i dolinami rzek oraz wzniesieniami morenowymi i wydmiami porośniętymi w znacznym stopniu zwartymi kompleksami leśnymi.

4.	Przemęcki Park Krajobrazowy	1991	Młodo-glacialny krajobraz pojezierny o wysokim stopniu naturalności, bogata flora, szata roślinna oraz fauna.
5.	Park Krajobrazowy 5. im. gen. Dezyderego Chłapowskiego	1992	Unikatowy krajobraz kulturowy, utworzony w wyniku realizowanego przez Dezyderego Chłapowskiego modelu nowoczesnego rolnictwa opartego na zasadach ekologicznych.
6.	Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka	1993	Największy kompleks leśny środkowej Wielkopolski, o dużych wartościach przyrodniczych, krajobrazowych i naukowo dydaktycznych.
7.	Park Krajobrazowy Promno	1993	Połodowcowy krajobraz morenowy zdominowany przez lasy, szczególnie dobrze zachowane grądy, oraz wody płynące i stojące
8.	Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy	1994	Unikatowa, bardzo urozmaicona rzeźba terenu powstała wyniku działalności lądolodu, bogactwo roślin i zwierząt, w tym rzadkich i zagrożonych wyginięciem, a także wartości historyczno-kulturowe, związane z przeszłością regionu.
9.	Nadwarciański Park Krajobrazowy	1995	Krajobraz połodowcowy szerokiej pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej, której dnem płynie rzeka Warta, wybitne walory ornitologiczne oraz bogata flora i roślinność związana z wilgotnymi łąkami i murawami kserotermicznymi.
10.	Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”	1996	Wybitne walory ornitologiczne oraz bogata flora i roślinność związana z doliną rzeki Baryczy, kompleksami stawów rybnych oraz z rozległymi terenami torfowisk i innymi mokradłami.
11.	Rogaliński Park Krajobrazowy	1997	Młodo-glacialny krajobraz doliny rzeki Warty wraz z jej starorzeczami i unikatową rzeźbą terenu, jedno z największych w Europie skupisk wielowiekowych dębów szypułkowych oraz duże nagromadzenie obiektów kultury materialnej związanych z rodziną Raczyńskich.
12.	Powidzki Park Krajobrazowy	1998	Urozmaicona, połodowcowa rzeźba terenu z licznymi jeziorami rynnowymi oraz bogata flora, szata roślinna oraz fauna.

Realizacja programu opieki nad zabytkami, poprzez przewidziane ustawą o ochronie przyrody mechanizmy może odbywać się za pośrednictwem wspomnianych wyżej zakazów obowiązujących w granicach obszarów chronionych. Bardziej skutecznym narzędziem w realizacji tego programu, w szczególności w granicach parków krajobrazowych, może być jednak plan ochrony dla parku krajobrazowego. Właściwe zapisy w planie ochrony, dotyczące kierunków zagospodarowania przestrzennego wokół obiektów dziedzictwa kulturowego a także wytyczne konserwatorskie w stosunku do dóbr kultury mogą skutecznie zabezpieczyć je przed niekorzystnymi procesami, związanymi z działalnością człowieka, w granicach parków krajobrazowych.

3.4.2. Lista światowego dziedzictwa, lista europejskiego dziedzictwa, pomniki historii, parki kulturowe, szlaki kulturowe.

Lista dziedzictwa światowego

Wpis na Listę Dziedzictwa Światowego jest najwyższą formą ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Według Art. 15. ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191).

Na terenie województwa wielkopolskiego nie ma obiektów wpisanych na „Listę dziedzictwa światowego”.

W przygotowaniu jest wpis „Pradoliny Noteci”, ze względu na wartości przyrodniczo-kulturowe, który jednak musi poprzedzić wpis do rejestru zabytków albo utworzenie parków kulturowych, a następnie ustanowienie na tym terenie

pomnika historii. Istotnym elementem projektu powinno się stać muzeum poświęcone przyrodzie i dziedzictwu kulturowemu Pradoliny. Jest to projekt interregionalny. Do jego realizacji niezbędna jest współpraca następujących podmiotów: województwo wielkopolskie, województwo kujawsko-pomorskie, województwo lubuskie na poziomie Urzędów Marszałkowskich, Urzędów Wojewódzkich, powiatów i gmin nadnoteckich; Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków i jego Delegatury w Pile, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków i jego Delegatura w Gorzowie Wlkp., Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków i jego Delegatura w Bydgoszczy; Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu i Bydgoszczy; Wojewódzki Konserwator Przyrody w Poznaniu, Wojewódzki Konserwator Przyrody w Gorzowie, Wojewódzki Konserwator Przyrody w Bydgoszczy; Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet im. M. Kopernika w Toruniu; Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie i Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Poznaniu i w Toruniu; Żegluga Bydgoska, Porty Żegluga Bydgoskiej, Związek Miast i Gmin Nadnoteckich z siedzibą w Nakle n/Notecią, Stowarzyszenie Miast i Gmin Nadnoteckich z siedzibą w Pile.

Lista Dziedzictwa Europejskiego

Jest nową formą ochrony i opieki, która nie została wymieniona w ustawie. Uchwalono ją w Grenadzie w 2006 roku podczas Europejskich Spotkań Kulturalnych. Z inicjatywą utworzenia Listy Dziedzictwa Europejskiego wystąpiła Francja. Ustalono, że ministrowie kultury krajów Unii Europejskiej zgłoszą najbardziej znaczące dla historii Europy miejsca i obiekty istotne dla tożsamości europejskiej.

W 2007 roku zainicjowano wpisy na Listę. Znalazły się na niej po cztery obiekty z każdego kraju. Z Polski wpisano: katedrę na Wawelu, kaplicę Unii Lubelskiej w Lublinie, Stocznę Gdańską w Gdańsku i Wzgórze Lecha w Gnieźnie (z

katedrą p.w. NMP i św. Wojciecha, kościołem p.w. św. Jerzego, pałacem arcybiskupim, pałacem biskupim, zespołem kanonii i ogrodami).

Wzgórze Lecha w Gnieźnie symbolizuje narodziny idei zjednoczonej Europy, które legły u podstaw pielgrzymki odbytej w 1000 roku przez cesarza Ottona III i polskiego władcę Bolesława Chrobrego do grobu św. Wojciecha (patrona Europy i Polski). To wydarzenie, zwane Zjazdem Gnieźnieńskim, doprowadziło do wciągnięcia młodego państwa polskiego w orbitę Europy łacińskiej. Katedra gnieźnieńska stała się pierwszą katedrą koronacyjną, a do dziś nazywana jest „matką polskich kościołów”. Tu narodził się najstarszy w Polsce ośrodek kultu. Wniosek przygotował ROBIDZ w Poznaniu.

Pomniki Historii

Zgodnie z art. 15. ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

Na terenie województwa wielkopolskiego istnieją dwa Pomniki Historii wpisane w 1994 roku

- 1) Ostrów Lednicki
- 2) Katedra p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha w Gnieźnie

Przygotowane są następujące wnioski:

1. Poznań - historyczne dzielnice z Traktem Królewsko-Cesarskim od św. Jana do św. Floriana;
2. Zespół klasztorny OO Filipinów na Świętej Górze k/ Gostynia, gm. Piaski, powiat gostyński;
3. Zespół klasztorny pocysterski w Łądzie, gm. Łądek, pow. słupecki, obecnie Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Księża Salezjanów;
4. Zespół klasztorny benedyktynów w Lubiniu, gm. Krzywiń, powiat kościański.

W następnym etapie proponuje się wytypowanie do wpisu kolejnych zespołów rezydencjonalnych i sakralnych.

Parki Kulturowe

Art. 16. ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) mówi, że Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Dotąd na terenie województwa wielkopolskiego powołano jeden park kulturowy. W dniu 28 września 2007 roku na terenie gminy Żerków (powiat jarociński) uchwałą Rady Miejskiej w Żerkowie powołano Mickiewiczowski Park Kulturowy, wszczynając tym samym procedurę opracowania miejscowe-

go planu zagospodarowania przestrzennego oraz opracowania planu ochrony parku kulturowego. W obręb parku włączono miasto Żerków - w granicach administracyjnych oraz wsie Brzostków, Gęczew, Lgów i Śmielów. W granicach parku zachowano użytki zielone i lasy otaczające wymienione wyżej miejscowości.

W Regionalnym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Poznaniu przygotowano listę proponowanych parków kulturowych, która znalazła się w uchwalonym w 2001 roku „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego: i spełnia warunki określone w „Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020”. Należy zwrócić uwagę, że parki kulturowe są powoływane przez samorządy lokalne.

Proponowane Parki Kulturowe

- rejon Skrzatusza,
- rejon Górk Klasztornej i Łobżenicy,
- rejon Wągrowca i Łekna,
- rejon Owińsk i Radojewa,
- rejon Kórnik, Rogalina i Zaniemyśla,
- rejon Łądu,
- rejon Żerkowa, Śmielowa, Dobrzycy i Gołuchowa,
- rejon Wolsztyna i Przemętu,
- rejon Nowego Tomysła, Grodziska Wlkp. i Rakoniewic,
- rejon Kościana i Śmigła,
- rejon Osiecznej, Gostynia i Krzywinia,
- rejon Leszna, Rydzyny i Rawicza,
- rejon Zdun i Sulmierzyc,
- rejon Ostrzeszowa.

Należy promować powoływanie parków kulturowych, w tym również poświęconych dziedzictwu archeologicznemu.

Szlaki kulturowe

Jednym z ważniejszych działań w zakresie opieki nad zabytkami jest wytyczanie i utrzymywanie szlaków kulturowych. Na terenie województwa wielkopolskiego występuje wiele szlaków dziedzictwa, które stanowią część proponowanych parków kulturowych i pomników historii. Szlaki te częściowo się pokrywają i uzupełniają, jednak przedstawiają zróżnicowane dziedzictwo regionu.

1. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - narodziny państwa”

- Szlak Bursztynowy: szlak związany z drogami handlowymi funkcjonującymi we wczesnym średniowieczu między Morzem Śródziemnym a Bałtykiem. Szlak funkcjonuje już w Małopolsce i na Węgrzech,
- Szlak św. Wojciecha: ukazujący trasę jaką pokonał w 997 roku św. „Wojciech (pierwszy patron Polski, od 1997 r. patron Europy) oraz miejsca związane z jego kultem;

- Szlak Ottoński: trasa jaką przebył (wg najnowszych ustaleń) w czasie pielgrzymki do grobu św. Wojciecha cesarz Otto III w marcu 1000 roku;
 - Szlak Cysterski: prezentujący wszystkie opactwa i kościoły cysterskie, które znajdują się na terenie Wielkopolski (Łekno, Wągrowiec, Tarnowo Pałuckie, Łąd, Zagórów, Łądek, Owińska, Chludowo, Przemęt, Kaszczor, Wieleń, Obra, Ołobok) i Ziemi Lubuskiej, a także opactwa benedyktynów (Lubin, Mogilno, Poznań), gdyż z nich wywodzili się cystersi; jest logo polskie i logo europejskie;
 - Szlak św. Jakuba: przechodzący przez kościoły, które mają wezwanie tego świętego, lub gdzie znajdują się jego wyobrażenia. Od 2007 roku wytyczona jest na terenie województwa wielkopolskiego odnoga szlaku na trasie Gniezno - Murowana Goślina - Poznań - Leszno - Świąciechowa - Wschowa, jest logo polskie i europejskie;
 - Romański Szlak Piastowski: budowle romańskie jakie zachowały się na terenie Wielkopolski, a które ukazują tworzenie się Państwa Polskiego (pokrywa się częściowo ze Szlakiem Piastowskim);
 - Szlak dziedzictwa archeologicznego
2. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - wielokulturowe dziedzictwo”
- Szlak klasztorów (obejmuje wszystkie klasztory, a nie tylko cysterskie);
 - Katedry (2) i kościoły;
 - Szlak kościołów drewnianych i szachulcowych - katolickie i protestanckie;
 - Renesansowe kaplice grobowe;
 - Miejsca kultu katolickiego;
 - Bożnice i synagogi;
 - Szlak świątyń polichromowanych - katolickie, protestanckie, żydowskie;
 - Szlak cmentarzy protestanckich;
 - Szlak cmentarzy żydowskich;
 - Szlak kapliczek i krzyży przydrożnych (m.in. Pawła Brylińskiego, Franciszka Nowaka);
 - Szlak kultury ludowej
3. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - sławne rody i ludzie i ich domy”
- Szlak Królewski - obejmuje miejsca związane z władcami polskimi i obcymi;
 - Szlak zamków;
 - Szlak dworów i pałaców barokowych;
 - Szlak dworów i pałaców klasycystycznych;
 - Szlak dworów i pałaców ziemiańskich z XIX wieku;
 - Szlak Adama Mickiewicza;
 - Szlak Fryderyka Chopina;
 - Szlak Szczanieckich (Wąsowo - Chraplewo - Brody - Posadowe - Pakosław - Lwówek);
 - Szlak Pogranicznych Rezydencji (Smolice - Sielec Stary - Dłoń - Pakosław - Golejewko);
 - Szlak Nadnoteckich Rezydencji (Wieleń Północny - Goraj);
 - Szlak sławnych rodów: Górków, Leszczyńskich, Działyńskich, Raczyńskich, Sułkowskich, Radziwiłłów;
 - Szlak tradycji ziemiańskiej;
 - Rowerowy Szlak Ziemiański;
4. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa-drogi do wolności”
- Potop szwedzki (1650-1655);
 - Szlak Kościuszkowski (1794);
 - Szlak Napoleoński (1806-1813);
 - Szlak Wiosny Ludów (1846 i 1848);
 - Szlak pracy organicznej;
 - Szlak Powstania Wielkopolskiego (1919-1920);
5. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - rolnictwo, rzemiosło, technika”
- Szlak miast tkackich - pętla południowa; pętla północna, pętla wschodnia;
 - Szlak zabytków techniki;
 - Szlak folwarków;
 - Browarny Szlak;
 - Miodowy Szlak;
6. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - historyczne szlaki komunikacyjne”
- Szlaki pocztowe (zajazdy, hotele, zabudowania towarzyszące, punkty celne, słupki milowe, etc.);
 - Trakty historyczne do odtworzenia (inwentaryzacja, ochrona alei, odtwarzanie nasadzeń, zachowanie przebiegu dróg, niedopuszczanie do ich wtórnego podziału, inwentaryzacja krzyży i kapliczek przydrożnych, znaków i słupów milowych, nazw miejscowych etc.)
7. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - szlakiem dworców i kolei” czynne
- Wyrzyska Kolej Powiatowa (Białośliwsko - Osiek);
 - Powidzka Kolej Wąskotorowa (Gniezno - Anastazewo);
 - Śmigiełska Kolej Dojazdowa (Śmigieł - Stare Bojanowo): trasa ma być przedłużona do Rakoniewic (można połączyć trasę ze szlakiem miast tkackich);
 - Średzka Kolejka Wąskotorowa (Środa Wlkp. - Zaniemyśl);
 - Wolsztyńska Kolej wraz z Parowozownią (Wolsztyn - Rakoniewice - Stęszew - Poznań);
 - Kolejowy Szlak Poznańsko - Pałucki (Poznań - Murowana Goślina - Sława - Skoki - Wągrowiec);

- Kolejowy Szlak „Blues Expres” (Poznań - Rogoźno - Chodzież - Piła - Krajenka - Złotów - Zakrzewo);
- Krzywińska Kolej Drezynowa (Biezyn - Bielewo - Lubin - Kunowo - Jerka);
- Kolejka Parkowa w Cichowie, gm. Krzywiń;
- Kolejka Parkowa „Maltanka” w Poznaniu (Komandoria - ZOO Biała Góra);
- nieczynne
- Śremsko - Zaniemyska Kolejka Wąskotorowa;
- Międzychodzko-Szamotulska Kolej (Międzychód - Chrzypsko - Ostroróg - Szamotuły);

8. „Wielkopolskie szlaki dziedzictwa - Wodne dziedzictwo”

- Szlak Wodny Barycki;
- Szlak Wodny Notecki (wraz z 15 śluzami i 2 portami);
- Szlak Wodny Obrzański;
- Szlak Wodny Prosny;
- Szlak Wodny Warciański;
- Szlak Wodny Welny.

Szlaki te mogą być przemierzane osobno lub łączyć się w poniższe pętle:

- Wodna Pętla Wielkopolska prowadzi rzekami, które w przeszłości wytyczały granice regionu: Noteć, Warta, Prosna, Barycz, Obra (do wytyczenia);
- Małe Koło Wielkopolskie: Warta - Obra - Kanał Obrzański - Warta (funkcjonuje);
- Wielka Pętla Wielkopolska: Warta - Noteć - Gopło - Warta; wychodzi poza granice województwa i obejmuje rzeki i jeziora (funkcjonuje).

Przy tych szlakach znajdują się liczne zabytki z różnych epok. Na Warcie i Noteci funkcjonują porty i śluzy, prowadzona jest żegluga. Jednak rzeki te są wykorzystywane w zbyt małym stopniu, a mogą się przyczynić do aktywizacji gospodarki i społeczności lokalnych (m.in. poprzez ożywienia agroturystyki, promowanie potraw regionalnych, wprowadzenie do kalendarza cyklicznych imprez). W/w pętle wodne łączą się z Wielką Pętlą Europejską.

Istniejące i proponowane szlaki dziedzictwa można podzielić na trzy kategorie, ze względu na zasięg:

- międzynarodowy:

Szlak Świętego Jakuba; Szlak Romański; Szlak Cysterski; Wielka Wodna Pętla Wielkopolska; Szlak Rowerowy RI (Belgia - Niemcy - Pradolina Noteci - Kaliningrad); Eurovelo R2 (Irlandia - Berlin - Sieraków - Poznań - Gniezno - Kruszwica - Moskwa) - do oznakowania; Eurovelo R9 (... - Gniezno - Poznań - Wrocław -...); czy do wytyczenia Szlak Napoleoński, Szlak św. Wojciecha;

- ponadregionalny:

Szlak Piastowski, Szlak Królewski (do wytyczenia), Mała Wodna Pętla,

- szlaki regionalne i o znaczeniu lokalnym (z podłączeniem do ponadregionalnych i międzynarodowych), wytyczone w terenie: Trakt Królewsko-Cesarski w Poznaniu, Trasa Kórnicka, Rowerowy Szlak Cysterski (Owińska - Wągrowiec - Łekno), Ziemiański Szlak Rowerowy, Szlak Miodowy (powiat rawicki); Wodna Pętla Wielkopolska;

Niektóre z tych szlaków funkcjonują już na terenie Europy (cysterski, romański, św. Jakuba) lub mogą zaistnieć na mapie europejskiej (św. Wojciecha, Ottona, Bursztynowy, Napoleoński, Chopina), gdyż prowadzą przez kilka państw, a postacie czy zagadnienia są interesujące dla społeczności międzynarodowej. Mniejszy zasięg mają szlaki regionalne, obejmujące teren historycznej Wielkopolski, który został podzielony między obecne województwa: wielkopolskie, lubuskie, kujawsko-pomorskie i zachodnio-pomorskie. Są też szlaki o znaczeniu lokalnym, obejmujące kilka gmin, powiatów. Funkcjonowanie wszystkich tych szlaków przyczyni się do promocji w/w województw na poziomie: regionalnym, ogólnopolskim i europejskim.

W 1987 roku Rada Europy utworzyła program Europejskich Szlaków Kulturowych, które mają na celu poprzez podróż w czasie i przestrzeni ukazywać dziedzictwo poszczególnych państw członkowskich UE. Ponadto szlaki mają popularyzować wartości Rady Europejskiej: prawa człowieka, demokrację, różnorodność kulturową, dialog międzykulturowy.

Te same zadania spełniają organizowane co roku we wrześniu równocześnie we wszystkich krajach członkowskich Europejskie Dni Dziedzictwa. W Wielkopolsce głównym ich organizatorem jest Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Poznaniu, przy udziale instytucji kultury Samorządu Województwa Wielkopolskiego.

3.5. Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w Województwie Wielkopolskim.

3.5.1. Stan zachowania i współczesne zagrożenia zabytków w Wielkopolsce.

3.5.1.1. Zabytki nieruchome.

3.5.1.1.1. Urbanistyka.

Analiza stanu zachowania historycznych obszarów miejskich jest złożona. Wynika to w pierwszym rzędzie z charakteru zabytków, w których zawierają się zarówno nawarstwienia kulturowe od czasów pradziejowych po nowożytnie, rozplanowanie ciągów komunikacyjnych i granic działek zabudowy, ale i wieloraka zabudowa i układy zieleni. Wszystkie te elementy przestrzeni zurbanizowanej poddane są działaniom modernizacyjnym, rozwojowi, ale również dewastacji i likwidacji. Na historyczną tkankę miejską nakładana jest również sieć nowoczesnej infrastruktury, niezbędnej dla sprawnego działania nowoczesnego miasta. W poszczególnych dziedzinach funkcjonowania zabytków urbanistycznych, zagrożenie stanu zachowania jawi się także w różny sposób.

W większości zabytkowych miast Wielkopolski, proces zmian granic działek zabudowy przebiega wolno. W tej dzie-

dzinie w ostatnich latach największe przekształcenia powstały przy realizacji budowy „bloków mieszkalnych” we wnętrzu historycznych układów przestrzennych. Zatarcie granic nastąpiło również w czasie wytyczania nowych arterii komunikacyjnych biegnących przez miasta lub okalających je w niewielkiej odległości. Zacieranie się dawnych podziałów miało miejsce również podczas budowy zakładów przemysłowych i centrów handlowych. Niewielkie scalenia historycznie ukształtowanych działek dokonywane były podczas realizacji pojedynczych domów mieszkalnych, handlowych czy gastronomicznych. Wyżej wymienione procesy nie tracą na sile i w kontekście dotkliwego braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stanowią duże zagrożenie dla zabytkowych ośrodków miejskich.

Permanentna modernizacja miast dotyczy również przekształceń zachodzących w obrębie układów ulic i linii zabudowy. Analiza tego procesu pozwala stwierdzić, że po dewastatorskich inwestycjach z lat 70-tych XX wieku, proces ten w sposób zauważalny został przyhamowany. Współczesne wymogi komunikacyjne zmuszają do „wyprowadzenia” ciężkiego tranzytowego ruchu samochodowego na obrzeża miast. Podobne zjawisko można zaobserwować w odniesieniu do lokalizacji współczesnej zabudowy w sąsiedztwie historycznych budynków. Widoczne jest to z zmniejszającej się skali zjawiska polegającego na „odsuwaniu” powstających budynków od historycznych linii zabudowy.

Intensywny rozwój komunikacyjny wywarł również wpływ na proces przekształceń nawierzchni dróg. Od lat 70-tych XX wieku odnotować można powszechny proces zakładania nawierzchni asfaltowych. Proces ten, w przypadku dróg tranzytowych jest nieuchronny, jednak w odniesieniu do lokalnych ciągów komunikacyjnych nie jest konieczny. W tej dziedzinie w wielu miastach regionu zauważalny jest korzystny proces powrotu do nawierzchni brukowanych.

Najbardziej złożona, pod względem stopnia zachowania, jest sytuacja zabudowy miejskiej. Niestety w ogólnym wymiarze stan techniczny zabudowy miejskiej należy uznać jako zły. W znacznym procencie bardzo cenna zabudowa XVIII wieku i 1 pół. XIX wieku jest zniszczona i w dużym stopniu nie spełnia standardów współczesnego budownictwa, zarówno pod względem warunków bytowych, jak i warunków bezpieczeństwa. Również zaległości w procesie modernizacji odnoszą się do budownictwa wielorodzinnego - kamienic. W obu przypadkach należy wskazać na błędną i krótkowzroczną politykę państwa realizowaną w latach 1945 - 1989. Budownictwo mieszkaniowe, szczególnie w małych miejscowościach, ściśle powiązane było z zabudową gospodarczą. Stan zachowania tej grupy budynków jest w przeważającej mierze jeszcze gorszy, bowiem do powyżej wymienionych przyczyn trzeba jeszcze dodać, utratę pierwotnej funkcji, co najczęściej jest przyczyną przyspieszonej degradacji technicznej obiektów. Z czynnikiem ujemnym, jakim jest likwidacja pierwotnej funkcji, powiązane są zagrożenie dla zachowania budownictwa przemysłowego i zabudowy związanej z infrastrukturą komunalną. W obrębie tej grupy budynków należy wyróżnić dwa przeciwstawne zjawiska. Z jednej strony likwidacja działalności przemysłowej lub usługowej doprowadziła do całkowitego zniszczenia i rozbiórki dawnych budynków, z drugiej zaś, wskutek znalezienia nowego przeznaczenia dla historycz-

nych hal produkcyjnych, magazynów itp., do niedawna zagrożona zabudowa, odzyskuje nowy blask. Stosunkowo liczna grupa budynków objętych wyżej omawianymi działaniami daje nadzieję, że przynajmniej część przetrwa współczesne przemiany technologiczne i służąc lokalnym społecznościom, pozostanie trwałym elementem współtworzącym wielkopolską przestrzeń zurbanizowaną.

W historycznych ośrodkach miejskich, zieleń zgrupowana jest wokół kościołów, na terenach dawnych ogrodów klasztornych, w otoczeniu rezydencji oraz na terenach dawnych fortyfikacji średniowiecznych i nowożytnych. Zabytkowa zieleń otacza domy willowe, wznoszone w ramach realizacji koncepcji tzw. „miast ogrodów oraz w obrębie parków miejskich. Wszystkie te zespoły zieleni, niekiedy bardzo cenne z botanicznego punktu widzenia, mają swoje historyczne proveniencje i wymagają ochrony. W miastach wielkopolskich stan zachowania zieleń jest dobry. Samorządy miejskie oraz prywatni właściciele doceniają wartość zieleni w układach urbanistycznych. W tej dziedzinie nie można stwierdzić poważniejszych zagrożeń. W bardziej złożony sposób jawi się omawiana problematyka w odniesieniu do utrzymania w należytych stanie starodrzewia porastającego cmentarze przykościelne i grzebalne. Wielokrotnie, szczególnie w ostatnich latach zauważalna była postawa preferująca usuwanie drzew z uwagi na prawdziwe lub - niestety - hipotetyczne zagrożenie bezpieczeństwa ludzi i obiektów budowlanych.

3.5.1.1.2. Architektura sakralna.

Najstarszym zachowanym zabytkiem związanym z początkiem Państwa Polskiego są relikty palatium i kaplicy na Ostrowie Lednickim. Na podstawie dokumentacji wykonanej na zlecenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynika, że relikty wymagają podjęcia pilnych prac konserwatorskich, ze względu na postępujące zniszczenia na skutek bezpośredniego działania czynników atmosferycznych - wód opadowych, które niszczą oryginalne wapienne zaprawy. Prace konserwatorskie przeprowadzono także przy relikwach romańskich znajdujących się w podziemiach katedry gnieźnieńskiej, a na konserwację czekają jeszcze relikty romańskie w Bazylice p.w. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie.

Ponadto na terenie województwa znajdują się, nieliczne, a więc i bardzo cenne, romańskie kościoły z XII - XIV wieku w Gieczu, Kazimierzu Biskupim, Kościelcu, Starym Mieście, Krobii, Lubiniu. Przy większości z tych obiektów w ostatnich latach były prowadzone prace remontowe. W kościele parafialnym p.w. św. Andrzeja w Kościelcu ze środków finansowych Generalnego Konserwatora Zabytków sfinansowano prace remontowo-konserwatorskie związane z reromanizacją wnętrza (skucie tynków, czyszczenie łoża kamiennych ścian, spoinowanie) i założono też nową posadzkę ceramiczną. Realizuje się także przywracanie do użytkowania wnętrza kościoła romańskiego w Gieczu po przeprowadzonych tam badaniach archeologicznych.

Znacznie liczniejszą grupę stanowią świątynie gotyckie. Najważniejszym obiektem tego typu na terenie województwa wielkopolskiego są katedry w Poznaniu i Gnieźnie. Obiekty te zawierają w sobie nawarstwienia z wielu epok historycznych i posiadają bardzo bogate wyposażenie. Prace remontowo-

konserwatorskie prowadzone są tam od wielu lat, przy dużym wsparciu środków finansowych będących w gestii administracji państwowej. W Gnieźnie w ostatnich latach prowadzone były prace przy konserwacji detalu architektonicznego w nawach bocznych świątyni (konserwacja kamiennych żeber sklepiennych). Prace remontowe prowadzone były także w pozostałych gotyckich świątyniach w Gnieźnie: w kościele farnym, kościele klasztornym OO. Franciszkanów, kościele p.w. św. Michała. Prac konserwatorskich wymaga kościół rektorski w Gnieźnie, dawniej klasztorny Bożogrobców. Cennymi obiektami, których stan techniczny jest zadowalający, są duże miejskie świątynie gotyckie Poznania i w miastach powiatowych - Kaliszu, Gostyniu, Kościanie, Środzie Wlkp., Śremie, Wrześni, Wągrowcu, Szamotułach, Ostrzeszowie i in. Ze względu na lokalizację tych obiektów w dużych miastach są one na bieżąco remontowane. Poważniejszych prac remontowych wymaga kościół klasztorny OO. Franciszkanów Kaliszu p.w. św. Stanisława, gdzie konieczny jest remont elewacji wraz z konserwacją kamiennych gotyckich maswerków. Naprawy wymaga dach nad korpusem. Sztukatorski wystrój wnętrza i stiukowa dekoracja sklepień w typie lubelsko-kaliskim wymagają profesjonalnych zabiegów konserwatorskich.

Poważniejszym problemem jest utrzymanie dobrego stanu technicznego w gotyckich świątyniach zlokalizowanych w mniejszych miejscowościach, a zwłaszcza w parafiach wiejskich (np. Tomice, powiat poznański; Dębno nad Wartą, powiat średzki). Obiekty te wymagają często przeprowadzenia skomplikowanych prac konstrukcyjnych, mających na celu ustabilizowanie statyki. Są także obiekty pozbawione stałej opieki i ulegające systematycznej dewastacji. Przykładem tego może być kościół p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela w Chojnicy. Ze względu na jego specyficzne położenie na terenie poligonu, niemożliwe jest prowadzenie tam jakichkolwiek prac remontowych.

Na terenie województwa zachowało się niewiele obiektów sakralnych wzniesionych w okresie renesansu. Przykładem może być kościół p.w. św. Mikołaja w Owińskach z 1574 roku z zachowanymi renesansowymi belkami stropowymi. Budynek jest nieużytkowany i ulega systematycznej degradacji, a parafii nie stać na podjęcie remontu (na jej terenie jest drugi, barokowy poklasztorny obiekt, także wymagający prac). W bardzo dobrym stanie jest natomiast utrzymany późnorenansowy kościół p.w. św. Piotra w Przemęcie. W ostatnich latach przeprowadzono gruntowny remont konstrukcji dachowej wraz z wymianą pokrycia oraz kompleksową renowacją wnętrza (wyposażenie, malowanie ścian).

Epoka baroku zaznaczyła się wieloma wybitnymi realizacjami sakralnymi, związanymi głównie z działalnością architektów z północnych Włoch - Jana i Jerzego Catenazziego czy Pompeo Ferrariego. W świątyniach, prezentujących najwyższą klasę architektury: w Poznaniu, Łądzie, Gostyniu, Przemęcie, Owińskach, Obrze, Woźnikach, Bieniszewie, Wągrowcu, Trzemesznie, w ostatnich latach prowadzono prace remontowe bądź są one prowadzone w chwili obecnej. W każdym przypadku nieodzowna okazywała się też pomoc finansowa państwa. Potrzebna jest ona najbardziej, gdy tak dużym obiektem musi się zająć niewielka parafia. Zakres prac w tych zespołach jest tak duży, że niezbędnym wydaje się występowanie z

wniosekami o ich finansowanie. Pilnych prac remontowych wymaga kolegiata w Choczu, ob. kościół parafialny p.w. św. Andrzeja z XVII i XVIII w. z wyraźnymi spękaniami sklepień i ścian oraz z zawilgoconymi ścianami. Podobny problem występuje w pobliskim kościele poreformackim p.w. św. Michała. Obie te świątynie wymagają osuszenia ścian, naprawy tynków elewacyjnych, oraz wykonania ekspertyz technicznych. Zły stan wynika prawdopodobnie z osuwania się skarpy, na której się one znajdują.

W zdecydowanie lepszym stanie technicznym są obiekty sakralne wznoszone w XIX i XX wieku. Są to budynki wznoszone z lepszych materiałów, z zastosowaniem nowszych rozwiązań konstrukcyjnych, projektowanych często w oparciu o typowe, rządowe wzory (w zaborze pruskim).

Stan zachowania drewnianych świątyń jest bardzo zróżnicowany i problemy konserwatorskie związane z utrzymaniem i remontowaniem tych obiektów, ze względu na zastosowany materiał konstrukcyjny, są bardzo złożone i wymagają specjalistycznego podejścia. Na utrzymanie tych kościołów w dobrym stanie technicznym składa się wiele czynników. Trudne jest także jednoznaczne i dokładne określenie faktycznego stanu technicznego drewnianych świątyń bez opracowania specjalistycznej dokumentacji konserwatorskiej. Ze środków Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków od kilku lat systematycznie są wykonywane ekspertyzy stanu technicznego wraz z programami prac konserwatorsko-remontowych (rocznie do 10 ekspertyz). Pozwalają one określić zakres niezbędnych prac remontowych oraz oszacować ich koszt. Pilnych prac remontowych wymaga około 15% obiektów, natomiast 30% świątyń wymaga częściowych prac zabezpieczających i naprawy części elementów konstrukcyjnych (np. impregnacja więźby, wymiana oszalowania, wymiana gontu). Ze względu na charakter materiału, z jakiego budynki są zbudowane proces destrukcji jest ciągły i obiekty wyremontowane przed 20 laty ponownie wymagają częściowej konserwacji. Duże problemy z właściwym utrzymaniem zabytkowych świątyń mają również wspólnoty parafialne zlokalizowane na zubożonych obszarach wiejskich. Świątynie tam położone, ze względu na specyfikę użytego materiału konstrukcyjnego, wymagają ciągłej konserwacji, impregnacji drewnianej konstrukcji przeciwdziałającej erozji biologicznej. Część prac (np. związanych z impregnacją konstrukcji) trzeba systematycznie powtarzać.

Istnieją obiekty w stanie technicznym dobrym, niewymagającym prac lub potrzebujące jedynie niewielkich napraw, w których roboty przeprowadzane są na bieżąco. Jest grupa kościołów, w których przeprowadzono w ostatnich latach generalne i kompleksowe prace remontowe związane z naprawą bądź wymianą podwalin, naprawą uszkodzonych elementów konstrukcji zrębowej ścian, naprawą i konserwacją drewnianych elementów konstrukcyjnych więźby dachowej oraz wymianą pokrycia dachowego, a także z impregnacją drewnianych elementów konstrukcyjnych. Takie prace zostały przeprowadzone w ostatnim dziesięcioleciu w kościołach w Uzarzewie, Granowie, Czerlejnem, Węglewie, Obrze, Tarnowie Pałuckim, Bralinie, Mikstacie, Kucharkach, Żegocinie, Dębach Szlacheckich, Wyszynie.

Ze względu na wysokie koszty w niewielu przypadkach prace były finansowane samodzielnie przez parafię. Prawie

wszędzie konieczna okazała się pomoc finansowa z zewnątrz. Korzystano z różnych źródeł pomocy finansowej m.in. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Urzędu Marszałkowskiego, Funduszu Kościelnego, samorządów lokalnych. Na tego rodzaju prace były także udzielane dotacje z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W przypadku robót przy świątyniach w Granowie i Uzarzewie wypracowany został godny polecenia system organizacyjny - całość działań i prac oraz zdobywanie środków finansowych było koordynowane przez Społeczny Komitet Odnowy Kościoła, co pozwoliło na doprowadzenie prac remontowych do końca.

W gorszej kondycji znajdują się niektóre kościoły filialne, które z racji swej pozycji w parafii i ich możliwości finansowych nie mogą liczyć na priorytetowe potraktowanie występujących tam potrzeb remontowo-konserwatorskich. W takiej sytuacji są dwa obiekty filialne w parafii macierzystej w Ostrzeszowie: drewniany, XVIII-wieczny kościółek św. Mikołaja w Ostrzeszowie i szachulcowa XIX-wieczna kaplica św. Wawrzyńca w Olszynie. Ich stan zachowania wymaga pilnej interwencji konserwatorskiej o zakresie remontu generalnego. Podobna sytuacja jest w przypadku kościoła cmentarnego w Kęblowie, powiat wolsztyński - obiekt ulokowany na cmentarzu, poza miejscowością. Jest w bardzo złym stanie technicznym, a parafianie nie widzą potrzeby przekazywania środków na remont tego obiektu.

Kolejnym zagrożeniem dla drewnianych obiektów jest budowa przez parafie nowych świątyń w sąsiedztwie starych drewnianych. Taka sytuacja ma miejsce w Zbiersku, gdzie nowy kościół powstaje obok starego. W Kucharkach i w Pleszewie przy kościele p.w. św. Floriana są już nowe świątynie. Stwarza to powstanie sytuacji prowokującej do tego, że parafie nie będą zainteresowane dalszym utrzymaniem tych świątyń i zaniechane zostaną tam wszelkie prace remontowe.

Odrębnym zagadnieniem jest stan zabezpieczenia obiektów drewnianych przed pożarem. Coraz liczniejsze obiekty posiadają urządzenia alarmowe. W 2005 roku został opracowany program wykorzystania środków unijnych na założenie instalacji p.poż oraz alarmowych w wybranych, najcenniejszych drewnianych świątyniach.

Wielkopolskie klasztory w znakomitej większości ukazują dobry stan zachowania. Stan grożący katastrofą budowlaną wykazuje jedynie 2,70% obiektów. Do tych obiektów zalicza się dawny klasztor OO. Franciszkanów w Obornikach - własność Urzędu Miasta oraz klasztor Bernardynów w Kole, gdzie kontynuowanie rozpoczętych prac remontowych jest naczyniem chwili. W przeciwnym wypadku klasztorowi grozi katastrofa budowlana. W obu przypadkach należy pilnie przystąpić do prac zabezpieczających i remontowych. Remontu generalnego wymaga 8,10% obiektów, natomiast remontu zabezpieczającego 21,60% zespołów klasztornych. Drobnym remontów i bieżących napraw wymaga największa liczba obiektów, bo aż 43,20%. Jedynie 16,20% obiektów jest w bardzo dobrym stanie technicznym i nie wymaga prac remontowych. Pocysterski żeński klasztor w Ołoboku znajduje się w zadowalającym stanie. Przy wieży kościoła prowadzone są prace remontowo-konserwatorskie. Remontu i konserwacji wymagają wnętrza kościoła i klasztoru. Drewniana dzwonnica, szachulcowa organistówka oraz mur ogrodzeniowy z

bramą wymagają bieżących napraw. Konieczne są również prace remontowo-konserwatorskie skrzydła klasztoru poreformackiego oraz pałacu infułatów chockich w Choczcu oraz znalezienie nowej funkcji i użytkownika zachowanego skrzydła klasztoru. W kościele p.w. św. Michała należy w trybie pilnym osuszyć fragmenty murów i przeprowadzić naprawę tynków elewacyjnych. Obecnie prowadzone są prace budowlano-konserwatorskie przy kopule pocysterskiego kościoła w Łądzie, które stanowią początek zakrojonych na szeroką skalę prac badawczo-konserwatorskich i budowlanych. Z uwagi na aktualny stan zespołu, prac tych nie należy odsuwać w czasie. Pomocy finansowej wymaga kościół p.w. św. Jana Chrzciciela w Owińskach. W ostatnim czasie poddana została remontowi zabezpieczającemu latarnia znajdująca się na szczycie kopuły. Osłabienie konstrukcyjne kopuły spowodowało powstanie zagrożenia wpadnięcia latarni do wnętrza kościoła. Ze środków będących w dyspozycji Wojewody Wielkopolskiego została wykonana dokumentacja projektowa zabezpieczenia tejże konstrukcji. Podjęcie prac określonych w tej dokumentacji wymaga zaangażowania bardzo dużych środków finansowych. W klasztorze OO. Benedyktynów w ostatnim 10-leciu przeprowadzono kompleksowy remont kościoła. Stanowi on przykład udanej współpracy kilku instytucji przy finansowaniu prac prowadzonych w oparciu o program zaplanowany na kilka lat. Środki na te działania były przekazywane m.in. przez Fundację Polsko-Niemiecką i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pozwoliło to na przeprowadzenie całościowego remontu. W zadowalającym stanie technicznym są zespoły klasztorne w Woźnikach, Obrze, Biechowie, Brdowie, Grabowie nad Prosną, Śremie (tzw. Klasztor).

Znaczna część kościołów protestanckich została po 1945 roku przejęta przez Kościół katolicki i w dalszym ciągu pełni funkcje sakralne. W wielu przypadkach budynki te zachowały się bez większych przekształceń, jeśli chodzi o bryłę oraz wygląd wnętrza. Zdarzały się jednak pojedyncze przypadki zmian we wnętrzach polegających głównie na likwidacji drewnianych empor (np. kościół p.w. Św. Krzyża w Lesznie). Stan zachowania obiektów, które nie pełnią funkcji sakralnych jest bardzo różnicowany i jest związany z faktem czy obiekty te są obecnie użytkowane. Dawny kościół ewangelicki w Rakoniewicach pełni funkcję Muzeum Pożarnictwa i jest w zadowalającym stanie technicznym. Natomiast obiekty będące własnością gmin - takie jak w Sierakowie lub Miejskiej Górze - nie są użytkowane i ulegają degradacji ze względu na brak znalezienia właściwej funkcji. Ze środków konserwatorskich została wykonana dokumentacja techniczna oraz program zagospodarowania obiektu na cele muzealne dla kościoła w Sierakowie, ale właściciel do tej pory nie podjął skutecznych działań mających na celu pozyskanie odpowiednich środków na realizację tego projektu. Zły stan techniczny uwiadamia się również w innych kościołach z przełomu XIX i XX wieku. Zostały one zaadaptowane na magazyny. Z uwagi na to, że jest to funkcja niezgodna z pierwotnym przeznaczeniem, przyczynia się ona do zmiany ich pierwotnego wyglądu. W grupie kościołów protestanckich należy również odnotować obiekty całkowicie opuszczone, ulegające szybkiej degradacji, m.in. w Grabowie nad Prosną, Pisarzowicach, Kopanicy i Kaszczorze.

Spośród synagog wielkopolskich, żadna nie pełni swej pierwotnej funkcji. Stan zachowania tych obiektów jest bar-

dzo zróżnicowany. Przeważająca część bóżnic całkowicie utraciła zabytkowy charakter. Liczne adaptacje na kina, mieszkania, biura i magazyny doprowadziły do całkowitego zatarcia pierwotnego wyglądu obiektów. W najlepszym stanie technicznym są synagogi, które przeznaczono na cele użyteczności publicznej, w tym najczęściej na cele kulturalne. W dawnej bożnicy w Mosinie mieści się Galeria Miejska stale współpracująca z ASP w Poznaniu. W synagodze w Lesznie mieści się Muzeum Okręgowe, a w obiektach znajdujących się w Koninie i Sompólnie umieszczono biblioteki. Budynki te cechuje zasadniczo niezmienną bryłą z zachowanym detalem architektonicznym, natomiast wnętrza ulegały przekształceniom polegającym głównie na wprowadzeniu wtórnego podziału stropem na dwie kondygnacje. Ze względu na stałe użytkowanie są one w zadowalającym stanie technicznym. Natomiast duży problem stanowią obiekty nieużytkowane, które pozbawione stałej opieki, systematycznych remontów oraz opuszczone, ulegają systematycznej dewastacji. Z obiektów, które nie są użytkowane, w najlepszym stanie technicznym znajduje się synagoga w Buku, której remont generalny został przeprowadzony w początku lat 90-tych XX wieku ze środków Skarbu Państwa. Jednak obiekt pozbawiony funkcji użytkowej ulega powolnej destrukcji. Synagogi w Kępnie i w Ostrowie Wielkopolskim są w złym stanie technicznym i wymagają niezwłocznych działań remontowych.

Stan zachowania plebanii ze względu na ich mieszkalny charakter jest utrzymywany na zadowalającym poziomie.

Obiekty zabytkowe poddawane są bieżącym naprawom i remontom. Niestety niepokojącym zjawiskiem jest wymiana zabytkowej drewnianej stolarki okiennej na nową z PCV, co przyczynia się do utraty pierwotnego charakteru elewacji tych budynków.

Rozpoznanie wymaga natomiast stanu zachowania dzwonnicy. Można podzielić je na dwie grupy: murowane i drewniane. Obiekty te - zwłaszcza drewniane - jako towarzyszące kościołowi są zazwyczaj poddawane remontowi w drugiej kolejności, stąd ich stan techniczny w porównaniu ze świątyniami zawsze jest gorszy.

W dobrym stanie technicznym znajdują się budynki zespołu Wzgórza Lecha oraz zespołu Seminarium Arcybiskupiego w Gnieźnie. Jedynie część kanonii w trakcie remontów w latach 80-tych XX wieku została od podstaw odbudowana, bez zachowania pierwotnej szachulcowej konstrukcji murów. Bardziej zróżnicowaną sytuację w tym zakresie należy odnotować w odniesieniu do zespołu budowli położonych na Ostrowie Tumskim w Poznaniu. W ostatnim czasie przeprowadzono kompleksowe prace badawcze, konserwatorskie i budowlane w obrębie Akademii Lubrańskiego. W podobnie dobrym stanie znajduje się większość budynków posadowionych na tym terenie. Remontów wymagają natomiast niektóre budynki mieszkalne - kanonie i obiekty gospodarcze.

Stan zachowania zabytkowych obiektów sakralnych:

Powiat	Drobne naprawy	Remont zabezpiecz.	Remont kapitalny	Nie wymaga prac
po w. chodzieski	13	6	1	1
Pow. czarnkowsko-trzecieński	8	8	1	3
pow. gnieźnieński	30	13	1	19
pow. gostyński	21	10	8	7
pow. grodziski	2	3	25	0
pow. jarociński	6	10	4	8
pow. kaliski g. i z.	11	1	16	1
pow. kępiński	18	8	1	0
pow. kolski	17	11	4	4
Pow. koniński g. i z.	40	9	5	0
pow. kościański	17	6	1	23
pow. krotoszyński	23	3	5	3
pow. leszczyński g. i z.	12	6	3	12
Pow. międzychodzki	6	5	5	0
Pow. nowotomyski	14	13	1	0
pow. obornicki	16	5	1	2
pow. ostrowski	10	0	2	13
Pow. ostrzeszowski	10	3	2	10
pow. pilski	25	4	0	2
pow. pleszewski	13	5	1	7
pow. poznański g.	1	2	19	12
pow. poznański z.	27	24	8	10
pow. rawicki	16	5	4	7
pow. śłupecki	22	11	2	1
pow. szamotulski	18	1	0	0
pow. średzki	8	5	2	5
pow. śremski	9	12	4	2
pow. turecki	18	6	1	0
pow. wągrowiecki	7	5	17	4
pow. wolsztyński	9	12	4	2
pow. wrzesiński	13	6	4	5
pow. złotowski	15	14	4	0

g. - grodzki, z. - ziemski

* uwaga: liczba w tych tabelach jest mniejsza niż ogólne zasoby obiektów sakralnych ujętych w rejestrze - nie

uwzględniono obiektów niepełniących funkcji religijnych, będących własnością samorządów np. synagogi.

3.5.1.1.3. Architektura rezydencjonalna.

Stan zachowania rezydencji wpisanych do rejestru zabytków jest różny. Około 90 obiektów jest w stanie bardzo dobrym niewymagającym żadnych prac remontowych. W większości z nich funkcjonują hotele i pensjonaty, część pełni funkcje domów mieszkalnych. Niektóre są placówkami muzealnymi.

W województwie wielkopolskim aż 135 rezydencji jest w stanie złym lub bardzo złym, a niektóre są wręcz zagrożone całkowitym zniszczeniem. Pozostałe dwory i pałace są w stanie dobrym lub dostatecznym, są użytkowane, niektóre w trakcie prac remontowych. Stan obiektów zabytkowych zależy przede wszystkim od ich właścicieli i podejmowanych przez nich działań, takich jak: prace zabezpieczające czy remontowe. Niestety wskutek przemian ustrojowych po II wojnie światowej, sytuacja własnościowa odnosząca się do obiektów rezydencjonalnych ułożyła się wyjątkowo niepomyślnie. Podstawową przyczyną utraty więzi między właścicielami i obiektami zabytkowymi była realizacja dekretu o reformie rolnej z dnia 6 września 1944 roku. Na terenie starego województwa poznańskiego reforma rolna objęła blisko 1300 majątków. Zlikwidowano majątki, które pełniły rolę ośrodków kultury rolnej na wsi, a polskich ziemian pozbawiono zarówno własności, jak środków do życia. Część opuszczonych dworów i pałaców nowe władze zaadaptowały do własnych potrzeb, głównie mieszkalnych, biurowych, szkolnych, część z nich, opuszczona popadała w ruinę. Tylko nieliczna grupa dworów pozostała w rękach prywatnych. Najczęściej rezydencje te, były pozostałością rozparcelowanych już przed wojną majątków. W związku z tym nie podlegały one przejęciu przez Skarb Państwa wskutek działania tegoż dekretu.

Jeszcze w latach 80-tych XX w. zdecydowana większość dworów i pałaców wchodziła w skład Państwowych Gospodarstw Rolnych utworzonych na bazie majątków przejętych przez Skarb Państwa. Dość duża grupa rezydencji stanowiła również własność Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych. Prócz tego właścicielami były samorządy gminne.

W ciągu lat 90-tych XX w. nastąpiła znaczna zmiana struktury własnościowej. Utworzona Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa przejęła w ciągu 1992 i 1993r. cały majątek po PGR-ach i rozpoczęła długotrwały proces jego zagospodarowania. Początkowo dość sprawnie przebiegał proces sprzedaży zabytkowych obiektów. Dużo osób zainteresowanych było nabyciem zespołów dworsko-parkowych, w wyniku tego znaczna ich część przeszła ręce prywatne. Obecnie w Wielkopolsce osoby prywatne są właścicielami około 260 dworów i pałaców wpisanych do rejestru zabytków, co stanowi około 34%.

Prywatni właściciele w różny sposób wywiązują się z obowiązków, które nakłada ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Część z nich przeprowadziła kapitalne remonty własnych rezydencji przeznaczając je przede wszystkim na cele hotelowo-konferencyjne i mieszkalne. Przykładem wyremontowanych rezydencji na cele tylko mieszkalne są m.in. dwory i pałace w Popowie Starym, Biezdrowie, Śródce, Górznie. Rzadkością są rezydencje pozostające od pokoleń w rękach jednej rodziny - np. dwór w Lutogniewie, Szczepankowie czy Piskowie.

Prywatne pensjonaty i ośrodki konferencyjne funkcjonują m.in. w następujących miejscowościach: Szczepowice - pow. grodziski, Gniewomierz - pow. czarnkowsko-trzcianiecki, Ligoła - pow. ostrzeszowski, Gębice - pow. gostyński, Bagatela - pow. kaliski, Białokosz - pow. międzychodzki, Brodnica - pow. śremski, Wąsowo - pow. nowotomyski, Krzesice, Strykowo i Skrzyńki - pow. poznański.

Znaczna liczba obiektów rezydencjonalnych znajdujących się w rękach prywatnych jest w złym stanie. Często nie do końca uregulowane sprawy własnościowe czy zamieszkanie właścicieli za granicą powodują, że nie można podjąć skutecznych działań dotyczących ratowania zabytków. Często też prywatni właściciele źle oszacowali koszty remontów zabytkowych nieruchomości i nie są w stanie podjąć kosztownym pracom naprawczym.

Obiekty prywatne zagrożone zniszczeniem to m.in. Szkuła, Gutów, Moja Wola, Żydowo, Lubosina, Kuźnica Czarnkowska, Giżyce i Zaborowo.

Pomimo sprzedaży części zabytkowych rezydencji w rękach Agencji Nieruchomości Rolnych (oddziały w Poznaniu, Warszawie i Pile) pozostaje około 190 zabytkowych dworów i pałaców wpisanych do rejestru zabytkowych. Stan większości obiektów ANR jest zły lub dostateczny. Obiekty, wobec których nie złożono roszczeń, a więc głównie pałace i dwory poniemieckie zostały przez ANR sprzedane i poddane w większości remontowi przez prywatnych właścicieli. Nieliczne rezydencje odkupili byli właściciele lub ich spadkobiercy. Większość jednak z nich złożyła roszczenia i oczekuje podjęcia przez państwo konkretnych działań. Jednakże brak od wielu lat ustawy reprivatyzacyjnej oraz brak środków państwowych na przeprowadzenie koniecznych remontów i zabezpieczeń zabytkowych obiektów powoduje, że z roku na rok pogarsza się ich stan, a Agencja nastawiona jest przede wszystkim na osiągnięcie zysków. Pomijane jest natomiast utrzymanie we właściwym stanie administrowanej substancji zabytkowej. Dzierżawcy również nie są zainteresowani ponosić dodatkowych kosztów remontów kapitalnych dużych kubatury obiektów, które często nie są użytkowane. Konieczne jest podjęcie kapitalnych remontów w przypadku kilkudziesięciu obiektów, a w przypadku pozostałych należy przeprowadzić prace zabezpieczające. W ciągu ostatnich lat na skutek wydanych nakazów konserwatorskich ANR przeprowadziła remonty dachów pałaców w Mikorzynie, Mystkach, Konarzewie, Chobienicach, Ziółkowie, Myszkowie i części dachu w Wituchowie. Pilnego remontu wymagają m.in. rezydencje w Unii, Chwałkowicach, Skoroszowie, Głuchowie, Siedmiorogowie, Smolinie, Smaszewie, Wyskoci, Mchach, Włoskiejewkach, Chylinie.

Jako kolejnego złego użytkownika zabytkowych rezydencji wymienić trzeba rolnicze spółdzielnie produkcyjne, które na przestrzeni kilkudziesięciu lat doprowadziły do zniszczenia wielu obiektów, a i obecnie niektóre z posiadanych przez nie budynków zagrożone są unicestwieniem, jak np. dwór w Kromolicach w powiecie gostyńskim, dwór w Łopuchowie w powiecie poznańskim, dwór w Kotlinie w powiecie jarocińskim. Na szczęście w ciągu ostatnich lat wiele spółdzielni sprzedało posiadane dwory i pałace, a nowi prywatni nabywcy podjęli prace remontowe.

Dość duża liczba rezydencji należy do państwowych instytucji, wyższych uczelni, spółek Skarbu Państwa, instytutów naukowych, które w miarę posiadanych środków przeprowadzając niezbędne prace zabezpieczające i remontowe. Do Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza należą m.in. zespoły pałacowe w Obrzycku, Gułtowach i Ciężeniu, do Akademii Rolniczej w Poznaniu zespoły w Baranowie, Gorzynie, Brodach, do Stacji Hodowli Roślin zabytkowy zespół w Smolichach.

Część zabytkowych rezydencji wykorzystywana jest na cele muzealne, m.in. pałace w Dobrzycy, Śmiełowie, Gołuchowie, Grodzisku Wlkp., Rogalinie, Koszutach, Lewkowie, zamki w Kórniku i Szamotułach,

Dość spora grupa rezydencji stanowi własność gmin oraz znajduje się w gestii powiatów. Starostwa w zabytkowych pałacach prowadzą domy pomocy społecznej lub domy dziecka np. w Kochłowach, pow. ostrzeszowski, w Zimnowodzie, Chwałkowie, Bodzewie i Rogowie w powiecie gostyńskim, w Nowej Wsi i Pożarowie w pow. szamotulskim, w Jarogniewicach i Mościskach w pow. kościańskim, w Psarskim i Błociszewie, w pow. śremskim, w Gościeszynie w pow. wolsztyńskim, w Turku w pow. tureckim, Osieku w pow. rawickim, Srebrnej Górze pow. wągrowieckim. W tego typu ośrodkach prowadzone są niezbędne prace remontowe i zabezpieczające, w wielu jednak przypadkach konieczny byłby np. kompleksowy remont elewacji.

Budynki będące własnością miast i gmin najczęściej wykorzystywane są na cele oświatowe lub mieszkalne. W tym ostatnim przypadku służą jako budynki wielorodzinne, co niestety nie jest dobrym sposobem użytkowania dla obiektu zabytkowego. Brak właściwego gospodarza oraz brak dużych inwestycji powodują systematyczne niszczenie obiektów zabytkowych, np. dworów w Starym Grodzie pow. Krotoszyn, Klecę pow. średzki, Rososzycy pow. Ostrów Wlkp.

Dość duża grupa zabytkowych obiektów rezydencjonalnych nie jest użytkowana, wręcz opuszczona. Dotyczy to zarówno własności prywatnej, spółdzielczej, państwowej i samorządowej. Dużym problemem jest dewastacja nieużytkowanych dworów i pałaców głównie przez miejscową ludność, gdzie stolarka okienna, drzwiowa, parkiety, podłogi służą jako opał. Duże szkody czyni działalność zbieraczy złomu, którzy kradną rynny, opierzenia, rury spustowe. Niekiedy dochodzi do wtórnej dewastacji. Zniszczeniu ulegają naprawione niedawno elementy jak dachy i okna. Pozostawione obiekty często narażone są na pożary i szybkie zniszczenie. W pierwszej kolejności, powinnością każdego właściciela zabytku powinno być właściwe jego zabezpieczenie przed dostępem osób niepowołanych, a następnie przeprowadzenie prac zabezpieczających i remontowych.

W celu zachowania zabytkowych dworów i pałaców w Wielkopolsce należy podjąć przede wszystkim następujące działania:

- konieczne jest przeprowadzenie zmian systemowych związanych z rozwiązaniem problemu reprivatyzacji. W chwili obecnej brak ustawy reprivatyzacyjnej i jednoznacznych rozstrzygnięć dotyczących zwrotu majątków ziemskich powoduje, że nikt nie poczuwa się do opieki nad obiektami,

na które zostały złożone roszczenia. Agencja Nieruchomości Rolnych nie gospodaruje właściwie powierzonym majątkiem, a stan wielu obiektów od czasu przejęcia ich przez Agencję Nieruchomości Rolnych uległ znacznemu pogorszeniu.

- należy dokonywać systematycznie dalszych wpisów do rejestru zabytków obiektów o zachowanych walorach artystycznych, naukowych i historycznych,
- przy podejmowaniu prac remontowych konieczne jest poproszenie ich kwerendą źródłową, i badaniami konserwatorskimi w celu ustalenia prawidłowego zakresu prac, należy niezwłocznie podjąć działania mające na celu ratowania drewnianego budownictwa rezydencjonalnego Wielkopolski, co powinno być ujęte w programie ochrony zabytków Wielkopolski. Stan zachowania drewnianych dworów jest różny. W części z nich podczas przeprowadzonych po 1945 r. remontów przemurowano część ścian tj. w Osówcu, Grabonogu. W najlepszym stanie są dwory w Koszutach, gdzie funkcjonuje Muzeum Ziemi Średzkiej, przebudowany dwór w Studzieńcu. W złym lub bardzo złym stanie są dwory w Radzewie, Siedmiorogowie, Kucharach, Łomnicy, Łopuchowie i Kotlinie. Te trzy ostatnie zagrożone są unicestwieniem. Pilne jest więc stworzenie programu ochrony szkieletowych dworów drewnianych Wielkopolski, gdyż niedługo mogą zniknąć z naszego krajobrazu.
- należy podjąć działania związane z promocją zachowanych obiektów rezydencjonalnych.

3.5.1.1.4. Parki.

Część parków posiada znakomite położenie nad jeziorami lub nad brzegami rzek - głównie nad Wartą co w przyszłości może być wykorzystane jako dodatkowa atrakcja. Stan zabytkowych parków na terenie województwa jest bardzo zróżnicowany. Niestety najmniej jest parków w stanie bardzo dobrym lub dobrym. Parki w bardzo dobrym stanie znajdują się z reguły przy zadbanym i wyremontowanych rezydencjach, których właściciele równocześnie z remontem pałaców i dworów podjęli prace rewaloryzacyjne w parku.

W bardzo dobrym stanie są m.in. parki w Górznie, Dobrzycy, Rogalinie, Kórniku, Kobylnikach, Smolicach, Ciężeniu. W tych i innych zachowanych w dobrym lub bardzo dobrym stanie parkach prowadzone na bieżąco prace pielęgnacyjne, a podczas ubiegłych lat przeprowadzono prace rewaloryzacyjne. Zieleń wymaga stałej pielęgnacji, usuwania nadmiernie rozrastających się posztów, usuwania uschniętych drzew, konarów, koszenia trawników. Brak systematycznej pielęgnacji doprowadza do degradacji parku i dewastacji. Przykładem takiego procesu jest np. park w Swadzimiu, który około 12 lat temu poddany był kompleksowej rewaloryzacji, za którą zdobył nagrodę ówczesnego Ministra Kultury. Obecnie zarosnięty i zaniedbany w niczym nie przypomina owego pięknego ogrodu.

Niestety bardzo duża grupa parków jest w stanie złym. Są to przede wszystkim parki należące do Agencji Nieruchomości Rolnych, spółdzielni produkcyjnych, gmin a także osób prywatnych. W ciągu wielu lat zaniedbań zniszczeniu uległy

partery kwiatowe, klomby, rzeźby ogrodowe, altany, cenne gatunkowo drzewa, układy kompozycyjne pierwotnej zieleni. Dodatkowo w ostatnim czasie drzewostan atakowany jest przez szkodniki np. kasztanowce przez szrotówka kasztanowcowiaczka oraz wiązy przez choroby grzybowe.

Obecnie większość parków charakteryzuje się zatartym układem kompozycyjnym na skutek jego dewastacji w latach poprzednich. Często dawne osie widokowe zarosły samosiejkami. Celowo wprowadzano nasadzenia topolowe, np. w Iwnie. Dużo starych drzew uległo wycince. Zdecydowana większość parków wymaga opracowania aktualnych inwentaryzacji drzewostanu. Na ich podstawie powinny być opracowane projekty rewitalizacji.

Dużym problemem w prawidłowym utrzymaniu parków jest fakt, że niektóre z nich stanowią współwłasność kilku podmiotów prawnych. Nie jest to dobra sytuacja, gdyż uniemożliwia prowadzenie jednolitej polityki zmierzającej do pełnej rewitalizacji danego parku, a także prowadzenie podstawowych zabiegów pielęgnacyjnych. Wtórne podziały parków doprowadziły do zatarcia pierwotnej kompozycji oraz powstania niepotrzebnych wygrodzeń.

Na terenie parków zlokalizowane są hydrofornie, które stanowią element dysharmonizujący i zakłócający prawidłowe użytkowanie terenu. Często też na terenie parków znajdują się budynki postawione samowolnie np. garaże, szopy, budynki gospodarcze itp. Należy dążyć docelowo do ich likwidacji. Zdarza się, że na terenie parku budowano bloki mieszkalne, lub też dawne rezydencje były przekształcane na budynki wielorodzinne. Obecnie często problemem jest wydzielenie owych budynków i sprzedaż mieszkań ich najemcom.

Często dawne parki dworskie i pałacowe stanowią jedyną oazę zieleni na terenie wsi. Dlatego też władzom gmin i powiatów powinno zależeć na zachowaniu istniejącego drzewostanu i podejmowaniu lub inicjowaniu działań mających na celu przywrócenie parków do ich dawnej świetności.

3.5.1.1.5. Zabudowa folwarczna.

Obecnie stan zachowania zespołów folwarcznych i budynków gospodarczych wpisanych do rejestru zabytków jest często niezadowalający lub wręcz zły. Wiele spośród zabudowań folwarcznych w ciągu minionych 60 lat zostało zniszczonych, przekształconych oraz rozebranych. Przede wszystkim spółdzielnie produkcyjne oraz państwowe gospodarstwa rolne eksploatowały posiadane obiekty przeprowadzając tylko niezbędne prace remontowe - związane z wymianą pokryć dachowych np. z dachówki na eternit, przebudową wnętrza, wymianą okien. Mienie po dawnych PGR-ach przejęła na początku lat 90 XX w. Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, obecnie Agencja Nieruchomości Rolnych. Dawne folwarki w przeciągu lat 1992-1994 zostały oddane w dzierżawę, nieliczne zaś zostały sprzedane (m.in. Mnichy, Przylepki, Rozbitek, Chraplewo, Giżyn, Drzeczkowo, Wierzonka). Część zespołów administrowana jest przez gospodarstwa pomocnicze ANR tj. Gospodarstwa Rolne Skarbu Państwa takie jak: GRSP Maliniec, GRSP Stare Bojanowo, GRSP Naramowice, GRSP Bieganowo, GRSP Pomarzanowice.

Przez lata działalności ANR nie odnotowano próby stworzenia jednoznacznie określonej polityki dotyczącej zabytko-

wych zasobów budownictwa folwarcznego. Brak jest również korzystnych uregulowań prawnych poczynając od braku ustawy reparywacyjnej, poprzez brak jasnych przepisów pozwalających wykonywać remonty i odliczać poniesione koszty z czynszu dzierżawnego. Agencja nastawiona jest przede wszystkim na osiągnięcie zysków, pomijane jest natomiast utrzymanie we właściwym stanie administrowanej substancji zabytkowej. Dzierżawcy przy wysokich czynszach nie są w stanie ponosić dodatkowo kosztów remontów kapitalnych dużych kubaturowo obiektów. Rzadko kiedy bowiem remont zaniedbanego przez kilkadziesiąt lat zabytku może ograniczyć się do naprawy rynien, rur spustowych, uzupełnienia opierzeń czy też uzupełnienia nieszczelności w pokryciu dachowym. W związku z powyższym prawie wcale w ostatnich latach nie podejmuje się prac remontowych przy zabytkowych budynkach gospodarczych. Częściej składane są wnioski o rozbiórkę. W końcu lat 90 XX w. na skutek wydanych nakazów konserwatorskich, ówczesna Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa podjęła kompleksowe remonty kilku zniszczonych budynków folwarcznych tj. spichlerzy w Uchorowie i Wojnowie, kuźni w Wojnowie, kuźni z domem mieszkalnym oraz budynku gospodarczego z gołębniakiem w Witu-chowie.

Stan zachowanych zespołów folwarcznych i wchodzących w ich skład budynków gospodarczych jest następujący: obiekty w bardzo złym stanie to m.in. spichlerz w Wicininie - gmina Babiak, stodoła w Bruczkowie - gm. Borek, gorzelnia w Biskupicach - gm. Grodziec, spichlerz w Ptaszkowie - gm. Grodzisk Wlkp., obora w Ruszkowie - gm. Kościelec, budynki gospodarcze w Oporowie - gm. Ostroróg, spichlerz w Dłoni - miasto Miejska Góra, zabudowania gospodarcze w Rudkach - gm. Oborniki, spichlerz w Krzekotowicach - gm. Pępowo, spichlerz w Lisewie - gm. Skulsk, stodoły w Będlewie - gm. Stęszew, stajnia w Czachu - gm. Śmigiel, gorzelnia i kuźnia w Baszkowie - gm. Zduny.

Wskazać jednak można również przykłady właściwego utrzymania budynków gospodarczych, gdzie właściciele i posiadacze zabytkowych nieruchomości przeprowadzają bieżące remonty. Są to m.in. stadniny koni w Racocie, Iwnie, stado ogierów w Sierakowie, stacje hodowli roślin, prywatni właściciele.

Innym problemem, jaki związany jest z konserwacją zabytków budownictwa folwarcznego jest niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji. Przepisy weterynaryjne, sanitarne oraz konieczność dostosowania gospodarstw do norm unijnych powodują, że obiekty zabytkowe nie są atrakcyjnym miejscem do prowadzenia nowoczesnej produkcji rolnej. Budynki te wymagają wielu przeróbek i adaptacji, a czasami również znalezienia nowej funkcji. Często tańsze jest wybudowanie nowego obiektu niż adaptacja zabytku. Nową zabudowę należy wprowadzać w istniejących ciągach zabudowy, ewentualnie na miejscu rozebranych budynków. Ciekawym projektem dotyczącym wykorzystania architektury folwarcznej do zupełnie nowych funkcji jest zamysł stworzenia centrum edukacji przyrodniczej na bazie dawnego folwarku w Mniskach, gmina Międzybóże, czy też opracowywany projekt utworzenia instytutu filmowego na bazie zespołu folwarcznego w Rozbitku, gmina Kwilcz.

Zabudowa folwarczna w sferze dokumentacyjnej przez wiele lat pozostawała w cieniu rezydencji. W katalogach zabytków sztuki w Polsce rzadko odnotowywane były zespoły budynków gospodarczych, niekiedy pojawiały się krótkie wzmianki o pojedynczych obiektach, przede wszystkim barokowych lub klasycystycznych spichlerzach. Dzięki prowadzonym od 1986 r. systematycznym pracom Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie udało się zewidencjonować ok. 95% zachowanych zespołów folwarcznych na terenie województwa wielkopolskiego.

Mając na względzie aktualny stan zachowania, obserwując zachodzące procesy gospodarcze oraz uwarunkowania historyczne, konieczna jest rozległa promocja tego typu architektury wraz z intensywnym poszukiwaniem dla niej nowych funkcji.

3.5.1.1.6. Wiatraki.

Zły stan zachowania wiatraków wynika z dwóch zasadniczych przyczyn. Po pierwsze z utraty pierwotnej funkcji, po drugie z nietrwałego materiału (drewna), z którego zostały zbudowane.

Nieliczne wiatraki zostały przerobione na napęd elektryczny i do dnia dzisiejszego są użytkowane. Zdecydowana większość z nich jest nie użytkowana, opuszczona, usytuowana z dala od wsi i narażona na dewastację, kradzież drewna na opał, podpalenia itp. W najlepszym stanie technicznym są wiatraki, które adaptowane zostały do nowych potrzeb np. na galerie lub na cele rekreacyjne. Ratunkiem dla niektórych wiatraków było przeniesienie ich do skansenów w Dziekanowicach, Osieku czy w Wolsztynie.

Zachowanie wiatraków na terenie Wielkopolski, jako elementu charakterystycznego dla krajobrazu naszego województwa powinno być jednym z zadań priorytetowych z uwagi na bardzo szybko postępujący proces zniszczenia i degradacji. Dopuszczalnym ze stanowiska konserwatorskiego działaniem jest możliwość przeniesienia wiatraka w inne miejsce i adaptacja go do nowych potrzeb - np. z przeznaczeniem na dom letniskowy.

3.5.1.1.7. Budynki użyteczności publicznej.

Budynki użyteczności publicznej stanowią poważny odcinek obiektów współkształtujących przestrzeń miast regionu oraz w mniejszym stopniu wsi. Skala i wyróżniająca się architektura, szczególnie ratuszy wielkopolskich, stawia tę grupę budowli jako dominującą, obok budowli sakralnych w panoramach historycznie ukształtowanych miejscowości. Jej stan techniczny oraz jakość przeprowadzonych działań konserwatorskich w dużym stopniu kształtuje standard ochrony zabytkowej zabudowy, akceptowany później przez lokalne społeczności. Zabudowa ta wyznacza perspektywę dla działań remontowych, adaptacyjnych i konserwatorskich prowadzonych w obrębie bardzo licznie reprezentowanego dawnego budownictwa mieszkaniowego. Stąd prawidłowa jakość prac konserwatorskich oddziałuje na otoczenie w sposób dwukierunkowy. Z tego względu działania służb konserwatorskich ze szczególną troską angażują się we wszelkie inicjatywy remontowe i rewaloryzacyjne, w celu ukierunkowania działań badawczych i konserwatorskich. Przegląd zasobów ukazuje duże zróżnicowanie pod względem jakości dotychczas prowadzo-

nych remontów lub podejmowania inicjatyw remontowych. W tej grupie budowli najlepiej sytuują się ratusze. Znaczna ich część, tj. ponad 50% objęta jest ochroną konserwatorską, co w połączeniu z licznymi przykładami poważnego zaangażowania się lokalnych samorządów w remontach tychże, daje pozytywny efekt w formie dobrze wyremontowanych i prawidłowo konserwowanych budowli.

W odniesieniu do pozostałych obiektów tej grupy zauważyć można również wiele prawidłowych przedsięwzięć remontowo-konserwatorskich. Odnosi się to szczególnie do budynków zarządzanych przez miejscowe samorządy gminne i powiatowe, przez instytucje finansowe (banki) i państwowe (poczty). Znacznie gorzej rzecz się ma z pozostałymi obiektami z omawianej grupy, tj. ze szpitalami i innymi niewielkimi obiektami takimi jak: remizy, izby celne, posterunki policji. Obiekty te rozsiane po małych miastach i wsiach najczęściej nie posiadają już dawnych funkcji lub w ogóle pozbawione są użytkowników.

3.5.1.1.8. Architektura obronna. Zamki i inne relikty.

Stan zachowanych zamków jest zróżnicowany. W bardzo dobrym stanie są (znacznie przebudowane w późniejszych stuleciach) zamki w Kórniku, Szamotułach, Gołuchowie, Sierakowie, gdzie obecnie znajdują się muzea i prowadzone są bieżące prace remontowe i zabezpieczające. W stanie dobrym jest zamek w Koninie - Goławicach, gdzie znajduje się Muzeum Okręgowe, zamek w Osiecznej z sanatorium. W złym stanie znajdują się zamki będące własnością prywatną tj. pozostałości zamków w Boryslawicach Zamkowych, w Ryce-rzewie, Gołańczy, Wyszynie. Pilnych prac remontowych wymagają ruiny zamku w Radlinie, będące pozostałością już nowożytnego założenia. W niektórych miejscowościach zachowały się tylko relikty dawnych założeń zamkowych m.in. w Obrzycku, Stawie, Nieparcie.

Szczególnym problemem są zamki znajdujące się w rękach prywatnych, których właściciele nie wykonują żadnych prac remontowych i nie mają żadnego pomysłu na zagospodarowanie posiadanych obiektów. Tego typu obiekty, jako szczególnie cenne dla kultury polskiej, w ostateczności powinny być przejęte na własność Skarbu Państwa lub własność gminy i poddane pracom rewaloryzacyjnym ze środków publicznych. Zamki powinny być również poddane ponownym badaniom, gdyż w większości z nich badania architektoniczne i archeologiczne prowadzone były w latach 50-tych i 60-tych XX w.

Miejskie mury obronne. Fortyfikacje.

Mury miejskie w Kaliszu zachowane są w kilku fragmentach. Fragmenty murów - przy baszcie Dorotce, baszcie artyleryjskiej i CKiS zostały poddane rekonstrukcji, część zachowanych murów jest wtopiona w późniejszą zabudowę. Ponadto są zachowane mury obronne w Kościanie z XIV i XV w. Wykazują one znaczne spękania ścian i ubytki tynków. Stan zachowania jest dostateczny i wymaga prac zabezpieczeniowych, odbudowy i uzupełnień tynków. Stan zachowania fortyfikacji w Zbaszynie i Rawiczu czy Lesznie jest oceniony jako zły. Wymagają one rewaloryzacji i właściwego wyeksponowania.

3.5.1.1.9. Cmentarze.

Cmentarze katolickie są w większości czynne i prowadzi się na nich prace pielęgnacyjne i porządkowe. Zagrożeniem jest tendencja do usuwania historycznej, wysokiej zieleni ze względów bezpieczeństwa. Prace te w sposób istotny wpływają na zatarcie czytelnego pierwotnego układu kompozycyjnego nekropolii. Na cmentarzach wpisanych do rejestru zabytków dochodzi również do usuwania zabytkowych nagrobków i wymiany ich na współczesne. Niestety, seryjnie produkowane bezstylowe lastrykowe lub granitowe nagrobki negatywnie wpływają na wygląd starych cmentarzy. Wynika to często z niewiedzy administratora cmentarza i właściciela grobu.

Cmentarze ewangelickie są nieczynne i w większości w bardzo złym stanie. Cmentarze te najczęściej zlokalizowane są nie tylko w centrach miasta, ale również w lasach, parkach, poza terenami wsi. Stąd też trudności w zapewnieniu im właściwej opieki. Obiekty są zaniedbane, porośnięte dziczącą zielenią, co powoduje zatarcie pierwotnego układu kompozycyjnego, nagrobki porozbijane, w znacznym stopniu w stanie znacznej destrukcji. Większość cmentarzy ewangelickich położona jest na gruntach stanowiących własność Skarbu Państwa lub własność komunalną. Część cmentarzy, szczególnie te, które są położone w pn. części województwa, należą również do gmin ewangelickich, w miejscowościach, gdzie zachowały się duże zespoły nagrobków tworzone są lapidaria np. w Śmiglu, Lesznie, Orzeszkowie, Czempiniu, Tarnowie Podgórnym. W ramach zadań własnych samorządy winny podjąć działania mające na celu uporządkowanie miejsc dawnych cmentarzy i właściwe ich wyeksponowanie. Niektóre gminy podejmują coraz częściej tego typu działania np. w ostatnim czasie prace takie wykonano w gminach Duszniki, Nekla, Wągrowiec.

Prawie całkowitemu zniszczeniu uległy cmentarze żydowskie. Tylko na niektórych zachowały się dawne macewy. W latach 80 XX w. uporządkowano kirkut w Kaliszu, a w otaczający go mur wmontowano macewy pochodzące z Błaszek. W ostatnich latach odkryto macewy m.in. w Wągrowcu i Międzychodzie. Macewy z Wągrowca znalazły swoje miejsce w lapidarium utworzonym nad brzegiem jeziora. Wiele dawnych cmentarzy przekształcono na parki lub tereny mieszkaniowe.

Naczelnym zadaniem jest zachowanie ocalałego dziedzictwa, otoczenie prawidłową opieką istniejących cmentarzy poprzez wpis do rejestru zabytków, ochronę w planach zagospodarowania przestrzennego, aktualizację dokumentacji, prowadzenie prac konserwatorskich przy najcenniejszych nagrobkach. Ważne jest też właściwe oznakowanie zabytkowych cmentarzy, umieszczenie informacji o ich historii.

Na terenie województwa wielkopolskiego do rejestru zabytków wpisane są również dwa obozy zagłady, tj. w Żabikowie - Luboniu i w Chełmnie nad Nerem.

3.5.1.2. Zabytki ruchome.

Oprócz postępującej destrukcji spowodowanej wiekiem (często dwieście i więcej lat) zabytki ruchome narażone są na bezpowrotne unicestwienie z powodu pożarów lub na kra-

dieże. W latach roku 2002 - 2003 w kościołach na terenie województwa wielkopolskiego dokonano prawie trzydziestu włamań połączonych najczęściej z kradzieżami rzeźb bądź snycerki ołtarzowej. Odnotowane w 2004 i ostatnich miesiącach 2005 kradzieże na terenie województwa wielkopolskiego skierowane były głównie na zabytkowe (srebrne) naczynia liturgiczne oraz tabliczki wotywno wykonane z blachy srebrnej. Ostatnim bulwersującym zdarzeniem była dokonana w lipcu 2005 w Mądrzem (powiat Środa) kradzież gotyckiej rzeźby Pięta z poł. XV w. Dlatego należy podkreślić inicjatywę archidiecezji poznańskiej, która w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków podjęła starania sfinansowanie ze środków Unii Europejskiej systemów zabezpieczeń przeciwpożarowych przeciwwłamaniowych dla wszystkich kościołów drewnianych na swoim terenie. Wykonywanym podczas inspekcji terenowych postulatem jest wyczulanie właścicieli na doskonalenie zabezpieczenia świątyń i pojedynczych zabytków przed włamaniem i kradzieżą.

W kilkunastu zabytkowych zespołach kościelno-klasztornych, wyposażonych w dzieła sztuki wysokiej klasy właściciele, ze względu na obfitość zabytkowego wyposażenia, mają kłopoty z doprowadzeniem ich do pełnej świetności. Do grupy tej należą m.in.: zespoły w Przemęcie, Łądzie, Pyzdrach, Kłodawie, Kobylinie, Osiecznej. Część z nich to obecnie kościoły parafialne.

Pośród kilkuset zabytkowych kościołów parafialnych jest ponad sto, które wymagają opracowania a następnie przeprowadzenia kompleksowych działań konserwatorskich, obejmujących całość działań przy wystroju i wyposażeniu tych świątyń. Należy tu wyróżnić świątynie w: Skrzatuszu, Smogulcu, Żerkowie, Dolsku, Wilkowie Polskim i Kościelnej Wsi.

22 zespoły wyposażenia kościołów drewnianych pilnie bądź w najbliższym czasie winny zostać poddane pracom konserwatorskim. Wśród nich są tak wyjątkowe zespoły jak znajdujące się w trakcie konserwacji: z kościoła w Welnie, „Na Półku” w Bralinie, w Wyszynie, w Blizanowie czy Kościelnej Wsi.

Dość liczne zasoby rzeźby późnogotyckiej drewnianej i polichromowanej, zwłaszcza z południowej i centralnej Wielkopolski, wymagają opracowania całościowego programu, a następnie, w większości przypadków, podjęcia prac konserwatorskich lub tzw. rekonserwacji.

Po przeprowadzonych w ostatnich latach wstępnym badaniach sondażowych przy polichromiach ściennych gotyckich i późniejszych okazało się, zgodnie z przypuszczeniami, że często występują one w niewielkich, gotyckich kościołach parafialnych. Sformułowany po badaniach wniosek wskazuje, że każde malowanie wnętrza o średniowiecznej proveniencji winno wiązać się z wykonaniem kompleksowych badań odkrywkowych. Również programem konserwatorskim należy objąć polichromie wykonane przez artystów związanych z poznańską firmą Polichromia Wiktora Gosienieckiego i Henryka Jackowskiego z lat 20-lecia międzywojennego. Z kręgu ich działań zachowały się prace wykonywane we wnętrzu kościoła p.w. NSPJ w Turku, projektu Józefa Mehoffera oraz kościoła w Jutrosinie, projektu Antoniego Procajłowicza.

W latach 90 XX w. oraz pierwszych latach XXI w. położono szczególny nacisk na konserwację mocno zaniedbanych i

częstokroć bardzo uszkodzonych pomników nagrobnych z okresu XVI i I pół. XVII wieku. Przynajmniej 50% ogólnego zasobu plastyki renesansowej czeka na przeprowadzenie pilnych prac konserwatorskich. Do grupy tej należą też obiekty renesansowej kamieniarki (portale, elementy architektury i nagrobków użyte wtórnie).

Pilną potrzebą jest stworzenie katalogu witraży znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego, który miałby pełnić funkcję analityczną oraz mógłby pozostać podręcznym leksykonem ikonografii witrażowej.

Kapliczki przydrożne wystawione najczęściej na działanie zmiennych warunków atmosferycznych są często spontanicznie, ale nieprofesjonalnie odnawiane i remontowane. W odniesieniu do tych obiektów zasadne jest prowadzenie stałego monitoringu stwierdzającego aktualny stan zagrożeń i potrzeb konserwatorskich. W tej grupie szczególną troską powinny być objęte dzieła dłuta Pawła Brylińskiego z podostrowskiego Masanowa czy Franciszka Nowaka z Raszew. Do tej grupy należy również zaliczyć wysokiej klasy barokowe rzeźby z Wojnowic, Ruska, Sarbinowa. Wymagają one prac konserwatorskich.

3.5.1.3. Zabytki archeologiczne

Spośród 642 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków dobrze zachowanych jest 170 stanowisk archeologicznych, które nie wymagają aktualnie zabiegów konserwatorskich. Są to w szczególności grodziska i cmentarzyska położone na terenie lasów i funkcjonujące jako nieużytki. 79 stanowisk wymaga oznakowania i odsłonięcia rzeźby, 23 uzupełnienia ubytków w rzeźbie. Potrzeby te dotyczą głównie stanowisk o własnej formie krajobrazowej. Stanowiska płaskie, czyli osady i cmentarzyska zagrożone są głównie rozorywaniem, na 306 stanowiskach tego typu należy przeprowadzić badania sondażowe, które pozwolą rozpoznać stan zachowania zawartości kulturowej oraz zdecydować o podjęciu kroków w celu zmiany sposobu zagospodarowania terenu lub przeprowadzeniu badań ratowniczych. Sprawą pilną jest wyłączenie spod uprawy 45 grodzisk. 5 stanowisk wymaga podjęcia ratowniczych badań wykopaliskowych, są to osady i cmentarzyska położone na polach ornych, zniszczone poprzez uprawę ciężkim sprzętem. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, rozorywanie stanowisk, nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów nie potrafimy ocenić. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego - użycia ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwoju budownictwa na obrzeżach wielkich miast, rozbudowy małych miejscowości, budowy autostrad i dróg ekspresowych, zabudowy lotniskowej na obszarach atrakcyjnych dla rozwoju turystyki - na przykład doliny jezior, gdzie najczęściej występuje intensywne osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne.

Co roku na terenie woj. wielkopolskiego prowadzone są badania ratownicze na stanowiskach niszczonych lub zagrożonych zniszczeniem. Badania wykopaliskowe na tych stanowiskach prowadzi się przy założeniu, że ich koszty ponosi inwestor, łącznie z opracowaniem wyników badań i pozyska-

nych materiałów zabytkowych. Jednakże istnieje konieczność podejmowania badań wykopaliskowych na stanowiskach niszczonych z przyczyn naturalnych, lub tam, gdzie nie można wskazać inwestora, jak stanowiska archeologiczne niszczone orką na polach będących własnością rolnika. W takich przypadkach badania muszą być realizowane ze środków państwowych - współfinansowane przez konserwatora i ministra kultury.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu rozpoczął realizację programów ochrony zabytków archeologicznych w Wielkopolsce, prowadzonych w trzech płaszczyznach. Pierwsza to badania osadnicze, których celem jest uwiarygodnienie danych pozyskanych podczas badań powierzchniowych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski do 80-90%. Druga i trzecia płaszczyzna działań to weryfikacje i ustalenie zasad ochrony dla obiektów naziemnych - grodzisk wczesnośredniowiecznych i grodków rycerskich z późnego średniowiecza i nowożytności oraz inwentaryzacja i weryfikacja cmentarzysk kurhanowych i megalitycznych. Celem realizowanych programów jest osiągnięcie maksimum informacji o stanowisku archeologicznym, gdzie obok tradycyjnych metod AZP stosuje się badania geofizyczne, badania sondażowe oraz analizę zdjęć lotniczych terenu.

Badania osadnicze

Na terenie Wielkopolski zakończono pierwszy etap badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, w wyniku których przebadano całą powierzchnię województwa wielkopolskiego. Badania, które rozpoczęły się w roku 1978, zakończono w 2003 roku już w woj. wielkopolskim. Przez 25 lat archeolodzy wiosną i jesienią przemierzali ziemię Wielkopolski uzyskując różnorodny i bogaty materiał archeologiczny. Analiza wyników badań daje świadomość niedostatku uzyskanego obrazu osadnictwa, gdyż w wybiórczo wybranych terenach, na których dokonuje się powtórnego przejścia uzyskuje się średnio 30% nowych stanowisk, natomiast 25% nie udaje się zweryfikować. Stąd podjęto próbę kontynuacji badań AZP już w formie badań osadniczych, których efektem ma być uzyskanie wiarygodności osadnictwa w granicach 90%. Badania osadnicze obejmują powtórne przejście w terenie połączone z wykonywaniem zdjęć lotniczych oraz przeprowadzeniem badań geofizycznych i sondażowych na wybranych stanowiskach, które mają ustalić chronologię i zasięg występowania osadnictwa.

Weryfikacja grodzisk

Program weryfikacji grodzisk zakłada weryfikację grodzisk wczesnośredniowiecznych i grodków rycerskich z późnego średniowiecza i nowożytności. Obejmuje kwerendę archiwalną oraz weryfikację terenową, wykonanie wykopów sondażowych w celu uchwycenia stratygrafii i pobrania próbek drewna - metoda analiz dendrochronologicznych pozwala na wydatowanie grodzisk, które mają drewniane konstrukcje wałów. Realizacja zdjęć lotniczych pozwoli zlokalizować obiekty, które zostały zniwelowane działalnością ludzką i są trudne do zinterpretowania w terenie. Wiedza na temat da możliwości prześledzenia rozwoju osadnictwa na terenie Wielkopolski w okresie średniowiecza i czasach nowożytnych.

Inwentaryzacja i weryfikacja cmentarzysk kurhanowych i megalitycznych

Obejmuje kwerendę archiwalną oraz weryfikację terenową, wybór kurhanów z wytypowanych cmentarzysk do badań wykopaliskowych, w celu jednoznacznego określenia ich funkcji oraz chronologii. Działania te obejmują również poszukiwania grobowców megalitycznych na terenie Wielkopolski, które na skutek wcześniejszych działań człowieka zostały w dużym stopniu zniszczone i są obecnie trudne do zidentyfikowania podczas badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Rezultaty tych badań są podstawowym narzędziem służb ochrony zabytków w formułowaniu wytycznych dla władz gmin przy ustalaniu planów zagospodarowania przestrzennego i ustalaniu stref ochrony konserwatorskiej ograniczających lub zakazujących w ich obrębie inwestycji. Są również podstawą do decyzji o objęciu stanowiska prawną ochroną konserwatorską, a więc jego ochrony poprzez zachowanie nawarstwień kulturowych i obiektów lub konieczności podjęcia badań ratowniczych w przypadku między innymi planowania inwestycji lub niszczenia stanowiska wynikającego z przyczyn naturalnych.

4. Cele Wielkopolskiego Wojewódzkiego Programu Ochrony Zabytków Ustawodawca określił cele stworzenia programu opieki zabytków w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.). Art. 87.2. ustawy mówi:

Programy (...) mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym kraj obrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami. (...)

W skali województwa podstawowym celem programu jest koordynacja i stymulacja działań związanych z opieką nad zabytkami.

5. Realizacja Wielkopolskiego Wojewódzkiego Programu Opieki Nad Zabytkami
- 5.1. Źródła finansowania zadań realizowanych w ramach wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie wielkopolskim

I. Źródła finansowania do roku 2006

1. ZPORR - Zintegrowany Program Rozwoju Regionalnego na lata 2004 - 2006
2. SPO ROL - Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich
3. Budżet województwa
4. Środki Wojewody w dyspozycji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
5. Programy Operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
 - Mecenat
 - Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”
 - Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”
6. MF EOGO & NMF - Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy

II. Źródła finansowania w okresie programowania 2007-2013

- I. WRPO - Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny Priorytet VI - Turystyka i środowisko kulturowe 6.
 - 6.1. Infrastruktura na terenach turystycznych.
 - 6.2. Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego
 - 6.3. Cel Priorytetu:
 - wzrost udziału turystyki w gospodarce regionu,
 - wzrost udziału kultury w życiu mieszkańców.

Projekty:

Projekty z zakresu utrzymania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu regionalnym i lokalnym (z wyłączeniem projektów kwalifikujących się do realizacji w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz PO „Infrastruktura i Środowisko”).

Beneficjenci:

- jednostki samorządu terytorialnego (JST), ich związki i stowarzyszenia,
- jednostki organizacyjne, posiadające osobowość prawną,
- jednostki sektora finansów publicznych, posiadające osobowość prawną,
- osoby prawne i fizyczne, będące organizacjami prowadzącymi szkoły i placówki oświatowe,
- jednostki naukowe,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych,
- organizacje pozarządowe,

- instytucje kultury,
- osoby prawne i fizyczne, będące organizacjami prowadzącymi szkoły i placówki oświatowe,
- instytucje otoczenia biznesu,
- przedsiębiorcy/MSP,
- PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne,

- parki narodowe i krajobrazowe,
- partnerzy społeczni i gospodarczy.

Priorytet VI – Turystyka i środowisko kulturowe.

6.2 Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego.
Budżet: 26.360 mln euro. Po odliczeniu projektów kluczowych do dyspozycji pozostaje 11.627 mln euro. Projekty kluczowe Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013

L.p.	Nazwa projektu	Beneficjent	Szacunkowa wartość
			mln euro
1.	Rozbudowa Teatru Wielkiego	Teatr Wielki im. St. Moniuszki w Poznaniu	8.000
2.	Rewaloryzacja Wzgórza Lecha w Gnieźnie	Archidiecezja Gnieźnieńska	1.563
3.	Budowa nowego obiektu kulturowego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu	Muzeum Archeologiczne w Poznaniu	2.050
4.	Rezerwat Archeologiczny dot. Początków Państwa Polskiego - Ostrów Lednicki, Giecz, Grzybowo	Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy	3.120
RAZEM			14.733

2. Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”

3. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013

4. MF EOG & NMF - Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy

Programy właściwe Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- Mecenat

- Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”

- Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

5. Europejska Współpraca Terytorialna 2007-2013

6. Fundusze własne

7. Środki Wojewody w dyspozycji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

8. Budżet województwa: dział 921 — Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego:

	Plan dotacji na 2007 r. (stan na 1 stycznia 2007 r.)	Projekt planu dotacji na 2008 r.
Dział 921 - Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego	81.061.270	90.879.920
Muzea z tego:	21.594.270	24.339.302
Działalność statutowa	16.513.200	18.105.000
Wydatki majątkowe	5.081.070	6.234.304
Dotacje celowe na zadania w zakresie kultury	2.000.000	3.000.000
Dotacje celowe na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami	1.000.000	1.000.000

Postulat:

Wszystkie obiekty dziedzictwa kulturowego, które uzyskały wsparcie finansowe ze środków publicznych, powinny być dostępne dla społeczeństwa z ewentualnymi ograniczeniami wynikającymi ze sposobu ich użytkowania lub przechowywania. Ograniczenia te nie mogą jednak całkowicie uniemożliwić dostępu do obiektów.

5.2. Organizacja i realizacja Wielkopolskiego Wojewódzkiego Programu Opieki Nad Zabytkami

Zrealizowanie podstawowych celów Wielkopolskiego Wojewódzkiego Programu Opieki Nad Zabytkami wymaga podjęcia określonych działań. Podstawowe elementy działań związanych z opieką nad zabytkami:

- ewidencja,
- dokumentacja,

- udostępnianie,

- promocja, informacja oraz opracowania popularnonaukowe,

- monitoring.

Ewidencja

Konieczne jest poszerzanie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego Województwa Wielkopolskiego oraz bieżące uaktualnianie istniejących już wpisów. Jest to zadanie należące do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków przy współpracy Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków oraz gmin. Ponadto odpowiednie ewidencje prowadzą instytucje wskazane w ustawach: o muzeach i bibliotekach. Sugeruje się publiczne udostępnianie ewidencji w formie elektronicznej uwzględniając ograniczenia wynikające ze względów bezpieczeństwa oraz obowiązku ochrony danych osobowych.

Dokumentacja

Niezwykle ważną sprawą jest wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, a przede wszystkim: opisów, szkiców, planów, map, opracowań obiektów. Wskazuje się potrzebę digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej z wyżej wymienionymi zastrzeżeniami (vide Ewidencja) oraz uwzględnieniem ochrony praw autorskich. Zadania dokumentacyjne realizuje Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków oraz instytucje wskazane w ustawach: o muzeach i bibliotekach. Dokumentację powinni także prowadzić inni dysponenty zabytków (osoby prywatne, parafie etc.). Ponadto odpowiednie ewidencje prowadzą instytucje wskazane w ustawach: o muzeach i bibliotekach.

Udostępnianie

Należy zwrócić uwagę na tworzenie scenariuszy wystaw (stałych i czasowych) o charakterze edukacyjnym z wykorzystaniem technik multimedialnych. W miejscach, w których nie można zapewnić odpowiednich warunków dla ekspozycji obiektów (bezpieczeństwo, warunki konserwatorskie), powinno się wykorzystywać multimedia i plansze. Specjalne ekspozycje powinny być projektowane dla dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym (szkoła podstawowa). Inną kwestią jest tworzenie nowych muzeów i wystaw stałych. Sugeruje się utworzenie muzeum poświęconego przyrodzie i dziedzictwu kulturowemu Pradoliny Noteci (np. w Osieku) oraz ziemianstwu w Zespole Pałacowo-Parkowym w Dobrzycy. Znaczenie Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy należałoby podkreślić stworzeniem nowej ekspozycji archeologicznej, w pełni prezentującej wagę tego miejsca.

Postulat

Wszystkie obiekty dziedzictwa kulturowego, które uzyskały wsparcie finansowe ze środków publicznych, powinny być dostępne dla społeczeństwa z ewentualnymi ograniczeniami wynikającymi ze sposobu ich użytkowania lub przechowywania. Ograniczenia te nie mogą jednak całkowicie uniemożliwić dostępu do obiektów.

Promocja, informacja oraz opracowania popularno-naukowe

Szczególny nacisk należy położyć na promocję:

- szlaków kulturowych,
- parków kulturowych,
- pomników historii,
- obiektów wpisanych na listy dziedzictwa (światową i europejską).

Tych samych elementów powinna dotyczyć pełna i rzeczowa informacja oraz opracowania popularno naukowe.

Realizując cele wskazane w ustawie i godząc je z założeniami wojewódzkimi należy położyć szczególny nacisk na rozwój turystyki kulturowej (po nałożeniu siatki obszarów chronionych przyrodniczo i parków krajobrazowych na mapę obszarów chronionych lub atrakcyjnych kulturowo ukażą się szlaki i obszary, na które należy zwrócić specjalną uwagę).

Oznakowanie dróg publicznych: szlaki i obiekty - zasady

Prawidłowe oznakowanie dróg jest jednym z podstawowych elementów bezpieczeństwa na drogach. Natomiast od ilości i treści stawianych znaków zależy ich skuteczność jako elementu działalności informacyjnej, która z kolei jest elementem wizerunku (państwa, regionu, województwa, powiatu, gminy...) jako produktu turystycznego.

W zakresie oznakowania dróg obowiązują następujące regulacje prawne:

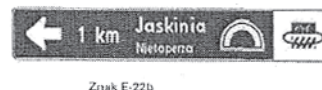
- a) ustawa z dn. 25.06.1999 o Polskiej Organizacji Turystycznej
- b) ustawa z 20 czerwca 1997 -Prawo o ruchu drogowym
- c) rozporządzenie Ministrów: Infrastruktury i Spraw Wewnętrznych i Administracji, z dn. 31.07.2003 w sprawie znaków i sygnałów drogowych
- d) rozporządzenie Ministra Infrastruktury, z dn. 03.07.2003 w sprawie szczegółowych warunków technicznych dla znaków i sygnałów drogowych oraz urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego i warunków ich umieszczania na drogach,
- e) rozporządzenie Ministra Infrastruktury, z dn. 23.09.2003 w sprawie szczegółowych warunków zarządzania ruchem na drodze oraz wykonywania nadzoru nad tym zarządzaniem.

ad d)

„samochodowy szlak turystyczny” wskazuje początek wyznaczonego samochodowego szlaku turystycznego; na znaku obok nazwy szlaku mogą być umieszczone symbol szlaku oraz symbol organizacji turystycznej wytyczającej szlak- znak E-22a

„obiekt na samochodowym szlaku turystycznym” wskazuje obiekt turystyczny na samochodowym szlaku turystycznym; na znaku umieszcza się symbol obiektu turystycznego lub wypoczynkowego - znak E-22b

Stosuje się w celu wskazania kierunku do obiektu przy samochodowym szlaku turystycznym

Stosuje się w celu wskazania szczególnej atrakcji turystycznej

„informacja o obiektach turystycznych” informuje o obiektach turystycznych występujących na terenie wskazanym na znaku - znak E-22c

ad e)

Znaki oznaczające szlaki turystyczne E-22a stawiane i utrzymywane są przez właściwe organizacje turystyczne. Natomiast pozostałe znaki turystyczne tj. E-22b i E-22c to znaki, których stawianie i utrzymanie jest na koszt zarządcy dróg.

Logotypy identyfikujące obiekty i szlaki powinny być projektowane przez plastyków specjalizujących się w tej dziedzinie.

Sugeruje się stworzenie systemu informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego, który byłby dostępny przez internet. Warto rozważyć możliwość zbudowania sieci kiosków internetowych zlokalizowanych w pobliżu najważniejszych obiektów, które byłyby dostępne bezpłatnie (lub za minimalną opłatą).

Samorząd Województwa Wielkopolskiego powinien wspierać tworzenie programów edukacyjnych przez: instytucje kultury, organizacje pożytku publicznego, osoby prywatne i firmy komercyjne. W celu pozyskania jak największej liczby uczestników, wskazane byłoby wykorzystywanie formuły konkursowej - współzawodnictwa.

Sugeruje się zwrócenie szczególnej uwagi na tworzenie projektów, których adresatami są dzieci uczęszczające do przedszkoli i szkół podstawowych.

Opracowania popularno-naukowe pozwalają na zdobycie podstawowej o poszczególnych obiektach. Powstające opar-

cowania powinny być skierowane do poszczególnych grup wiekowych i podobnie jak w przypadku programów edukacyjnych sugeruje się zwrócenie szczególnej uwagi na dzieci uczęszczające do przedszkoli i szkół podstawowych.

Monitoring

Wszelkie działania związane z opieką nad zabytkami wymagają monitoringu. Należy utworzyć przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego stały zespół monitorujący, w którego skład wchodziłoby przedstawiciele: Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków oraz Departamentu Kultury UMWW. Zespół poza monitoringiem koordynowałby działania związane z gminnymi parkami kulturowymi oraz innymi projektami dotyczącymi dziedzictwa kulturowego (wydawnictwa, programy edukacyjne etc.).

Proponuje się podjąć starania idące w kierunku odtworzenia ruchu Społecznych opiekunów zabytków (w Wielkopolsce aktywnie działa tylko ok. 30 osób w powiecie jarocińskim). Ponadto wskazuje się celowość stworzenia odpowiednich programów edukacyjnych, które pozwoliłoby włączyć w monitoring zabytków harcerzy oraz uczniów szkół ponadpodstawowych. Programy należałoby realizować w szkołach, muzeach i bibliotekach oraz innych placówkach kulturalnych.

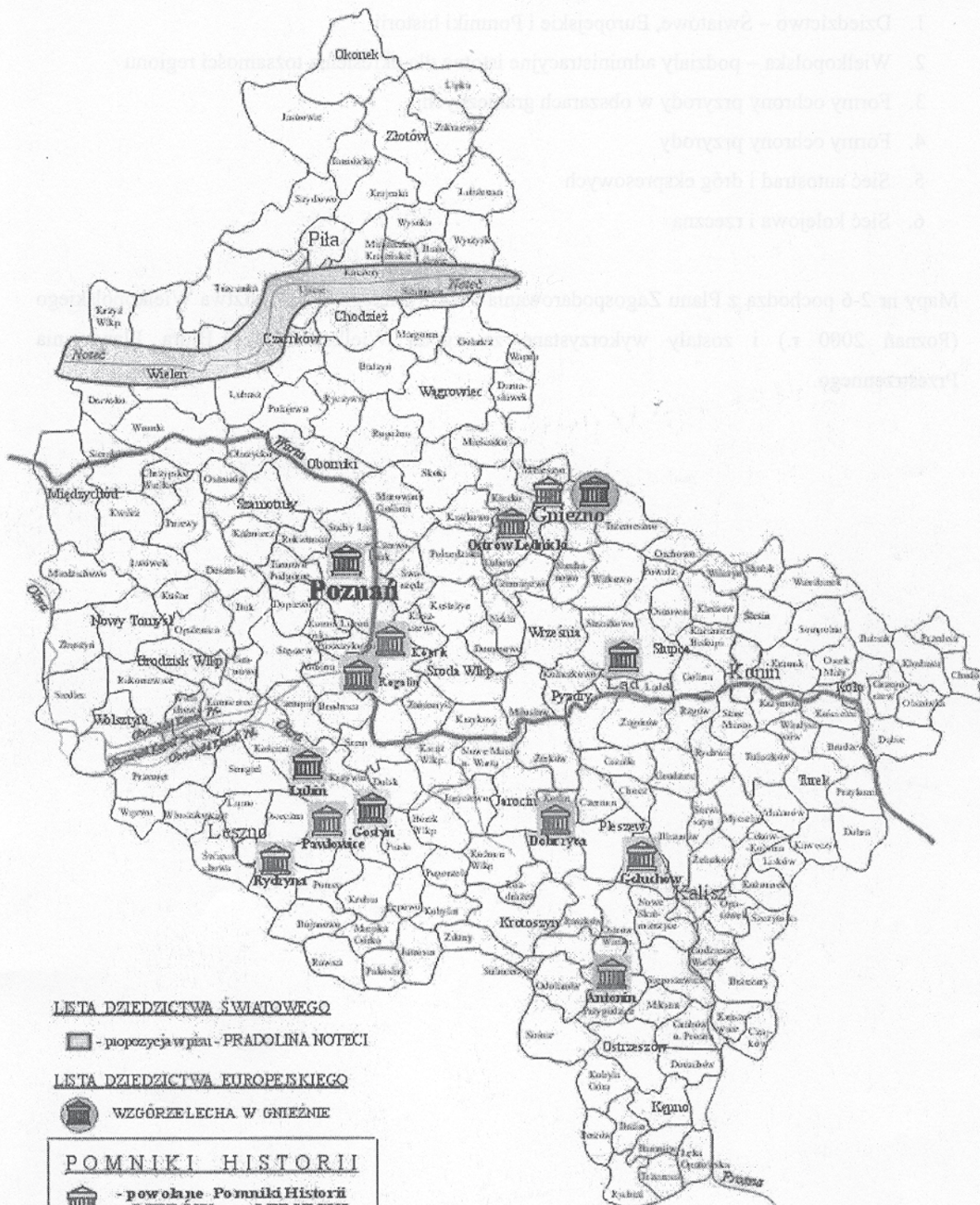
6. Mapy

1. Dziedzictwo - Światowe, Europejskie i Pomniki historii
2. Wielkopolska — podziały administracyjne istotne dla określenia tożsamości regionu
3. Formy ochrony przyrody w obszarach granicznych
4. Formy ochrony przyrody
5. Sieć autostrad i dróg ekspresowych
6. Sieć kolejowa i rzeczna

Mapy nr 2-6 pochodzą z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego (Poznań 2000 r.) i zostały wykorzystane za zgodą Wielkopolskiego Biura Planowania Przestrzennego.

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

Dziedzictwo - Światowe, Europejskie, Pomniki Historii

LISTA DZIEDZICTWA ŚWIATOWEGO

▭ - propozycja w planie - PRADOLINA NOTECI

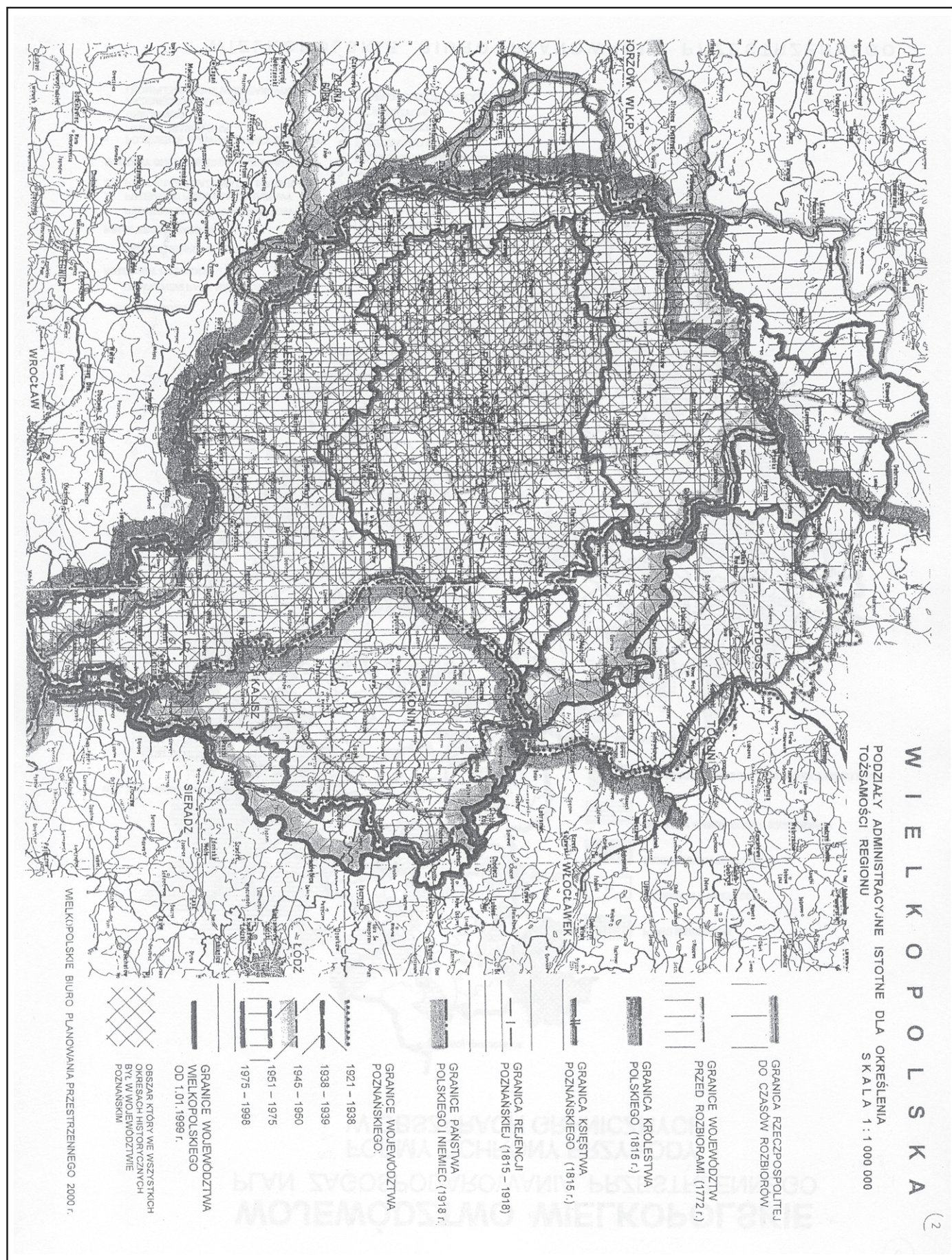
LISTA DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO

● - WZGÓRZE LECHA W GNIEŹNIE

POMNIKI HISTORII

- ▤ - powołane Pomniki Historii
OSTRÓW LEDNICKI
KATEDRA W GNIEŹNIE
- ▤ - pomniki przygotowane do powołania
- ▤ - pomniki proponowane do powołania

o jęz. w. KOBIDE Poznań
D. Matyszczyk, R. Banach

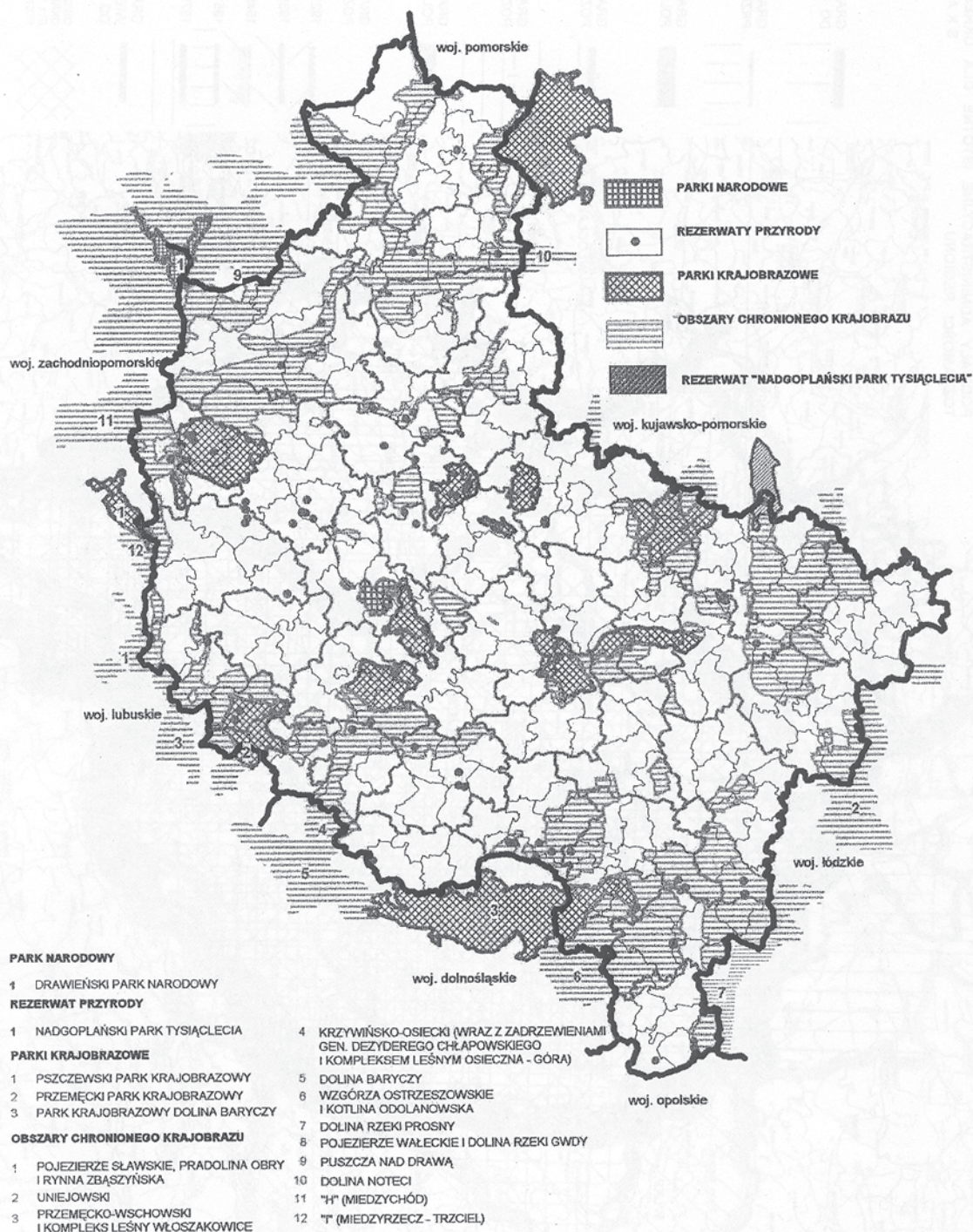

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

FORMY OCHRONY PRZYRODY

W OBSZARACH GRANICZNYCH

11

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

FORMY OCHRONY PRZYRODY

PARKI NARODOWE

1. Drawieński Park Narodowy
2. Wielkopolski Park Narodowy

PARKI KRAJOBRAZOWE

1. Lednicki Park Krajobrazowy
2. Nadwarciański Park Krajobrazowy
3. Park Krajobrazowy Doliny Baryczy
4. Park Krajobrazowy im. Dezyderego Chłapowskiego
5. Park Krajobrazowy Promno
6. Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka
7. Powidzki Park Krajobrazowy
8. Przemęcki Park Krajobrazowy
9. Pszczewski Park Krajobrazowy
10. Rogaliński Park Krajobrazowy
11. Sierakowski Park Krajobrazowy
12. Żerkowski - Czeszewski Park Krajobrazowy

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

1. Pojezierze Sławskie
2. Goplańsko - Kujawski
3. Powidzko - Bieniszewski
4. Pyzdrowski
5. Uniejowski
6. Złotogórski
7. Szwajcaria Żerkowska
8. Dolina rzeki Ciemnej
9. Dolina rzeki Śwędni w okolicach Kalisza
10. Przemęcko-Wschowski i kompleks leśny Włoszakowice
11. Kompleks leśny Śmigiel Święciechowa
12. Krzywińsko-Osiecki
13. Dolina Baryczy
14. Dąbrowy Krotoszyńskie, Boszków-Rochy
15. zlewni jezior Kórnicko-Zaniemych w gminie Kórnik
16. Bagna Średzkie
17. Biedusko
18. Wzgórze Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska
19. Dolina rzeki Prosnę
20. Rynna Jeziora Lusowskiego i Doliny Samy
21. Dolina Łobzówki i Bory Kujawskie
22. Dolina Noteci
23. Dolina Wetny i Rynna Gołaniecko-Wągrowiecka
24. Pojezierze Wałeckie i Dolina Gwdy
25. Puszcza nad Drawą
26. Puszcza Notecka
27. "H" (Międzyrzecz - Trzciel)
28. "T" (Międzyrzecz - Trzciel)
29. Pawłowicko-Sobocki
30. Jeziora Niepruszewskiego w gminie Dopiewo

REZERWATY PRZYRODY

1. Czaplinec Kuźnicki
2. Źródłiska Flinty
3. Wilcze Błoto
4. Bielawy
5. Wiązy w Nowym Lesie
6. Modrzew Polski w Noskowie
7. Torfowisko Źródłiskowe w Gostyniu Starym
8. Czerwona Róża
9. Pępowo
10. Boddzewko
11. Torfowisko Lis
12. Brzeziny
13. Olbina
14. Las Łęgowy w Dolinie Pomianki
15. Oles w Dolinie Pomianki
16. Stara Buczyzna w Rakowie
17. Studnica
18. Kawęczynskie Brzęki
19. Rogóźno
20. Bieniszew
21. Mielno
22. Pustelnik
23. Sokółki
24. Złota Góra
25. Nadgoplański Park Tysiąclecia
26. Czerwona Wieś
27. Dąbrowa Smoszew
28. Miejski Bór
29. Baszków
30. Buczyzna Helenopol

31. Mszar Bogdaniec

32. Dolinka

33. Ostoja żółwia błotnego
34. Kolno Międzychodzkie
35. Buki nad jeziorem Lutomskim
36. Cegliniec
37. Czaple Wyspy
38. Mszar nad jeziorem Mnich
39. Wielki Las
40. Rezerwat na jeziorze Zgierzynieckim im. B. Papi
41. Urbanowo
42. Dołęga
43. Sionawy
44. Buczyzna
45. Promenada
46. Wełna
47. Bagno Chlebowo
48. Dąbrowa koło Białek Krotoszyńskich
49. Wydymacz
50. Majówka

51. Niwa

52. Jodły Ostrzeszowskie
53. Pieczyska
54. Torfowisko Kaczory
55. Kuźnik
56. Smolary
57. Zielona Góra
58. Meteorzy Morasko
59. Żurawiniec
60. Goździk Siny w Grzybnie
61. Krajkowo
62. Jezioro Czarne
63. Jezioro Pławno
64. Klasztorne Modrzewie koło Dąbrowki Kościelnej
65. Las Mieszany w Nadleśnictwie Łopuchówko
66. Śnieżynowy Jar
67. Żywiec dziesięciolistny
68. Jezioro Dębiniak
69. Jezioro Dążynek

70. Las Liściasty w Promnie

71. Dębno
72. Dusznicki
73. Huby Grzebieniskie
74. Brzęki przy Starej Gajówce
75. Bytyńskie Brzęki
76. Wyspy na Jeziorze Bytyńskim
77. Świetlista Dąbrowa
78. Jakubowo
79. Las Grądowy nad Mogilnicą
80. Miranowo
81. Czmoń
82. Dębno nad Wartą
83. Dębina
84. Torfowisko nad Jeziorem Świętym
85. Wyspa Konwaliowa
86. Wyspa na Jeziorze Chobieniackim
87. Bagno Chorzemińskie
88. Czeszewo
89. Dwunastak
90. Lutyń
91. Diabli Stok
92. Kozie Brody
93. Czarci Staw
94. Uroczysko Jary
95. Jezioro Trzebiezkie
96. Gogulec

51

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

SIEĆ AUTOSTRAD I DRÓG EKSPRESOWYCH

UKŁAD KIERUNKOWY

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

SIEĆ KOLEJOWA I RZECZNA

